

Projekt pt. Opracowanie projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych o proponowanej nazwie: Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wraz z Oceną Skutków Regulacji i uzasadnieniem, jak też propozycji zmian legislacyjnych podążających za nową ustawą, realizowany w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020, Oś Priorytetowa II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego

Ocena skutków regulacji

Warszawa, listopad 2023

Nr Projektu: POWR.02.06.00-00-0066/21

Zespół autorski:

dr Anita Abramowska-Kmon

dr Radosław Antczak

prof. dr hab. Piotr Błędowski

dr Marek Bożykowski

dr hab. Agnieszka Chłoń-Domińczak, prof. SGH

mgr Dariusz Dąbkowski

dr Tomasz Gajderowicz

dr hab. Ewa Giermanowska

dr Izabela Grabowska

dr hab. Gabriela Grotkowska, prof. UW

dr Albert Izdebski

dr hab. Maciej Jakubowski

dr hab. Mikołaj Jasiński

prof. dr hab. Irena Kotowska

dr hab. Paweł Kubicki, prof. SGH

mgr Katarzyna Lipowska

dr hab. Iga Magda, prof. SGH

dr hab. Leszek Morawski, prof. UW

mgr Agata Rozszczypała

dr Zofia Szweda-Lewandowska

mgr Anna Sobierańska

mgr Paulina Steckiewicz

mgr Sylwia Wrona

Spis treści

Ocena skutków regulacji	3
1. Jaki problem jest rozwiązywany?	3
2. Rekomendowane rozwiązanie, w tym planowane narzędzia interwencji i oczekiwany efekt.....	21
3. Jak problem został rozwiązany w innych krajach, w szczególności krajach członkowskich OECD/UE?	49
4. Podmioty, na które oddziałuje projekt.....	75
5. Informacje na temat zakresu, czasu trwania i podsumowanie wyników konsultacji ...	99
6. Wpływ na sektor finansów publicznych	103
7. Wpływ na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym funkcjonowanie przedsiębiorców oraz na rodzinę, obywateli i gospodarstwa domowe.....	119
8. Zmiana obciążeń regulacyjnych (w tym obowiązków informacyjnych) wynikających z projektu	124
9. Wpływ na rynek pracy	131
10. Wpływ na pozostałe obszary	135
11. Planowane wykonanie przepisów aktu prawnego.....	138
12. W jaki sposób i kiedy nastąpi ewaluacja efektów projektu oraz jakie mierniki zostaną zastosowane?	139
13. Załączniki (istotne dokumenty źródłowe, badania, analizy itp.)	142
Wyjaśnienia do formularza oceny skutków regulacji.....	143

Ocena skutków regulacji

Nazwa projektu Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami	Data sporządzenia 23.11.2023
Ministerstwo wiodące i ministerstwa współpracujące Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej	Źródło: Wybierz element.
Osoba odpowiedzialna za projekt w randze Ministra, Sekretarza Stanu lub Podsekretarza Stanu Paweł Wdówik Sekretarz Stanu w Ministerstwie Rodziny i Polityki Społecznej, Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych	Nr w wykazie prac .....
Kontakt do opiekuna merytorycznego projektu	

OCENA SKUTKÓW REGULACJI

1. Jaki problem jest rozwiązywany?

Pomimo dokonywanych w ostatnich latach modyfikacji polityki wobec osób z niepełnosprawnościami (OzN) w wielu obszarach jej funkcjonowania nadal działania te należy uznać za charakteryzujące się względnie niską skutecznością. Badania wskazują na utrzymujące się częściowe wykluczenie społeczne tej populacji. Jednocześnie skala wyzwań, przed jakimi stoi system wsparcia osób z niepełnosprawnościami w najbliższych dekadach, jest bezprecedensowa, co wynika - między innymi - z przyśpieszenia procesu starzenia się populacji Polski i stale rosnącej liczby osób dorosłych z niepełnosprawnościami. Ograniczenia po stronie finansów publicznych powodują, iż trudno spodziewać się, aby wszystkie potrzeby związane z różnymi formami wspierania tej grupy udało się sfinansować ze środków publicznych. Stąd nowy system musi tworzyć odpowiednie bodźce wspierające integrację osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy, umożliwianie rodzinom angażowanie się w opiekę i łączenie jej z aktywnością zawodową, a także zaangażowanie wielu aktorów: instytucji publicznych, samorządów, organizacji pozarządowych, pracodawców oraz samych osób z niepełnosprawnościami i ich najbliższych. Należy też podkreślić, że integracja osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy umożliwia efektywniejsze wykorzystanie malejących zasobów pracy i ograniczenie negatywnego wpływu utrzymującego się spadku liczby osób w wieku produkcyjnym na perspektywy rozwojowe kraju.

Proponowana ustawa zawiera rozwiązania będące odpowiedzią na to wyzwanie. Nowy akt prawny jest także zgodny z postulatami deinstytucjonalizacji, wpłynie na poprawę jakości życia OzN i ich

rodzin oraz umożliwi lepszy dostęp do usług społecznych. Spełnia on zasadę równego traktowania i zapewnia gwarancje praw obywatelskich, przyczyniając się tym samym do upodmiotowienia, autonomii i samostanowienia tych osób. Powstał we współpracy z partnerami społecznymi, reprezentującymi społeczność osób z niepełnosprawnościami, w myśl zasady “nic o nas bez nas” i jest odzwierciedleniem potrzeb środowiska.

Projektowana ustawa odpowiada przede wszystkim na postulaty środowiska OzN wynikające z konieczności pełniejszego wdrożenia w Polsce Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych (KPON). Stanowi też symboliczne podsumowanie 10 lat obowiązywania KPON w Polsce oraz porządkuje kwestie terminologiczne, zastępując określenia niezgodne z KPON, a w większości dotyczące definiowania osób z niepełnosprawnościami i niepełnosprawności jako takiej.

Zanim zostanie przedstawione krótkie omówienie rozwiązań o charakterze szczegółowym, warto wskazać w pierwszej kolejności na podjętą próbę uporządkowania systemu świadczeń pieniężnych i usług społecznych poprzez wprowadzenie - z jednej strony – świadczenia kompensacyjnego łączącego wybrane świadczenia pieniężne, a z drugiej - indywidualnego pakietu wsparcia w postaci wybranych usług społecznych. Projekt ustawy zawiera także rozwiązania odnoszące się do problemu niedostatecznego dostępu OzN do mieszkania i godnych warunków mieszkaniowych. Postulowany rozwój usług mieszkaniowych jest także odpowiedzią na wdrażane i wspierane w Europie rozwiązania zmierzające do przejścia od opieki instytucjonalnej do wsparcia świadczonego na poziomie społeczności lokalnych.

Istotnym elementem wspierającym niezależne życie osób z niepełnosprawnościami jest także szereg rozwiązań zmierzających do poprawy dostępności, jednak kluczową zmianą w tym obszarze jest wprowadzenie całkiem nowych instytucji, jakimi są Centra Niezależnego Życia (CNŻ). Celem proponowanego rozwiązania jest uruchomienie nowych usług opierających się na istniejących zasobach instytucjonalnych i - w możliwym zakresie - także zasobach kadrowych. Centra Niezależnego Życia powstałyby z przekształcenia i rozwoju obecnych Środowiskowych Domów Samopomocy (ŚDS). Jest to odpowiedź na dotychczasowe doświadczenia, jak również rezultaty badań i analiz, z których wynika zarówno potrzeba zmiany funkcjonowania samych ŚDS-ów, jak i rosnące zapotrzebowanie na wprowadzenie dobrego skoordynowania różnych form wsparcia osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin w społeczności lokalnej. Centra mają sprzyjać lepszemu wsparciu OzN oraz integrować obecnie istniejące, ale rozproszone usługi.

Proponowane rozwiązania poprawiają też w wielu wymiarach ochronę prawną OzN, zaczynając od ustawowego umocowania instytucji odpowiedzialnej na monitoring wdrażania KPON, jaką jest Rzecznik Praw Obywatelskich, przez doprecyzowanie regulacji w zakresie realizacji prawa wyborczego (w tym poprzez wprowadzenie głosotatu), ochrony mieszkańców DPS (zmiany

w ustawie o pomocy społecznej), a także dostępności do różnego rodzaju dóbr i usług (np. wymiaru sprawiedliwości).

Ważnym problemem rozwiązywanym przez regulacje proponowanej ustawy jest relatywnie niska stopa zatrudnienia OzN. Jest ona skutkiem zarówno barier występujących po stronie podażowej, wynikających -między innymi - ze sztywnych regulacji dotyczących publicznych świadczeń pieniężnych i środowiska pracy niedostosowanego do obecności osób z ograniczeniami zdrowotnymi, jak i barier po stronie popytowej. Proponowana ustawa zawiera propozycje zmian dotyczących rynku pracy, a w szczególności zasad finansowania PFRON (projektowany Urząd ds. OzN), które mają stymulować zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami oraz ich aktywizację zawodową. Zagadnieniem z pogranicza aktywizacji społecznej i zawodowej są natomiast zmiany w działalności Warsztatów Terapii Zajęciowej, w tym ograniczające obawy przed opuszczeniem WTZ i przejściem na rynek pracy poprzez umożliwienie powrotu do WTZ w przypadku, gdy pracy nie uda się utrzymać.

Podsumowując, przedstawiamy wielowymiarowy zestaw rozwiązań, częściowo powiązanych ze sobą, które mają na celu przede wszystkim lepsze wdrażanie KPON oraz poprawę jakości życia osób z niepełnosprawnościami w Polsce, a także ich rodzin. Należy też zwrócić uwagę na to, że integracja OzN na rynku pracy, wzrost aktywności zawodowej członków ich rodzin oraz rozwój usług generują również pozytywne efekty ekonomiczne.

Poszczególne elementy tego pakietu zostały omówione szczegółowo poniżej, zgodnie ze stanem prawnym na dzień 22 listopada 2023 roku. Należy też podkreślić, że w przypadku opisu poszczególnych problemów, jak i przed wszystkim proponowanych w kolejnym podrozdziale rozwiązań partnerzy ekonomiczni wykorzystują – w formie dosłownej lub postaci parafrazy – materiały przygotowane przez partnerów społecznych. Dodatkowo w odniesieniu do przepisów dotyczących wsparcia osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych wykorzystujemy kompletne materiały wraz z wyliczeniami kosztów przygotowane w projekcie “Aktywni Niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych”, w ramach Działania 2.6 Wysoka jakość polityki na rzecz włączenia społecznego i zawodowego osób niepełnosprawnych, POWER 2014-2020. Zwracamy jednak uwagę, że zamieszczone tam obliczenia zakładały powstanie 380 CNŻ, jednak docelowo powinno być ich 446, co wynika z potrzeby powstania dwóch placówek w miastach na prawach powiatu. Ze względu na kształt OSR przed przystąpieniem do analizy niezbędne jest krótkie przywołanie proponowanych zmian, których szczegółowy opis znajduje się w materiałach partnerskich.

Świadczenie kompensacyjne

Świadczenie kompensacyjne realizuje prawo osób z niepełnosprawnościami do równości szans, a tym samym do pełnego i skutecznego udziału w społeczeństwie i integracji społecznej (zgodnie z art. 3 lit. c, e Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych – dalej: KPON). Stanowi zatem propozycję rozwiązania problemu nierówności szans osób z niepełnosprawnościami, wynikających z potrzeby wyższych kosztów ich funkcjonowania związanych z niepełnosprawnością.

Indywidualny Pakiet Wsparcia

Istotą Indywidualnego Pakietu Wsparcia (IPW) jest sprzyjanie elastyczności wyboru, kontroli (rozumianej jako panowanie nad własnym życiem) i podnoszenie jakości życia osób z niepełnosprawnościami. Jego celem jest zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami możliwości przejęcia organizacji wsparcia (lub jego zlecenia innym osobom), którego potrzebują, aby żyć niezależnie i kontrolować samodzielnie wybrane rodzaje wsparcia, najlepiej odpowiadające ich potrzebom. Idea IPW zakłada wsparcie jednostki w jej własnym domu w lokalnej społeczności. Wiąże się to z codziennym funkcjonowaniem społecznym i obywatelskim osób z niepełnosprawnościami, nawiązywaniem relacji, samorozwojem, możliwością pracy, ochroną zdrowia (również psychicznego), zapewnieniem bezpieczeństwa i wolności od nadużyć.

Mieszkania ze wsparciem

Rozwój mieszkalnictwa wspomaganego został zapowiedziany w przyjętej w 2021 roku przez Radę Ministrów Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030¹, w Priorytecie I.3.4 założono Wdrożenie systemowej usługi mieszkalnictwa wspomaganego, w tym dla osób z różnymi niepełnosprawnościami. Mieszkalnictwo wspomagane zdefiniowano jako „usługę społeczną świadczoną w społeczności lokalnej w postaci mieszkania lub domu, przygotowującego osoby w nim przebywające, przy wsparciu specjalistów, do prowadzenia niezależnego i możliwie samodzielnego życia (mieszkanie treningowe) lub zapewniającego wsparcie w prowadzeniu niezależnego życia (mieszkanie wspierane)”². Zapowiedziano również uruchomienie w formie pilotażowej Wspomaganych Społeczności Mieszkaniowych (WSM).

W maju 2022 r. MRiPS uruchomiło trzy nowe programy mieszkaniowe dla osób z niepełnosprawnościami pod wspólną nazwą „Samodzielność – Aktywność – Mobilność!” (S-A-M).

¹ Uchwała nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu *Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030* (Dz.U.2021. poz. 218).

² *Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030*, s. 113

Budżet programów, z których skorzystać ma przeszło 4 tys. osób, to 600 mln zł³. Jednym z programów mieszkaniowych są Wspomagane Społeczności Mieszkaniowe.

Program S-A-M ma na celu zapewnienie możliwości niezależnego życia osobom z niepełnosprawnościami w stopniu znacznym. Składa się z trzech modułów:

- Moduł A: Dofinansowanie wynajmu mieszkania dla absolwentów (szkół i uczelni) na okres rozpoczęcia zatrudnienia, w tym poszukiwania pracy. Program przewidziany dla co najmniej 3 tys. absolwentów, koszt realizacji wsparcia to 150 mln zł w ciągu 3 lat. Operatorem wsparcia jest samorząd powiatowy.
- Moduł B: Dofinansowanie zamiany mieszkania obciążonego barierami architektonicznymi dla osób z dysfunkcją narządu ruchu. Program przewidziany dla co najmniej 2,5 tys. osób, koszt realizacji wsparcia 150 mln zł. Operatorem wsparcia jest samorząd powiatowy.
- Moduł C: Program dla organizacji pozarządowych dotyczący tworzenia mieszkań wspomaganych oraz wspomaganych społeczności mieszkaniowych dla osób ze znacznym stopniem niepełnosprawności i wymagających stałego wsparcia. Zakłada się uruchomienie ok. 150 – 250 nowych projektów mieszkań wspomaganych i wspomaganych społeczności mieszkaniowych w ciągu trzech lat. Koszt programu 300 mln zł. Operatorem wsparcia będą oddziały PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN). WSM składać się będą z kilku odrębnych zespołów mieszkalnych liczących od 2 do 6 mieszkańców. Przyjęto, że okres trwałości projektu wynosić będzie co najmniej 10 lat od uzyskania decyzji o pozwoleniu na użytkowanie obiektu.

Kolejnym działaniem w zakresie mieszkalnictwa dla osób z niepełnosprawnościami jest program realizowany przez MRiPS pn. „Centra opiekuńczo-mieszkalne” (COM). Adresowany jest do gmin i powiatów, które zorganizują usługi zamieszkiwania całodobowego lub dziennego dla dorosłych osób niepełnosprawnych z orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności lub orzeczeniem traktowanym na równi z orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności. Programu realizowany jest ze środków Funduszu Solidarnościowego, o którym mowa w ustawie z dnia 23 października 2018 r. o Funduszu Solidarnościowym (Dz. U. z 2023 r. poz. 647). Zadanie może być wykonywane przez samorządy szczebla gminnego lub powiatowego lub

³ Ministerstwo Rodziny i Polityki społecznej, 600 mln zł na programy mieszkaniowe dla osób z niepełnosprawnościami, 2022. Dostęp: 6.07.2022. <https://www.gov.pl/web/rodzina/600-mln-zl-na-programy-mieszkaniowe-dla-osob-z-niepelnosprawnościami>

zlecone organizacjom pozarządowym. Program jest realizowany w dwóch modułach⁴. Pierwszy dotyczy finansowania utworzenia Centrum (budowa nowego budynku, jego wyposażenie) lub zakupu budynku przez samorząd i jego wyposażenie. W drugim module samorządy mogą uzyskać dofinansowanie na funkcjonowanie Centrum (utrzymaniu działalności, ponoszenie niezbędnych wydatków związanych z transportem uczestników Centrum, pokrywanie kosztów wynagrodzeń pracowników). Założeniem programu jest zapewnienie warunków do samodzielnego i niezależnego pobytu oraz zamieszkiwania osobom z niepełnosprawnościami w otoczeniu zgodnym z przepisami prawa budowlanego, realizowanych przez odpowiednio przeszkolony i przygotowany personel oraz zabezpieczenie potrzeb mieszkańców. W ramach konkursów ogłoszonych przez MRiPS⁵ w 2019 r. i 2021 r. planowano utworzenie minimum 90 Centrów. Ponadto w 2022 roku wskazano, że liczba Centrów powinna być rozłożona równomiernie na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej⁶. W 2023 r. MRiPS podało, że budżet programu będzie wynosił: w 2023 r. – 60 mln zł, w 2024 r. – 40 mln zł, w 2025 r. – 20 mln zł. Program będzie realizowany od dnia 26 czerwca 2023 r. do dnia 31 grudnia 2036 r.⁷ W okresie od sierpnia 2019 r. do grudnia 2022 r. przyznano dofinansowanie na utworzenie 102 COM-ów. Na dzień 21.06.2023 r. łączna liczba miejsc pobytu (dziennego i całodobowego) wyniosła 660, zaś kwota przyznanego dofinansowania ok. 323,5 mln zł. (dane z MRiPS, 1.07.2023).

Dostępność architektoniczna

Projektowanie odpowiednich warunków w przestrzeni dla zróżnicowanych grup użytkowników regulują odpowiednie zapisy legislacyjne i obowiązują uczestników procesu inwestycyjnego. Ważne jest, aby przepisy te uwzględniały zasady projektowania uniwersalnego uwzględniającego, między innymi, potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Wprowadzenie obowiązku stosowania zasad projektowania uniwersalnego pozwoli na projektowanie, remont czy przebudowę budynku, które umożliwi użytkowanie budynków w sposób dostosowany do każdej grupy użytkowników w jak największym zakresie, bez potrzeby wprowadzania adaptacji lub specjalistycznych rozwiązań.

⁴ Pomoc i opieka. „Centra opiekuńczo-mieszkalne” coraz bliżej, MRiPS, 2.07.2019, <https://www.gov.pl/web/rodzina/pomoc-i-opieka-centra-opiekunczo-mieszkalne-coraz-blizej>, dostęp 30.06.2023

⁵ Dysponentem środków z Funduszu jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego.

⁶ Program z dnia 4 maja 2021 roku „Centra opiekuńczo – mieszkalne” wraz ze zmianami wprowadzonymi w dniu 30 czerwca 2022 roku, MRiPS.

⁷ Program „Centra opiekuńczo-mieszkalne”, MRiPS, Warszawa 2023.

Dostępność budynków i dróg publicznych reguluje szereg przepisów prawnych m.in.: ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 poz. 2351, z późn. zm.), rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 2022 poz. 1225), ustawa z dnia 21 marca 1985 o drogach publicznych (Dz. U. z 2022 poz. 1693, z późn. zm.), rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 22 czerwca 2022 r. w sprawie przepisów techniczno-budowlanych dotyczących dróg publicznych (Dz.U. z 2022 poz. 1518). Wyżej wymienione dokumenty dotyczą, między innymi problematyki dostępności infrastruktury publicznej dla osób z niepełnosprawnościami.

W Ministerstwie Inwestycji i Rozwoju opracowano w 2017 r. (zaktualizowano w 2018 r.) pierwotną wersję dokumentu - poradnika pt. „Standardy dostępności budynków dla osób z niepełnosprawnościami uwzględniając koncepcję uniwersalnego projektowania” na podstawie obowiązujących przepisów oraz publikacji na temat dostępności, jak również na podstawie uwag zgłoszonych podczas konsultacji publicznych i uzgodnień międzyresortowych.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Dostępność informacyjno-komunikacyjna odgrywa kluczową rolę we wspieraniu pełnego uczestnictwa i równych szans dla wszystkich obywateli, w tym osób ze szczególnymi potrzebami. W Polsce obserwowana jest rosnąca potrzeba zapewnienia dostępności w sektorze publicznym z uwzględnieniem przede wszystkim urzędów państwowych, takich jak Zakłady Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), Urzędy Skarbowe (US), czy inne instytucje. Mimo to dostępność informacyjno-komunikacyjna jest wysoce zróżnicowana. Wciąż wiele podmiotów nie zapewnia wystarczającej dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Dostępność cyfrowa

Rozszerzenie dostępności cyfrowej jest ważnym krokiem w zapewnieniu równego dostępu do usług i informacji dla wszystkich użytkowników, niezależnie od ich umiejętności czy ograniczeń. Zgodnie z wprowadzanymi zmianami, strony internetowe, aplikacje mobilne lub ich elementy wykorzystywane do realizacji zadań publicznych lub świadczenia usług publicznych, przy częściowym finansowaniu przez podmiot publiczny oraz podmioty świadczące usługi powszechne powinny prezentować dane w sposób dostępny dla osób z niepełnosprawnościami.

Raport z 2022 roku dotyczący dostępności cyfrowej stron internetowych podmiotów publicznych wykazał, że ze 100 losowo wybranych stron internetowych żadna nie spełniała wszystkich warunków dostępności cyfrowej. Wszystkie dostępne strony publiczne, których w wykazie jest 98 171, poddano również monitoringowi uproszczonemu. Tabela przedstawia odsetek stron, które nie spełniają zasad postrzegalności, funkcjonalności, zrozumiałości i kompatybilności.

Błędy według czterech zasad dostępności cyfrowej na badanych stronach internetowych:

Zasada	Odsetek zbadanych stron, które wykazują błędy w danym zakresie
Postrzegalność	7,64%
Funkcjonalność	23,98%
Zrozumiałość	0,71%
Kompatybilność	25,30%

Źródło: Ministerstwo Cyfryzacji (2023). DOSTĘPNOŚĆ CYFROWA PODMIOTÓW PUBLICZNYCH – wyniki monitoringu stron internetowych i aplikacji mobilnych w 2022 r.

Poza stronami internetowymi istnieją również publiczne aplikacje mobilne. Wykaz aplikacji mobilnych podmiotów publicznych zawiera 479 unikatowych elementów. Do badania w 2022 roku wybrano 45 aplikacji. Łącznie 26 z nich zostało uznane za częściowo zgodne z ustawą o dostępności cyfrowej, a 18 za niezgodne z tą ustawą. Oznacza to, że zarówno żadna ze stron internetowych, jak i żadna z aplikacji mobilnych nie jest w pełni zgodna z wymogami i wszystkie wymagają dalszego rozwoju i naprawy.

Dostępność sportu i kultury

Zadania wskazane w art. 4 ustawy o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami są realizowane przede wszystkim przez podmioty publiczne wymienione w art. 3. Ustawa w wąskim zakresie normuje obowiązek zapewniania dostępności przez podmioty niepubliczne. Egzekwowanie tego obowiązku od podmiotów niepublicznych możliwe jest w przypadku zlecenia lub powierzenia w ramach umowy realizacji zadań publicznych finansowanych z udziałem środków publicznych lub w przypadku udzielenia zamówienia publicznego (art. 4 ust. 3–4 ustawy). We wskazanych przypadkach pojawia się wymóg formalny określenia w treści umowy warunków służących zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Warunki te odnoszą się tylko do zakresu zleconych bądź powierzonych zadań publicznych lub zamówień publicznych i powinny uwzględniać minimalne wymagania, o których mowa w art. 6.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. z 2022 r., poz. 2509) w art. 331 zawiera pojęcie stygmatyzujące, jakim jest upośledzenie, podobnie jest w szeregu artykułów z Ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie. Proponuje się zastąpienie określenia ‘osoba niepełnosprawna’ wyrażeniem ‘osoba z niepełnosprawnością’.

W art. 27 ustawy o sporcie wskazano, iż do zadań własnych gminy należy tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi sportu. Przepis ten oznacza, iż organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może określić w drodze uchwały warunki i tryb finansowania zadania z zakresu

sportu. Przepis ten ma charakter ogólny, gdyż żadna grupa sportowców nie została w nim wyróżniona, ale ze względu na specyfikę sportu osób z niepełnosprawnościami należy rozszerzyć ten przepis, by wzmocnić pozycję tej grupy. Z tego samego powodu należy rozszerzyć szczegółowe zasady, tryb przyznawania i pozbawiania oraz rodzaje i wysokości stypendiów sportowych, nagród i wyróżnień za osiągnięte wyniki sportowe.

Istnieje też potrzeba rozbudowy zakresu działań ministra właściwego do spraw kultury fizycznej o zadania związane z kulturą fizyczną osób z niepełnosprawnościami i dostępnością infrastruktury sportowej.

W art. 20b ustawy o radiofonii i telewizji (Dz. U. z 2022 r. poz. 1722) wskazano, iż ważnym wydarzeniem jest wydarzenie o zasadniczym znaczeniu społecznym. Do takich ważnych wydarzeń transmitowanych przez nadawcę programu telewizyjnego zaliczane są igrzyska olimpijskie, ale brakuje bezpośredniego wskazania igrzysk paraolimpijskich.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Centra Niezależnego Życia powstałyby z przekształcenia i rozwoju obecnych Środowiskowych Domów Samopomocy (ŚDS). Jest to odpowiedź na dotychczasowe doświadczenia, jak również rezultaty badań i analiz, z których wynika potrzeba zmiany funkcjonowania samych ŚDS-ów, jak i rosnące zapotrzebowanie na wprowadzenie formy dobrego skoordynowania wsparcia osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin w społeczności lokalnej. W Polsce obecnie wsparcie to jest rozproszone lub niedostępne. Dzięki sieci Centrów wsparcie byłoby świadczone systemowo, a nie projektowo. Jednocześnie należy też podkreślić, że CNŻ nie byłyby instytucjami (takimi, jak np. CUS, PCPR, OPS, PUP), lecz ośrodkami wsparcia (jak np. ŚDS), prowadzonymi zarówno przez powiaty, jak również – niektóre usługi mogłyby być udzielane – przez organizacje pozarządowe.

Celem proponowanego rozwiązania jest integracja, rozszerzenie i obudowanie obecnych struktur usługowych na bazie istniejących ŚDS-ów, które – biorąc pod uwagę rozbudowaną formułę – stopniowo stawałyby się strukturami skierowanymi do wszystkich osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin. Zdecydowana większość usług, które zostałyby przypisane do Centrów, jest skierowana jedynie do osób z niepełnosprawnościami. Poszerzenie zakresu działań ŚDS spowodowałoby zarówno polepszenie i większą indywidualizację wsparcia obecnych ich uczestników, jak i zapewnienie wsparcia innym osobom z niepełnosprawnościami.

Pomoc społeczna

Obowiązkiem każdego społeczeństwa jest zapewnienie opieki osobom, które m.in. z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności nie mogą samodzielnie funkcjonować i nie mogą liczyć na pomoc bliskich. Ten obowiązek wypełniają m.in. Domy Pomocy Społecznej (DPS), w których jednak zdarzają

się sytuacje niewłaściwego traktowania i naruszania praw i godności mieszkańców. Stąd konieczność monitorowania stanu przestrzegania praw podopiecznych i ich warunków życia. Podmiotem odpowiedzialnym za monitorowanie sytuacji osób przebywających w placówkach pomocy społecznej był Rzecznik Praw Obywatelskich (RPO). Mając na uwadze zachodzące zmiany społeczne i demograficzne, funkcje opiekuńcze rodziny mogą zostać osłabione, co powoduje przeniesienie obowiązku zapewnienia opieki na państwo i instytucje publiczne lub prywatne. To prowadzi, między innymi, do wzrostu zapotrzebowania na placówki takie jak DPS. W efekcie zakres monitorowania DPS przez RPO może być niewystarczający. Już teraz jest obserwowane wyraźnie nieadekwatne do potrzeb wsparcie mieszkańców DPS.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

Niezgodność krajowej regulacji (art. 12 K.r.o.) z Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych jest co do zasady bezsporna, a postulaty jej derogacji powszechne⁸. Komitet do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnościami w swoich rekomendacjach pod adresem Polski zalecił, między innymi, uchylenie wszystkich przepisów prawa zakazujących osobom z niepełnosprawnościami zawieranie małżeństw i zakładanie rodzin⁹. W świetle standardów międzynarodowych¹⁰ zmiana w tym zakresie wydaje się więc nieunikniona. Zasadniczym celem proponowanej nowelizacji będzie usunięcie z obrotu prawnego ww. przepisu i wzmocnienie podmiotowości osób z niepełnosprawnościami w obszarze życia rodzinnego.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Przepisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie nakładają na organy publiczne żadnych szczególnych obowiązków w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnościami. Nie uwzględniono, zwłaszcza w katalogu form pomocy należnej osobom

⁸ Patrz np. wniosek RPO do TK ws. pozbawienia osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną prawa do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny [art. 23 Poszanowanie domu i rodziny] <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/wniosek-do-tk-ws-pozbawienia-os%C3%B3b-z-niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85-intelektualn%C4%85-lub-psychiczn%C4%85-prawa>

⁹

<https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Rekomendacje%20Komitetu%20ONZ%20dla%20Polski%20%28j%C4%99z.%20angielski%29.pdf>

¹⁰ Patrz też opinia radcy prawnego Michała Kubalskiego:

https://www.temidium.pl/arttykul/mozliwosc_zawierania_malzenstw_przez_osoby_z_niepelnosprawnoscia_intelektualna_prawo_polskie_i_kontekst_miedzynarodowy-5932.html

dotkniętym przemocą (art. 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie), ich specyficznej sytuacji związanej, między innymi, z problemem niedostępności wsparcia, jak i szczególnej relacji ze sprawcą przemocy, który często bywa jednocześnie jedynym opiekunem kobiety z niepełnosprawnością. Także żaden z organów administracji rządowej lub samorządowej nie został ustawowo zobowiązany do uwzględnienia w swoich działaniach związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, specyfiki przemocy wobec kobiet z niepełnosprawnościami (art. 6 ustawy ppr). Ustawa nie wymaga ponadto, by problematyka dostosowania form i metod wsparcia do szczególnych potrzeb kobiet z niepełnosprawnościami była obecna w Krajowym Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (art. 10 ustawy ppr), jak i w gminnych programach przeciwdziałania przemocy w rodzinie, czy też w ramach prac zespołów interdyscyplinarnych (art. 9a ustawy ppr). Jednocześnie przepisy ogólne już teraz wymagają, by każdej osobie było udzielone wsparcie i obejmują tym samym osoby z niepełnosprawnościami, w tym kobiety. Propozycja polega na doprecyzowaniu wyżej wymienionych regulacji poprzez zaznaczenie specyfiki niepełnosprawności i podkreślenie, by uwzględnić ją w ramach udzielanego wsparcia.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Każde z państw ratyfikujących Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych (KPON) powinno zgodnie z art. 33 ust. 2 wskazać niezależny organ monitorujący.

"2. Państwa Strony, zgodnie ze swoim systemem prawnym i administracyjnym, utrzymywać będą, wzmocnią, wyznaczą lub ustanowią strukturę, obejmującą jeden lub więcej niezależnych mechanizmów, tam, gdzie to właściwe, w celu popierania, ochrony i monitorowania wdrażania niniejszej konwencji. Wyznaczając lub ustanawiając taki mechanizm, Państwa Strony uwzględnią zasady dotyczące statusu i funkcjonowania krajowych instytucji ochrony i popierania praw człowieka." (KPON, art. 33 ust. 2)

W Polsce funkcję niezależnego organu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych w rozumieniu art. 33 ust. 2 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych pełni Rzecznik Praw Obywatelskich.

Obowiązki te dotychczas nie mają oparcia w przepisach Ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2020 r., poz. 627), a powierzone w tym zakresie zadania Rzecznik wykonuje wyłącznie na podstawie porozumienia z Ministerstwem Rodziny i Polityki Społecznej.

Zmiany w przepisach karnych

Kodeks karny

- Dążąc do realizacji prawa osób z niepełnosprawnościami do wolności od wykorzystywania, przemocy i nadużyć, konieczne jest poszerzenie inkryminacji tzw. przestępstw motywowanych uprzedzeniami, do których zalicza się przestępstwa stypizowane w art. 119 § 1 k.k., art. 256 § 1 k.k. i art. 257 k.k. Dotychczasowe ujęcie tych przestępstw od dłuższego czasu budzi zastrzeżenia podnoszone w doktrynie prawa oraz stroną społeczną. Krytykuje się, że wyłączone spod tych przepisów ochronę pokrzywdzonych czynami motywowanymi niechęcią lub nienawiścią wobec osób z niepełnosprawnościami.
- Konieczne jest wyeliminowanie wszelkich nieprawidłowości w traktowaniu mieszkańców domów pomocy społecznej, w szczególności naruszania nietykalności cielesnej pensjonariuszy, zastraszania, agresji werbalnej czy innych form niewłaściwego zwracania się, jak również wszelkiego typu zachowań mogących prowadzić do ich upokorzenia lub poniżenia. Zbyt rzadko wyciągane są konsekwencje wobec sprawców naruszania nietykalności cielesnej wobec osób z niepełnosprawnościami. Zdarza się, że naruszenie nietykalności nie ma charakteru powtarzającego się i nie przybiera postaci znęcania się. Toteż nie da się pociągnąć sprawcy do odpowiedzialności z art. 207 § 1a k.k. Z drugiej strony pokrzywdzona osoba z niepełnosprawnością nie jest wystarczająco sprawcza, aby doprowadzić osobę, która dopuściła się naruszenia jej nietykalności, do odpowiedzialności za przestępstwo z art. 217 § 1 k.k. w drodze prywatnoskargowego procesu karnego.

Kodeks karny wykonawczy

- Zmiany w Kodeksie karnym wykonawczym mają zapewnić, że więźniowie z niepełnosprawnościami nie będą traktowani gorzej niż więźniowie bez niepełnosprawności, oraz że przepisy Kodeksu karnego wykonawczego będą realizowały zasadę równości i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych (KPON) opiera się na zasadach niedyskryminacji, likwidacji barier w codziennym funkcjonowaniu, zapewnienie możliwości aktywnego udziału w procesie podejmowania decyzji przez osoby z niepełnosprawnościami, a przez to umożliwienie im pełnego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności.

W szczególności artykuł 5 stwierdza:

"2. Państwa Strony, uznają, że wszyscy ludzie są równi wobec prawa i są uprawnieni, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, do jednakowej ochrony prawnej i jednakowych korzyści wynikających z prawa." (KPON, art. 5 ust. 1)

Dodatkowo, artykuł 12 mówi o równości wobec prawa, w szczególności, że osoby z niepełnosprawnościami mają prawo do uznania ich za podmioty prawa, mają zdolność prawną, a Państwa strony podejmą środki w celu zapewnienia dostępu do wsparcia przy korzystaniu ze zdolności prawnej.

Artykuł 13 poświęcony jest dostępowi osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości:

„Państwa strony zapewnią osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia skutecznego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form [postępowania przygotowawczego].” (KPN, art. 13, ust. 1).

Udział w życiu politycznym i publicznym

Proponowane zmiany w kodeksie wyborczym zwiększają możliwości udziału osób z niepełnosprawnościami w życiu politycznym i publicznym. Wprowadzane w kodeksie zmiany adresują problem nieadekwatnego dostosowania lokali wyborczych, dostępności informacji oraz metod głosowania do potrzeb OzN.

Dotychczas art. 186 Kodeksu Wyborczego określał, że w każdej gminie co najmniej 1/2 lokali obwodowych komisji wyborczych powinna być dostosowana do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami, rejestrowano jednak odstępstwa od tego wymogu, ograniczając dostępność OzN w życiu publicznym. Nie funkcjonowały także żadne dodatkowe udogodnienia dla OzN funkcjonujące w innych krajach, które zwiększyłyby samodzielność OzN w wyborach, gwarantując jednocześnie rzetelność głosowania.

Edukacja

Pomimo istniejących ogólnych ram legislacyjno-organizacyjnych oraz prawa rodziców do wyboru ścieżki kształcenia swojego dziecka i obowiązków nałożonych na szkoły, placówki i uczelnie, nadal występują trudności w realizacji przepisów prawa w codziennej praktyce przedszkoli, szkół, placówek edukacyjnych i uczelni w zakresie realizacji zadań związanych z potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi dzieci i młodzieży, zarówno uczniów jak i studentów, oraz wszystkich osób z niepełnosprawnościami uczących się i pragnących rozwijać się poprzez edukację niezależnie od ich statusu i wieku. W związku z tym proponuje się szereg rozwiązań dotyczących statusu ucznia, uprawnień do przyjęcia do placówki na preferencyjnych warunkach, szkoleń i form kształcenia, a także zasad finansowania placówek czy zatrudniania asystentów ucznia.

Rynek pracy

Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w Polsce należy do najniższych w Europie, a ich aktywność zawodowa nadal znacząco odbiega od aktywności zawodowej osób bez niepełnosprawności mimo podejmowanych działań na rzecz integrowania OzN na rynku pracy. W 2019 r. współczynnik aktywności zawodowej osób bez niepełnosprawności w wieku produkcyjnym wynosił 81,0%, wskaźnik zatrudnienia 78,4%, a stopa bezrobocia 3,4%. Różnica między wskaźnikiem zatrudnienia osób bez niepełnosprawności i z niepełnosprawnościami w wieku produkcyjnym wyniosła 51,6 pkt. proc., a między stopą bezrobocia tych dwóch grup – 3,8 pkt. proc. (Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych). Zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej zostały określone w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 690 z późn. zm.). Wymienione akty prawne stanowią zarys przepisów prawnych związanych z art. 27 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Warto także wspomnieć, że na poziomie strategicznym kwestie pracy i zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami określa „Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030” (M.P. 2021 poz. 218). Do zagadnienia pracy zawodowej odnosi się ona już w celu głównym, a także w jednym z priorytetów (priorytet IV. Praca).

Należy także podkreślić, że w obecnie funkcjonującym systemie osoby z niepełnosprawnościami są często uprzedmiotowione - ich prawo do podejmowania decyzji w swoim imieniu i poczucie kontroli nad własną sytuacją są w znacznym stopniu ograniczone. Obowiązujący na mocy ustawy mechanizm racjonalnych usprawnień nie jest w wystarczającym stopniu zindywidualizowany, brakuje mechanizmów umożliwiających korzystanie ze wszystkich niezbędnych rozwiązań, w tym np. z asystencji osobistej w miejscu pracy. OzN nie mają dostępu do ogólnych programów poradnictwa specjalistycznego i zawodowego, usług pośrednictwa pracy oraz szkolenia zawodowego i kształcenia ustawicznego na zasadach równości z innymi osobami.

Punktem wyjścia do wprowadzanych zmian legislacyjnych było przyjęcie podejścia skoncentrowanego na osobie, rozpoznanie podmiotowości i indywidualnych potrzeb każdej osoby, niezależnie od poziomu sprawności. W odniesieniu do zmiany podejścia systemowego konieczne jest przyjęcie założenia, że domyślnym rynkiem pracy OzN powinien być rynek otwarty. Nie oznacza to całkowitej rezygnacji z rynku chronionego. Sposób funkcjonowania chronionego rynku pracy wymaga jednak głębokich przemian. Istnieje konieczność wyeliminowania sytuacji, w których zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami ze względu na funkcjonujący system dofinansowania traktowane jest przez część podmiotów prywatnych jako „sposób na biznes”, co prowadzi do uprzedmiotowienia osób z niepełnosprawnościami.

Zdecydowana większość osób z niepełnosprawnościami może podejmować zatrudnienie na otwartym rynku pracy. Tymczasem dotychczasowe rozwiązania wspierające ich zatrudnienie i udzielana im przez władze publiczne pomoc w przysposobieniu do pracy nie przyczyniają się w pożądanym stopniu do wzrostu wskaźnika ich zatrudnienia, utrzymania zatrudnienia, bądź powrotu na rynek pracy. Z kolei rozwiązania służące rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz instytucje kształtujące różne formy pracy chronionej nie wzmacniają aktywności zawodowej OzN, nie uwzględniają ich rzeczywistych potrzeb i nie tworzą mechanizmu przechodzenia osób z niepełnosprawnościami z chronionego na otwarty rynek pracy. Konieczne wydaje się zapewnienie mechanizmów umożliwiających przechodzenie z systemu pracy chronionej na otwarty rynek pracy przy jednoczesnym zapewnieniu poczucia bezpieczeństwa zatrudnienia, w tym możliwość powrotu do ZAZ czy WTZ po czasowym okresie zatrudnienia na rynku otwartym (próbki pracy, zatrudnienia na umowie próbnej, umowy zlecenia). System powinien być na tyle elastyczny, że zakłada możliwości podejmowania prób pracy na otwartym rynku pracy.

Także sposób funkcjonowania otwartego rynku pracy dla osób z niepełnosprawnościami wymaga reform. W szczególności warte rozważenia wydaje się zmniejszenie progu 6% wskaźnika zatrudnienia OzN do 4%. Choć wprowadzenie zmian w tym zakresie wymaga przeprowadzenia symulacji związanych z wpływem zmiany na budżet PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN), to warte rozważenia jest zmniejszenie progu przy jednoczesnym podwyższeniu kar za niespełnianie wskaźnika. Pełne upodmiotowienie osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy wymaga także przeformułowania systemu dofinansowań dla pracodawców. O ile samo funkcjonowanie systemu dofinansowań wydaje się zasadne, o tyle powinno być on wprost powiązany z mechanizmem racjonalnych usprawnień. Wysokość kwoty dofinansowania dla pracodawcy powinna być powiązana z faktycznymi wyższymi kosztami zatrudnienia i utrzymania w pracy konkretnego pracownika z niepełnosprawnością oraz wynikać z indywidualnych możliwości i potrzeb tego pracownika. Sam mechanizm racjonalnych usprawnień w pracy również wymaga wzmocnienia. Konieczne jest uregulowanie prawnej sytuacji asystentów osobistych w taki sposób, by wyeliminować sytuacje w których asystent nie może wspierać osoby wykonującej pracę. Dodatkowe uprawnienia pracownicze, takie jak urlop rehabilitacyjny czy skrócony czas pracy nie powinny być rozwiązaniem domyślnym, ale zindywidualizowanym rozwiązaniem uzależnionym od faktycznych potrzeb i możliwości pracownika z niepełnosprawnością. Poprawa możliwości wejścia OzN na otwarty rynek pracy wymaga wzmocnienia roli publicznych służb zatrudnienia w tym procesie. Osoby z niepełnosprawnościami powinny mieć zapewniony dostęp do aktywnych instrumentów rynku pracy na takich zasadach, jak osoby bez niepełnosprawności.

Proponowane zmiany dotyczące funkcjonowania warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) są wynikiem potrzeby realizacji założeń zawartych w priorytecie IV pkt. 1.4. Strategii na Rzecz Osób

z Niepełnosprawnościami na lata 2021 - 2030 oraz w priorytecie III pkt. 3.3. Programu Kompleksowego Wsparcia dla Rodzin "Za życiem".

Pozwolą one na osiągnięcie następujących celów:

1. Umożliwienie łatwego "powrotu" osoby z niepełnosprawnością, która była uczestnikiem WTZ, do WTZ w sytuacji dużych trudności w funkcjonowaniu na rynku pracy.
2. Poszerzenie katalogu instrumentów aktywizacji zawodowej dostępnych dla uczestników WTZ poprzez zwiększenie dostępności do płatnych staży zawodowych, próbnego zatrudnienia i świadczenia pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej,
3. Zwiększenie roli zajęć klubowych jako alternatywy dla byłych uczestników WTZ, które utraciły zatrudnienie.

Uzasadnieniem dla proponowanych zmian są istniejące utrudnienia w płynnym przechodzeniu uczestnika WTZ na rynek pracy, a w przypadku utracenia zatrudnienia - również powrotu do WTZ w celu dalszej aktywizacji społecznej i zawodowej.

Obecne przepisy powodują, że, choć osoba z niepełnosprawnością opuszczająca WTZ w celu podjęcia zatrudnienia ma pierwszeństwo w ponownym przyjęciu do WTZ, to w praktyce zmuszona jest czekać wiele miesięcy na możliwość powrotu do WTZ z powodu braku wolnych miejsc. Proponowane umożliwienie uczestnikowi WTZ zachowania swojego statusu do 120 dni od momentu podjęcia zatrudnienia powoduje, że stworzona zostaje tzw. "poduszka bezpieczeństwa". Może on w tym okresie korzystać ze wsparcia WTZ w celu utrzymania zatrudnienia, a w przypadku utraty zatrudnienia po okresie próbnym rozwiązanie to pozwala osobie z niepełnosprawnością na płynny powrót do regularnej terapii zajęciowej. Takie poczucie bezpieczeństwa ma duże znaczenie zarówno dla osób z niepełnosprawnościami, jak również ich rodzin, i będzie pozytywnie wpływać na podejmowanie decyzji o rozpoczęciu zatrudnienia.

Kolejną barierą dla aktywności zawodowej jest brak możliwości czasowego zachowania statusu uczestnika WTZ przy jednoczesnym podjęciu odpłatnej aktywności. Obecnie uczestnik WTZ, który otrzyma propozycję zawarcia umowy cywilnoprawnej czy odpłatnego stażu choćby w minimalnym zakresie, automatycznie traci możliwość kontynuowania uczestnictwa w WTZ. Podjęcie jakiegokolwiek odpłatnej aktywności zawodowej traktowane jest bowiem jako zakończenie procesu aktywizacji zawodowej. To jest błędne założenie, ponieważ w praktyce jest to jedynie kolejny krok w procesie aktywizacji zawodowej, który wymaga dalszego wspierania uczestnika po stronie WTZ.

Jednocześnie propozycja ta zakłada, że z uwagi na stosunek łączący uczestnika WTZ z podmiotem prowadzącym warsztat oraz zadanie realizowane przez warsztat, ograniczenia dotyczącego okresu

i wymiaru świadczenia pracy na podstawie umowy cywilnoprawnej nie stosuje się do umów zawartych z podmiotem prowadzącym WTZ.

Obecnie zajęcia klubowe organizowane w minimalnym zakresie 5 godzin miesięcznie nie stanowią żadnej alternatywy dla osób, które były uczestnikami WTZ i utraciły ten status w wyniku podjęcia zatrudnienia, a następnie utraciły to zatrudnienie po okresie 120 dni od jego rozpoczęcia. Często wielomiesięczne oczekiwanie uczestnika na powrót do WTZ stanowi przyczynę utraty umiejętności nabytych wcześniej w ramach prowadzonej przez warsztat rehabilitacji społecznej i zawodowej, co w konsekwencji wpływa negatywnie na szanse na włączenie osoby z niepełnosprawnością w główny nurt życia społecznego i zawodowego. Propozycja uruchomienia intensywniejszych (minimum 20 godzin tygodniowo) zajęć klubowych dedykowanych osobom, które były uczestnikami WTZ i utraciły ten status w wyniku podjęcia zatrudnienia, a następnie utraciły to zatrudnienie po okresie 120 dni od jego rozpoczęcia, pozwoli na natychmiastowe rozpoczęcie terapii zajęciowej i korzystnie wpłynie na aktywność społeczną i zawodową osoby z niepełnosprawnością.

Proponowana zmiana daje możliwość przeznaczenia dochodu ze sprzedaży produktów i usług wykonanych przez uczestników warsztatu w ramach realizowanego programu terapii na cel związany z ich rehabilitacją zawodową i społeczną. To szersze względem dotychczasowego ujęcie pozwoli na bardziej elastyczne reagowanie na potrzeby uczestników WTZ, nie tylko w zakresie ich integracji, a jednocześnie wprowadza powiązanie z celem działania WTZ określonym w art. 10a ust. 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Pomimo funkcjonowania Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych uregulowanej przez ustawę o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych kompetencje rady odznaczały się niewystarczającym dostosowaniem do priorytetów działania wobec osób z niepełnosprawnościami. Brak jednolitego nazewnictwa w ustawie mógł dodatkowo powodować problemy interpretacyjne. Ponadto rada powinna cechować się niezależnością oraz reprezentować środowiska osób z niepełnosprawnościami, co powinno być zagwarantowane przez strukturę rady. Tymczasem uwzględnienie osób wspierających osoby z niepełnosprawnościami z pominięciem udziału osób z niepełnosprawnościami oraz rodziców osób z niepełnosprawnościami może świadczyć o braku reprezentatywności środowiska osób z niepełnosprawnościami.

Podobnie w przypadku wojewódzkich i powiatowych rad, składających się odpowiednio z 7 i 5 osób powoływanych spośród przedstawicieli działających na terenie województwa/powiatu organizacji

pozarządowych, fundacji oraz przedstawicieli wojewody i jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin), brak bezpośredniego wskazania udziału w radach osób z niepełnosprawnościami może świadczyć o braku reprezentacji tych osób oraz nieuwzględnianiu ich rzeczywistych potrzeb w prowadzonych przedsięwzięciach i rozwiązaniach w zakresie ich wspierania.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

Realizacja zadań związanych z polityką dotyczącą osób z niepełnosprawnościami wymaga funkcjonowania odpowiednich ciał doradczych oraz ciał dialogu społecznego w obszarze polityki na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Skuteczne funkcjonowanie oraz finansowanie działań podejmowanych przez podmioty odpowiedzialne za kreowanie polityki na rzecz osób z niepełnosprawnościami wymaga ich odpowiedniej organizacji, w tym także z punktu widzenia przepisów prawa.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych¹¹

Projekt przepisów stanowi odpowiedź na zgłaszane od 2005 r. potrzeby środowiska osób z niepełnosprawnościami w zakresie wsparcia w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych. Proponowane rozwiązania stanowią alternatywę wobec ubezwłasnowolnienia całkowitego i częściowego, są oparte na modelu wspieranego podejmowania decyzji (supported decision making). Projekt przepisów w zakresie korzystania ze zdolności do czynności prawnych stanowi także realizację zobowiązań międzynarodowych oraz postulatów zgłaszanych od wielu lat zarówno przed krajowe, jak i międzynarodowe organy ochrony wolności i praw człowieka.

W Polsce brakuje rozwiązań wspierających osoby z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych. Sąd Najwyższy w uchwale z 21 grudnia 2017 r. (III CZP 66/17) za trafne uznał stanowisko, że w związku z zaniechaniem prac legislacyjnych nad eliminacją instytucji ubezwłasnowolnienia i zmianą modelu opieki nad osobami z niepełnosprawnością intelektualną, ciężar adaptacji polskiego porządku prawnego do standardów konwencyjnych spoczął na sądach (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 2015 r., III CZP 102/14, OSNC 2015, nr 12, poz. 13 i z dnia 28 września 2016 r., III CZP 38/16, Biul. SN 2016, nr 9, s. 9). Oceniając w dniach 4-5 września 2018 r. sprawozdanie Polski z działań podjętych w celu wdrożenia Konwencji, Komitet ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami wezwał Polskę do wycofania oświadczenia interpretacyjnego do art. 12 Konwencji oraz do uchylecia wszystkich dyskryminujących przepisów Kodeksu cywilnego i innych aktów prawnych umożliwiających pozbawienie osób z niepełnosprawnościami zdolności do

¹¹ Tu i we wszystkich pozostałych częściach dotyczących zdolności do czynności prawnych wykorzystano materiały projektu "Aktywni Niepełnosprawni – narzędzia wsparcia samodzielności osób niepełnosprawnych"

czynności prawnych, biorąc pod uwagę, że legal capacity obejmuje zdolność bycia podmiotem praw oraz zdolność do czynności prawnych. Komitet zalecił także ustanowienie procedury mającej na celu przywrócenie pełnej zdolności do czynności prawnych wszystkim osób z niepełnosprawnościami oraz przyjęcie mechanizmów wspieranego podejmowania decyzji, które szanują autonomię, wolę i preferencje danej osoby (Concluding observations on the initial report of Poland CRPD/C/POL/CO/1, 21 września 2018 r., www.ohchr.org).

Projektowane zapisy uwzględniają także stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wyrażone w wyrokach Shtukaturov przeciwko Rosji, skarga Nr 44009/05, Lashin przeciwko Rosji, skarga 33117/02, X i Y przeciwko Chorwacji, skarga Nr 5193/09, Alajos Kiss przeciwko Węgrom, skarga Nr 38832/06, Kędzior v. Polska, skarga nr 45026/07, Stanev przeciwko Bułgarii, skarga nr 36760/06. Projekt przepisów w zakresie korzystania ze zdolności do czynności prawnych stanowi także realizację Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030, Działanie I. 2.2. pt. „Zastąpienie instytucji ubezwłasnowolnienia modelem wspieranego podejmowania decyzji”.

2. Rekomendowane rozwiązanie, w tym planowane narzędzia interwencji i oczekiwany efekt

Na potrzeby OSR, jak i analizy ekonomicznej, a także ze względu na sposób pracy zaproponowany przez lidera projektu opis ustawy został podzielony na bloki tematyczne. Zostały one zaprezentowane poniżej i koncentrują się przede wszystkim na opisie rekomendowanych rozwiązań.

Świadczenie kompensacyjne

Celem proponowanego rozwiązania jest integracja dotychczasowych świadczeń pieniężnych dla osób z niepełnosprawnościami w jedno świadczenie o wyższej kwocie, której wielkość - niezależnie od dochodu - byłaby uzależniona od posiadanego stopnia niepełnosprawności. Świadczenie kompensacyjne docelowo ma zastąpić takie świadczenia, jak: zasiłek pielęgnacyjny, dodatek pielęgnacyjny oraz świadczenie uzupełniające dla osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji.

Indywidualny Pakiet Wsparcia

IPW polega na indywidualnym świadczeniu finansowym przyznanym osobie z niepełnosprawnością (np. w formie bonu), które może być wykorzystane na określone usługi wchodzące w skład pakietu. Podstawą tego rozwiązania - zgodnie z KPON - jest podejście skoncentrowane na osobie z niepełnosprawnością i poszanowanie jej decyzyjności. IPW umożliwi użytkownikom samodzielny i swobodny wybór usług i ich dostawców (a także rezygnację z usług i zastąpienie ich innymi, jak też zmianę usługodawcy). IPW koncentruje się na osobie - punktem wyjścia są jej potrzeby, a nie rodzaje usług wchodzących w pakietu.

IPW mógłby częściowo zastąpić obecnie funkcjonujący system dofinansowań ze środków PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN), które przyznaje PCPR na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Decyzję o zakresie IPW podejmowałaby stosowna komisja funkcjonująca przy PCPR na podstawie systemu punktowego. Punkty przyznane w ramach poszczególnych obszarów byłyby przekładane na pulę środków w ramach IPW, które można wykorzystać na usługi przyporządkowane do tych obszarów. Kwota do wykorzystania w ramach danego obszaru powinna być zależna od liczby punktów (im więcej, tym wyższa kwota).

W zaproponowanym projekcie ustawy wsparcie w ramach IPW udzielane byłoby za pośrednictwem platformy teleinformatycznej, której obsługą zajmowałby się PFRON (projektowany Urząd ds. OzN).

Każda osoba z odpowiednim orzeczeniem uzyskiwałaby co roku z dniem 1 stycznia określone środki pieniężne w formie bonu IPW, którym może dysponować za pomocą platformy IPW. W tym przypadku nie byłaby wydawana decyzja administracyjna. Uprawniona osoba sama dokonywałaby wyboru, w jakim zakresie, czasie i formie wykorzystać bon IPW. Ograniczeniem byłby okres roku kalendarzowego, ponieważ wykorzystanie środków bonu IPW musiałyby nastąpić do dnia 31 grudnia danego roku.

Wsparcia w ramach bonu IPW mogłyby udzielać tylko podmioty wpisane do odpowiedniego rejestru, który prowadziłby Prezes Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

W rozporządzeniu wykonawczym do ustawy wskazane zostaną warunki, jakie musiałyby spełniać podmioty wpisane do Rejestru IPW.

W ramach IPW przewiduje się 4 obszary wsparcia: komunikacja, trener pracy, psy asystujące oraz transport *door-to-door*. Są to obszary zaspokajające potrzeby osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Mieszkania ze wsparciem

Nowelizacja ustawy o pomocy społecznej¹² w 2023 r. wprowadza podział na mieszkania treningowe lub wspomagane. Mieszkania te są formą pomocy społecznej, która służy przygotowaniu osób w nich przebywających do prowadzenia niezależnego życia lub wsparciu tych osób w codziennym funkcjonowaniu zgodnie z proponowanym zapisem zmian w ustawie: „W mieszkaniu treningowym świadczy się usługi bytowe, pracę socjalną oraz naukę w obszarze rozwijania lub utrwalania

¹² Ustawa z dnia 16 czerwca 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw <uchwalona na pos. nr 77 dnia 16-06-2023>,

[https://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/3281_u/\\$file/3281_u.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/3281_u/$file/3281_u.pdf)

niezależności, sprawności w zakresie samoobsługi, pełnienia ról społecznych w integracji ze społecznością lokalną, w celu umożliwienia prowadzenia niezależnego życia. W mieszkaniu wspomaganym świadczy się usługi bytowe, pracę socjalną oraz pomoc w wykonywaniu czynności niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu i realizacji kontaktów społecznych, w celu utrzymania lub rozwijania niezależności osoby na poziomie jej psychofizycznych możliwości”. Wymienione usługi są realizowane z udziałem specjalistów. Mieszkania wspomagane są przeznaczone w szczególności dla: osoby niepełnosprawnej, w tym osoby niepełnosprawnej fizycznie lub osoby z zaburzeniami psychicznymi, osoby w podeszłym wieku lub osoby przewlekle chorej.

Przyjęte w *Strategii* wskaźniki monitorujące dla mieszkań wspomaganych zawarte są w poniższej tabeli.

Wskaźniki monitorujące dla mieszkań wspomaganych uwzględnione w Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030

Wskaźnik	Wartość pośrednia (2025)	Wartość docelowa (2030)
Liczba mieszkań treningowych dla osób z niepełnosprawnościami	600	750
Liczba miejsc w mieszkaniach treningowych dla osób z niepełnosprawnościami	2100	2700
Liczba mieszkań wspomaganych wspieranych (stałego pobytu) dla osób z niepełnosprawnościami	1000	3000
Liczba miejsc w mieszkaniach wspomaganych wspieranych (stałego pobytu) dla osób z niepełnosprawnościami	3200	10000
Odsetek gmin zapewniających usługę mieszkania wspomaganego dla osób z niepełnosprawnościami	40	100

Źródło: *Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030*. Uchwała Nr 27 Rady Ministrów z dnia 16 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentu *Strategia na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030*.

Biorąc pod uwagę zapowiedziane w *Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami* zmiany w obszarze mieszkalnictwa, a także rozwiązania przyjęte w Ustawie o pomocy społecznej, w ramach Ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami wprowadza się nowy instrument: **mieszkania ze wsparciem**, który uzupełnia katalog rozwiązań z zakresu mieszkalnictwa skierowany do osób z niepełnosprawnościami. Zgodnie z założeniami mieszkania ze wsparciem mają funkcjonować jako odrębne mieszkania, które mogą tworzyć zespoły z częściami wspólnymi.

Zaproponowane rozwiązanie wprowadza umowę najmu w przypadku mieszkania ze wsparciem. Równocześnie w przepisach odwołano się do ustawy o ochronie lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i zmianie Kodeksu cywilnego. Uwypuklenie funkcji mieszkania, podkreślonej umową najmu zgodnej z zasadami panującymi w społeczeństwie, ma na celu odejście od myślenia o mieszkaniu ze wsparciem jako małej instytucji pomocy społecznej.

Każde z mieszkań wyposażone jest w łazienkę oraz kuchnię/aneks kuchenny, zapewnia możliwość prowadzenia niezależnego życia przez każdego mieszkańca. Ważnym założeniem jest także to, że mieszkaniec korzysta z asystencji osobistej, natomiast wsparcie domowe udzielane przez operatora mieszkania ma uzupełniać asystencję. Wsparcie to, w przeciwieństwie do asystencji, może być wspólne dla większej liczby mieszkańców. Szczególne rozwiązanie przewidziano dla osób wymagających bardzo intensywnego i indywidualnego wsparcia w ramach zespołów funkcjonujących jako wspomagane społeczności mieszkaniowe.

Dostępność architektoniczna

W związku z proponowaną treścią ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami, zachodzi konieczność znowelizowania przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351, z późn. zm.). Wprowadzone zmiany mają gwarantować włączenie zasad projektowania uniwersalnego do wymogów regulujących przebieg procesu budowlanego.

Powyższy cel ma zostać urzeczywistniony poprzez zamieszczenie definicji projektowania uniwersalnego w słowniczku pojęć ustawy. Definicja ta zostanie uregulowana w formie odwołania się do definicji projektowania uniwersalnego, zawartej w Konwencji z dnia 13 grudnia 2006 r. o prawach osób niepełnosprawnych, zwanej dalej „Konwencją” oraz obowiązku uwzględniania minimalnych wymagań unormowanych w ustawie z dnia z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2019 r. poz. 1696).

Wymagania dotyczące procesu prawidłowo realizowanej budowy zostaną rozszerzone o intuicyjne projektowanie i budowanie budynków dla każdej grupy użytkowników.

Proponowane zmiany w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. „Prawo budowlane” wprowadzają obowiązek uregulowania w rozporządzeniu wytycznych dotyczących dostępności budynków oraz związanych z nimi urządzeń dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz dla obiektów budowlanych przeznaczonych do publicznego użytku. Obowiązek ten pozwoli na ugruntowanie i ujednoczenie w porządku prawnym szczegółowych wymagań architektonicznych, które służą osobom ze szczególnymi potrzebami.

Kolejna zmiana dotyczy uzupełnienia definicji samodzielnej funkcji technicznej w budownictwie o kwestie projektowania uniwersalnego. Rozszerzeniu miałyby ulec obowiązki projektanta

o konieczność opracowania projektu budowlanego, zgodnego z projektowaniem uniwersalnym. Zmianie uległaby również treść przepisu dotyczącego zakresu i treści projektu budowlanego (w art. 34 ust. 2), w którym uwzględnione zostałyby projektowanie uniwersalne.

Proponowana jest zmiana w przepisie regulującym kwestie kontroli przez właściciela lub zarządcę dokonywanej, co najmniej raz w roku. Kontrola polega na sprawdzeniu stanu technicznego elementów budynków, które służą zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (np. dostępności takich elementów budynku, jak platforma przyschodowa. Obecnie, mimo istnienia danej infrastruktury, jest ona faktycznie niedostępna dla osób z niepełnosprawnościami. Regularne kontrole dostępności pozwolą na zapewnienie dostępu do danych obiektów.

Inną proponowaną zmianą jest wprowadzenie obowiązku usunięcia elementów infrastruktury niedostosowanych dla osób z niepełnosprawnościami. Tym samym organ nadzoru budowlanego miałby możliwość nakazania, usunięcia stwierdzonych nieprawidłowości, określając termin wykonania tego obowiązku. Przedmiotowa decyzja miałaby nastąpić w razie nastąpienia nieprawidłowości w trakcie procesu kontrolnego.

Niezbędna jest również zmiana w ustawie o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym. Ze względu na konieczność zapewnienia ochrony interesów osób ze szczególnymi potrzebami istnieje bowiem konieczność szczegółowego udzielenia informacji przez dewelopera o planowanej inwestycji oraz możliwości przystosowania danej nieruchomości do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.

Choć dotychczasowe prace legislacyjne w ramach projektu zakładały zmiany ustaw, warto także zasygnalizować istotną zmianę w obowiązującym rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. W tym rozporządzeniu brak jest rozwiązań umożliwiających korzystanie z dźwigów przez osoby ze szczególnymi potrzebami. Należy zatem uzupełnić, biorąc pod uwagę rozwój dzisiejszych technologii, ww. rozporządzenie o możliwość korzystania z wind osobom z niepełnosprawnościami poprzez zapewnienie informacji głosowych oraz przycisków umożliwiających korzystanie z panelu kontrolnego. Brak uregulowania proponowanych postanowień powoduje wykluczenie osób z niepełnosprawnościami z możliwości korzystania z dźwigów.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Rozwiązaniem problemu dostępności informacyjno-komunikacyjnej jest określenie katalogu minimalnych wymagań, które miałyby spełniać podmioty, by zapewnić osobom ze szczególnymi potrzebami dostępność informacyjno-komunikacyjną, oraz określenie podmiotów zobowiązanych do ich spełniania. Wśród obowiązków nałożonych na podmioty uwzględnione byłyby, między innymi,

obsługa w zakresie świadczenia usług osobom o złożonych potrzebach w komunikowaniu się z wykorzystaniem komunikacji wspomagającej i alternatywnej, zapewnienie dokumentów urzędowych oraz wzorów umów lub innych dokumentów dotyczących zobowiązań cywilnoprawnych w tekście łatwym do czytania i zrozumienia, instalacja urządzeń lub zastosowanie środków technicznych, które umożliwiają zapisanie się lub rejestrację w celu skorzystania z usługi, świadczenia lub załatwienia sprawy, na zasadzie równości z innymi osobami. Konieczne jest także szerzenie wiedzy i budowania świadomości z zakresu dostępności architektonicznej oraz informacyjno-komunikacyjnej, co może być zapewnione, między innymi, przez realizację programów edukacyjnych.

Wszystkie wymienione zmiany będą miały odzwierciedlenie w przepisach nowego aktu prawnego pn. „Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami”.

Dostępność cyfrowa

Pierwszym krokiem w celu rozwoju dostępności cyfrowej jest poprawienie wszystkich stron internetowych podmiotów publicznych. Należy także określić sposób przeprowadzania kontroli w zakresie zapewniania dostępności cyfrowej, publikowanie planów i wyników tych kontroli oraz informacji o nałożonych karach za brak zapewnienia dostępności cyfrowej.

Ponadto należy dostosować wszystkie aplikacje mobilne do dostępnych systemów operacyjnych, takich jak iOS, czy Android, przyjmując, że średnio każda aplikacja powinna być dostępna na co najmniej dwóch systemach operacyjnych.

Ważnym aspektem jest również obowiązek certyfikacji stron internetowych oraz publicznych systemów teleinformatycznych, które służą do załatwiania spraw przez obywateli oraz utrzymania rejestrów publicznych.

Dostępność sportu i kultury

Proponowane zmiany mają z jednej strony charakter porządkowy, dostosowując słownictwo oraz podkreślając rolę sportu osób z niepełnosprawnościami, z drugiej wzmacniają potrzebę uwzględniania w działaniach odpowiednich instytucji sportu osób z niepełnosprawnościami oraz problematyki dostępności. Dodatkowo proponuje się zmiany w ustawie o radiofonii i telewizji sprzyjające promocji sportu paraolimpijskiego. W tym ostatnim przypadku warto podkreślić, że takie transmisje już mają miejsce, a chodzi jedynie o ich ustawowe umocowanie.

Zgodnie z proponowaną zmianą w ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, jeżeli podmiot publiczny - w drodze umowy - udziela dotacji, dofinansowania albo udostępnia odpłatnie lub nieodpłatnie obiekt lub teren podmiotom prowadzącym działalność

w dziedzinie sportu, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, jest zobowiązany do określenia w treści umowy warunków służących zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zakresie tych zadań, z uwzględnieniem minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6 ust. 4. Proponowana zmiana ma na celu zapewnienie, aby wszelkie działania w obszarze sportu, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego realizowane ze środków publicznych objęte były reżimem dostępności w takim zakresie, jaki jest możliwy, wykonalny i uzasadniony w tych działaniach. Nałożenie obowiązku zapewnienia dostępności na inne podmioty prywatne prowadzące działalność z zakresu sportu i kultury zwiększy szanse osób ze szczególnymi potrzebami na udział w tej dziedzinie życia.

W szeregu artykułów z Ustawy z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie proponowane zmiany dotyczą zastąpienia wyrazów „osoba niepełnosprawna” wyrazami „osoba z niepełnosprawnością”. Podobnie jedynie zmiany terminologiczne proponuje się w ustawie z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, gdzie dodatkowo zastępuje się słowo upośledzenie terminem niepełnosprawność.

W ustawie z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1599) wprowadza się poza zmianami terminologicznymi następujące zmiany:

- w art. 27 w ust. 2 po wyrazach „z zakresu sportu” dodaje się wyrazy „w tym sportu osób z niepełnosprawnościami”;
- w art. 28 dodaje się ust. 3 w brzmieniu:
„3. Dotacje, o których mowa w ust. 2 powinny uwzględniać potrzeby osób z niepełnosprawnościami.”;
- w art. 29 po ust. 1a dodaje się ust. 1aa w brzmieniu:
„1aa. Do zakresu działania ministra właściwego do spraw kultury fizycznej należy również:
1) projektowanie kierunków realizacji polityki na rzecz kultury fizycznej osób z niepełnosprawnościami;
2) wspieranie oraz upowszechnianie kultury fizycznej osób z niepełnosprawnościami;
3) wspieranie rozwoju kultury fizycznej i aktywności sportowej u młodych osób z niepełnosprawnościami;
4) tworzenie warunków do powstania dostępnej w rozumieniu art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. z 2022 r., poz. 2240) infrastruktury ośrodków sportowych.”;
- w art. 31 ust. 3 po wyrazach „samorządu terytorialnego,” dodaje się wyrazy „uwzględniając sport osób z niepełnosprawnościami”;

W ustawie z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz. U. z 2022 r. poz. 1722) w art. 20b w ust. 2 w pkt 1 po wyrazach „Igrzyska Olimpijskie” dodaje się wyrazy „i Igrzyska Paraolimpijskie”.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Centra Niezależnego Życia mają pełnić dotychczasowe funkcje ŚDS-ów oraz przejąć część funkcji obecnie realizowanych w ramach różnego rodzaju rozproszonych rozwiązań ustawowych, programów lub projektów. W związku z tym projektowane Centra Niezależnego Życia mają pełnić następujące funkcje:

- codzienne wsparcie w dotychczasowej formule ŚDS-ów,
- codzienne wsparcie w dotychczasowej formule Klubów Samopomocy.

W stosunku do usług oferowanych przez środowiskowe domy samopomocy oferta CNŻ będzie znacznie szersza i obejmie:

- Budowanie kręgów wsparcia,
- Punkt informacyjno-koordynacyjny,
- Interwencyjne miejsca całonocnego pobytu,
- Usługę tłumacza PJM/SJM oraz usługę tłumacza-przewodnika SKOGN,
- Usługę instruktora orientacji przestrzennej,
- Koordynację rehabilitacji zintegrowanej
- Organizację punktów nieodpłatnego poradnictwa prawnego dla osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin.

Zakładamy podział na kompleksowe i wyspecjalizowane Centra Niezależnego Życia, przy czym ta druga grupa może być przeznaczona dla osób z określonymi rodzajami niepełnosprawności (np. dla osób z niepełnosprawnością psychospołeczną, intelektualną, osób w spektrum autyzmu, z inną niepełnosprawnością neurorozwojową lub z niepełnosprawnościami sprzężonymi). Kompleksowe Centra docelowo mają wykonywać wszystkie wymienione wyżej zadania, natomiast wyspecjalizowane Centra mogą wykonywać tylko ich część w zależności od potrzeb grupy, do której są adresowane.

Centra Niezależnego Życia powstaną na bazie Środowiskowych Domów Samopomocy, co ma zasadniczo ograniczyć koszty wprowadzenia tej nowej instytucji do polskiego systemu wsparcia osób z niepełnosprawnościami. Utworzenie i prowadzenie CNŻ należy do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat.

W projektowanym rozwiązaniu przyjęto, że głównym źródłem finansowania usług świadczonych przez Centra Niezależnego Życia będą środki finansowe z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Oznacza to, że środki finansowe, które obecnie są przekazywane z budżetu Państwa na pokrycie funkcjonowania ŚDS, będą w przyszłości kierowane do PFRON. Środki finansowe z PFRON na pokrycie kosztów usług świadczonych przez CNŻ będą przekazywane do powiatów w formie dotacji. Powiaty będą rozdzielać środki z dotacji na kompleksowe

i wyspecjalizowane Centra. W projekcie ustawy założono także inne możliwe źródła przychodów CNŻ, jednak mają one charakter nieobligatoryjny i można przyjąć, że ich wkład do budżetu CNŻ będzie niewielki.

Roczna kwota dotacji z PFRON na pokrycie bieżących kosztów prowadzenia kompleksowych Centrów Niezależnego Życia lub wyspecjalizowanych Centrów Niezależnego Życia, prowadzonych przez powiat lub na jego zlecenie, będzie ustalana przez Prezesa Urzędu do spraw Osób z Niepełnosprawnościami na podstawie kryteriów określonych w ustawie.

W przypadku realizacji zadań inwestycyjnych CNŻ będzie mogło otrzymać dotacje celowe z budżetu państwa, PFRON lub korzystać ze wsparcia finansowego jednostek samorządu terytorialnego.

Stworzenie Centrów Niezależnego Życia jest racjonalne przede wszystkim kosztowo, ponieważ obecne rozproszone usługi, świadczone projektowo, „wkłada się” w system poprzez rozbudowę istniejących już form wsparcia (co może generować niekontrolowane koszty). Warto przy tym podkreślić, że już obecnie istnieje wiele miejsc wsparcia stworzonych wyłącznie dla osób z niepełnosprawnościami (np. ŚDS, WTZ, ZAZ, ZPCH). Dzięki wprowadzonemu rozwiązaniu poprawie ulegnie jakość rozwiązań, głównie dzięki ciągłej, systemowej ich realizacji, w miejsce rozwiązań projektowych (które ze swej natury nie sprzyjają procesowi profesjonalizacji kadr), jak również zwiększy się dostępność usług dla osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin.

Pomoc społeczna

Utworzenie stanowiska Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej (RPM DPS) jest reakcją na problem nieadekwatnego wsparcia i ochrony praw mieszkańców DPS oraz ich reprezentacji na szczeblu krajowym. Osoba pełniąca to stanowisko miałaby być odpowiedzialna za reprezentowanie mieszkańców DPS i ich interesów, przeciwdziałania nadużyciom wobec tych osób oraz współpraca z rodziną OzN. RPM DPS byłby także zobowiązany do zawiadomienia wojewody o naruszeniu praw i działaniu na szkodę osób z niepełnosprawnościami, co może stanowić podstawę kontroli działania DPS. Co najmniej jeden RPM DPS na powiat ma być powoływany w drodze otwartego i konkurencyjnego naboru przez starostę. RPM DPS w ramach pełnionej funkcji będą korzystali z infrastruktury starostw powiatowych.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

W proponowanej ustawie wprowadza się przede wszystkim zmiany w ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2020 r., poz. 135 z późn. zm.).

Proponuje się wykorzystanie przesłanek, o których mowa w przepisie art. 151 K.r.o. pozwalających na unieważnienie małżeństwa z powodu wad oświadczeń woli. Koncepcja ta zakłada uchylene

zakazu małżeńskiego, o którym mowa w art. 12 K.r.o. i zastąpienie go zasadą, zgodnie z którą osoby z niepełnosprawnościami będą mogły zawierać związek małżeński na zasadzie równości z innymi osobami. Jedynie w sytuacji, w której kierownik urzędu stanu cywilnego powziąłby uzasadnioną wątpliwość, czy osoba lub osoby chcące wstąpić w związek małżeński z jakichkolwiek powodów (niezależnie od jej lub jego niepełnosprawności) nie znajdują się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, sprawę musiałby rozpatrzyć sąd rodzinny.

Podobny mechanizm mógłby być zastosowany w przypadku składania przez osobę z niepełnosprawnością oświadczenia koniecznego do uznania ojcostwa. Kodeks rodzinny i opiekuńczy jako zasadę przyjąć powinien równość wszystkich osób wobec prawa. W drodze wyjątku, gdy – niezależnie od niepełnosprawności – kierownik urzędu stanu cywilnego powziąłby wątpliwość, czy osoba chcąca złożyć takie oświadczenie nie znajduje się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, sprawę rozstrzygałby sąd opiekuńczy.

W ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359) wprowadza się następujące zmiany:

1) po art. 5 dodaje się art 5¹ w brzmieniu:

„Art. 5¹ § 1. Kierownik urzędu stanu cywilnego w przypadku powzięcia uzasadnionego przypuszczenia, że osoba mająca zamiar wstąpić w związek małżeński z jakichkolwiek powodów znajduje się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, może zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie, czy małżeństwo może być zawarte.

§ 2. W przypadku rozstrzygnięcia przez sąd, że osoba mająca zamiar wstąpić w związek małżeński znajduje się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli, kierownik urzędu stanu cywilnego odmówi przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński lub wydania zaświadczenia, o którym mowa w art. 4¹.”;

2) w art. 64 w § 1 skreśla się wyrazy „choroby psychicznej lub innego rodzaju”;

3) art. 65 otrzymuje brzmienie:

„Art. 65. Jeżeli u męża matki w ciągu terminu do wytoczenia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa wystąpiły zaburzenia psychiczne i mimo istnienia podstaw do ubezwłasnowolnienia całkowitego nie został ubezwłasnowolniony, może on wytoczyć powództwo w ciągu roku od dnia ustania zaburzeń lub niepełnosprawności.”;

4) w art. 77:

a) w § 1 wyrazy „i nie istnieją podstawy do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia” zastępuje się wyrazami „i nie jest w stanie długotrwale wyłączającym świadome wyrażenie woli”,

b) po § 2 dodaje się § 3 w brzmieniu:

„§ 3. Kierownik urzędu stanu cywilnego w przypadku powzięcia uzasadnionego przypuszczenia, że osoba mająca zamiar złożyć oświadczenie konieczne do uznania ojcostwa znajduje się w stanie długotrwale wyłączającym świadome wyrażenie woli, może zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie, czy zachodzi taka okoliczność.”;

(...)

W ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r. poz. 1805, 2052 i 2262 oraz z 2022 r. poz. 1) wprowadza się następujące zmiany:

(...)

13) w art. 561 § 2 i 3 otrzymują brzmienie:

„§ 2. Zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobom powinowatym w linii prostej udziela sąd na wnioski tych osób.

§ 3. W postanowieniu o udzieleniu zezwolenia wymienia się osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte. Przed wydaniem postanowienia rozstrzygającego taki wniosek sąd wysłucha wnioskodawcę, osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte, oraz w razie potrzeby osoby bliskie przyszłych małżonków.”;

(...)

Podsumowując, efektem proponowanych zmian będzie uchylenie wszystkich przepisów prawa zakazujących osobom z niepełnosprawnościami zawierania małżeństw i zakładania rodzin oraz wzmocnienie podmiotowości osób z niepełnosprawnościami w obszarze życia rodzinnego.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Proponowane zmiany mają z jednej strony charakter porządkujący, z drugiej – poprzez wyodrębnienie problematyki niepełnosprawności – ułatwiają monitoring sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Pośrednio też sprzyjają tworzeniu i rozbudowie działań z zakresu przeciwdziałania przemocy wobec osób z niepełnosprawnościami.

Polegają one na dodaniu do ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1249) konieczności uwzględnienia „usprawiedliwionych potrzeb wynikających z niepełnosprawności” oraz zbierania odpowiednich informacji na ten temat, jednak bez wskazania

kryteriów racjonalności wydatkowania środków (usprawiedliwienie) oraz z otwartym katalogiem potrzeb.

1) w art. 3 po ust. 1 dodaje się ust. 1a w brzmieniu:

„1a. Formy bezpłatnej pomocy, o których mowa w ust. 1, uwzględniają stopień i rodzaj niepełnosprawności osoby dotkniętej przemocą w rodzinie i wynikające z tej niepełnosprawności usprawiedliwione potrzeby w zakresie udzielanego wsparcia.”;

2) w art. 6:

a) po ust. 1 dodaje się ust. 1a w brzmieniu:

„1a. Realizując zadania, o których mowa w ust. 1, organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego biorą pod uwagę w szczególności usprawiedliwione potrzeby osoby dotkniętej przemocą w rodzinie wynikającej z rodzaju i stopnia jej niepełnosprawności.”,

b) w ust. 2 pkt 1 otrzymuje brzmienie:

„1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie, uwzględniającego w szczególności usprawiedliwione potrzeby wynikające z rodzaju i stopnia niepełnosprawności osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;”;

3) w art. 9b w ust. 3 pkt 1 otrzymuje brzmienie:

„1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie, uwzględniającego w szczególności usprawiedliwione potrzeby wynikające z rodzaju i stopnia niepełnosprawności osoby dotkniętej przemocą w rodzinie;”;

4) w art. 9c w ust. 1 w pkt 1 lit. f otrzymuje brzmienie:

„f) informacje o stanie zdrowia oraz niepełnosprawności;”;

5) w art. 10 w ust. 1 po pkt 1 dodaje się pkt 1a w brzmieniu:

„1a) uwzględnienia w zakresie udzielanego wsparcia usprawiedliwionych potrzeb osób dotkniętych przemocą w rodzinie wynikających z rodzaju i stopnia niepełnosprawności;”.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Propozycje zmian mają na celu przede wszystkim usankcjonowanie sprawowania w/w funkcji przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Kompetencje Rzecznika w tym obszarze zaprojektowano na podstawie realizowanych przez niego zadań jako organu do spraw realizacji zasady równego

traktowania. W szczególności Rzecznik Praw Obywatelskich stałby na straży prawa do niezależnego życia.

Zmiany zakładają dodanie w ustawie z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2020 r. poz. 627):

1) do art. 1 ust. 5 w brzmieniu:

„5. Rzecznik wykonuje funkcje niezależnego mechanizmu do spraw popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169 oraz z 2018 r. poz. 1217) w rozumieniu art. 33 ust. 2 tej Konwencji.”;

2) po art. 17b art. 17ba w brzmieniu:

„Art. 17ba. Do zakresu działania Rzecznika, dotyczącego popierania, ochrony i monitorowania wdrażania Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych należy również:

- 1) analizowanie, monitorowanie i wspieranie ochrony praw osób z niepełnosprawnościami, w szczególności prawa do niezależnego życia;
- 2) prowadzenie niezależnych badań dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami;
- 3) opracowywanie i wydawanie niezależnych sprawozdań i wydawanie zaleceń odnośnie do problemów związanych z wdrażaniem tej Konwencji.”.

Ewentualne dodatkowe efekty w postaci nowych obowiązków związanych z realizacją zadań, a tym samym zwiększenie finansowania działań RPO, wymagałyby dalszego doprecyzowania i wykraczają poza zakres proponowanych zmian.

Zmiany w przepisach karnych

Przedstawione poniżej zapisy służą uściśleniu/doprecyzowaniu istniejących przepisów, zwiększając poziom zabezpieczenia praw osób z niepełnosprawnościami oraz ich decyzyjność w zakresie odbywania terapeutycznego systemu odbywania kary.

Kodeks karny

- W art. 119 § 1 k.k., art. 256 § 1 k.k. i art. 257 k.k. dodaje się przesłankę niepełnosprawności. W pierwszym przypadku inkryminuje się stosuje przemoc lub groźbę bezprawną wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu niepełnosprawności. Na mocy nowego brzmienia art. 256 § 1 przestępstwem będzie nawoływanie do nienawiści ze względu na niepełnosprawność. Z kolei na mocy znowelizowanego art. 257 zabronione i karalne będzie

publicznie znieważa grupy ludności albo poszczególnej osoby, a także naruszanie nietykalności cielesnej innej osoby z powodu niepełnosprawności.

- Dodaje się nowy typ kwalifikowanego przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej, zaprojektowanego jako § 1a, w stosunku do podstawowego typu przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej stypizowanego w art. 217 § 1 k.k. Nowy typ kwalifikowany przestępstwa naruszenia nietykalności cielesnej miałby charakter przestępstwa indywidualnego. Mogłoby ono zostać popełnione tylko przez osobę, na której ciąży obowiązek wsparcia, asysty lub opieki wobec osoby, której nietykalność cielesną naruszono. Byłby to typ kwalifikowany, dla którego przewidziana byłaby wyższa kara. Najistotniejszą jednak zmianą byłaby zmiana trybu ścigania. Ten kwalifikowany typ przestępstwa miałby charakter przestępstwa publicznoskargowego, a zatem dla ścigania sprawy nie wymagany byłby prywatny akt oskarżenia ani wnioski pokrzywdzonego.

Kodeks karny wykonawczy

- Zmiany w Kodeksie karnym wykonawczym mają zapewnić, że więźniowie z niepełnosprawnościami nie będą traktowani gorzej niż więźniowie bez niepełnosprawności, oraz że przepisy Kodeksu karnego wykonawczego będą realizowały zasadę równości i niedyskryminacji osób z niepełnosprawnościami. W ramach zmian uchylono przede wszystkim punkt 3 w § 3 artykułu 88 Kodeksu karnego wykonawczego, który przewidywał, że „skazanego z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazanego za przestępstwo z art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych a także osoby upośledzone umyślowo” osadza się zawsze w zakładzie karnym typu zamkniętego. Punktem wyjścia w zakresie sposobu traktowania więźniów z niepełnosprawnościami jest gwarantowana przez Konwencję w art. 5 zasada równości i niedyskryminacji. Oddziaływanie na tę grupę skazanych wymaga indywidualnego podejścia z uwzględnieniem zróżnicowanych potrzeb i wymagań wynikających z każdego rodzaju niepełnosprawności. Jednakże każdorazowe osadzanie osób z niepełnosprawnością psychospołeczną, intelektualną lub poznawczą w zakładzie karnym typu zamkniętego nie znajduje uzasadnienia. Proponowana zmiana wpisuje się również w jedną z naczelných zasad obowiązujących w prawie karnym to jest zasadę humanitaryzmu. Jest to zasada zagwarantowana konstytucyjnie, w art. 41 ust. 4 Konstytucji RP, zgodnie z którym przewiduje się traktowanie każdego pozbawionego wolności w sposób humanitarny. Zasada ta została wyrażona na poziomie ustawowym w art. 3 Kodeksu karnego. W wymiarze osób z niepełnosprawnościami wyraża się to przede wszystkim w minimalizacji cierpień, dolegliwości i wszelkich niedogodności powstałych w wyniku realizacji norm prawa karnego. Z drugiej strony przyjmuje się, że nie może prowadzić do ich całkowitego zaniku, albowiem

w takim przypadku odpowiedzialność karna osób z niepełnosprawnościami stałaby się jedynie iluzją. Więźniowie z niepełnosprawnością psychospołeczną, intelektualną lub poznawczą na mocy art. 88 § 3 pkt 3 byli traktowani znacząco odmiennie i gorzej niż inni więźniowie. W tym brzmieniu było to przepis dyskryminacyjny, sprzeczny art. 5 Konwencji, art. 12 oraz z art. 15 Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

- Nadto zmieniono również art. 96 § 1 k.k.w. w taki sposób, aby wymagane było uzyskanie zgody osoby z niepełnosprawnością na stosowanie do niej terapeutycznego systemu wykonywania kary. W przypadku skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi oraz z niepełnosprawnością intelektualną (zgodnie z dotychczasowym brzmieniem ustawy „upośledzonych umysłowo”) do odbywania kary w systemie terapeutycznym nie była wymagana ich zgoda. Takie rozwiązanie prawne godziło w zasadę autonomii osób z niepełnosprawnościami, naruszało przez to art. 3 lit. a Konwencji. Odmiennie traktowanie innych osób pełnosprawnych w tym zakresie sprawiało, że mamy do czynienia z przepisem dyskryminacyjnym, sprzecznym z art. 5 Konwencji (zakaz dyskryminacji) i art. 12 Konwencji (równość wobec prawa). Niepełnosprawność konstituuje jeden z elementów przestępki, której zaistnienie ipso iure powoduje stosowanie wobec odbywającego karę pozbawienia wolności systemu terapeutycznego. Nie uwzględnia się w tym przypadku woli takiej osoby z niepełnosprawnością. Osoby pełnosprawne nie są traktowane w ten sposób. Fakt, że zakwalifikowanie do terapeutycznego systemu wykonywania kary jest uznawane bardziej za przywilej niż obciążenie (dolegliwość) nie wpływa na negatywną ocenę dotychczasowego brzmienia przepisu. Toteż wprowadza się przepis wymagający zgody każdego więźnia na stosowanie wobec niego terapeutycznego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

W projektowanej ustawie wprowadza się zmiany w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1805 z późn. zm.), ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 735 z późn. zm.), ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2022 r. poz. 1375) oraz w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2019 r., poz. 2325 z późn. zm.).

Najważniejszym skutkiem proponowanych regulacji jest uchylenie obowiązujących obecnie przepisów wyłączających możliwość bycia świadkiem przez osoby z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, czego wymaga wprost przepis art. 13 ust. 1 Konwencji oraz Komitet do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnościami. W miejsce regulacji wyłączających uwzględnienie w postępowaniu dowodowym zeznań świadków „niezdolnych do spostrzegania lub komunikowania

swych spostrzeżeń” pozostaną jedynie ogólne ograniczenia dowodowe pozwalające sądowi nie dopuścić dowodu przykładowo dlatego, że „nie da się go przeprowadzić”. Taka regulacja w wystarczający sposób chroni postępowanie dowodowe przed ryzykiem przewlekłości lub braku rzetelności.

W zakresie ułatwień proceduralnych planowane jest natomiast wyłączenie niektórych kategorii osób z niepełnosprawnościami z obowiązku składania zeznań na piśmie.

Niemniej jednak istotna jest potrzeba utrzymania możliwości prowadzenia zdalnych rozpraw z poszanowaniem zasady bezpośredniości. Regulacje te – wprowadzone w związku z pandemią COVID-19 – stanowią ważne ułatwienie dla osób z ograniczoną możliwością poruszania się i zdecydowanie zwiększają dostęp do wymiaru sprawiedliwości dla osób z niepełnosprawnościami.

Istotną zmianą, zaproponowaną zarówno w k.p.c., jak i p.p.s.a., jest zwiększenie dostępności pouczeń, zarówno ustnych jak i pisemnych. Sąd dokonując pouczeń ustnych powinien mieć na względzie dostosowanie ich do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami, w tym o złożonych potrzebach w komunikowaniu się, a w razie potrzeby przepisy dają mu możliwość przybrania (wezwania) tłumacza PJM/SJM, tłumacza przewodnika SKOBN, asystenta AAC. Również wszelkie pouczenia pisemne mają być dostosowane do szczególnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami, w tym o złożonych potrzebach w komunikowaniu się. W tym przypadku szczególny nacisk położono na zapewnienie pouczeń w tekście łatwym do czytania i rozumienia (ETR).

W Kodeksie postępowania cywilnego przewidziano dodatkowe unormowania dotyczące zeznań w charakterze świadków osób głuchych, głuchoniewidomych oraz innych osób o złożonych potrzebach w komunikowaniu się. W sytuacji przesłuchiwania takich osób, przepisy mają dawać sądowi możliwość wezwania tłumacza PJM/SJM, tłumacza przewodnika SKOBN, asystenta AAC, czy zapewnienia odpowiedniego czasu na wypowiedzenie się. Przez wprowadzenie art. 304(1) zasady te znajdują odpowiednie zastosowanie do przesłuchania stron.

Zmiany w Kodeksie postępowania karnego mają na celu stworzenie procedury karnej w pełni dostępnej dla osób z niepełnosprawnościami oraz osób ze szczególnymi potrzebami, w tym możliwości dostępnego zgłaszania zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 204 § 1 k.p.k. należy wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania: 1) głuchego lub niemego, a nie wystarcza porozumienie się z nim za pomocą pisma; 2) osoby nie władającej językiem polskim. Brzmienie tego przepisu wymagało modyfikacji zarówno z uwagi na terminologię, którą ustawodawca posłużył się w tym przepisie, jak i konieczność zapewnienia wsparcia osobom z różnymi niepełnosprawnościami, a mianowicie osobom

z niepełnosprawnością słuchu (usługi tłumaczy PJM oraz SJM), osobom głuchoniewidomym (usługi tłumaczy-przewodników SKOGN), osobom o złożonych potrzebach w komunikowaniu się (usługi specjalisty AAC).

W obszarze pouczeń w Kodeksie postępowania karnego istotne znacznie ma art. 300 k.p.k. Aktualnie stosowane pisemne pouczenia nie spełniają standardów dostępności. Zarówno przy pouczeniach dla podejrzanego, pokrzywdzonego oraz świadka przewidziano w przepisach, że organ dokonujący czynności na żądanie danego podmiotu uprawnionego odczytuje treść przysługujących mu uprawnień lub zapewnia możliwość zapoznania się w formie dostępnej w rozumieniu ustawy o z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, tj. Dz.U.2020.1062. O powyższym podmiot uprawniony do pouczenia należy pouczyć ustnie lub w innej dostępnej dla niego formie. Przewidziano również konieczność przygotowania pouczeń dla podejrzanych, pokrzywdzonych i świadków, będących osobami z niepełnosprawnością intelektualną przygotowane w tekście łatwym do czytania i rozumienia (ETR).

W zakresie delegacji ustawowej do wydania rozporządzenia zawartej w § 4 artykułu 300 k.p.k. wprowadzono zmianę mającą na celu zwiększenie dostępności pouczeń. Zgodnie z nowym brzmieniem Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, wzory pisemnych pouczeń, o których mowa w § 1–3a, mając na względzie konieczność zrozumienia pouczenia także przez osoby niekorzystające z pomocy obrońcy lub pełnomocnika oraz wymagania dostępności dla osób z różnymi niepełnosprawnościami, w szczególności pouczenia w tekście łatwym do czytania i rozumienia.

Udział w życiu politycznym i publicznym

Zwiększenie zaangażowania w życiu publicznym i politycznym ma być zapewnione poprzez wprowadzenie zmian w przepisach określających udział OzN w głosowaniu w wyborach oraz organizacji debat wyborczych. Celem jest zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami możliwości aktywnego uczestnictwa w życiu politycznym oraz swobodnego i samodzielnego oddania głosu. Projekt zmian przepisów kodeksu wyborczego uwzględnia wprowadzenie do użytku elektronicznego urządzenia do głosowania, które ma zagwarantować dostępność, sprawność i rzetelność głosowania przez OzN oraz zwiększyć ich samodzielność w tym procesie. Podobne urządzenia działają już w innych krajach. Elektroniczne urządzenie do głosowania ma zostać udostępnione w co najmniej jednym na terenie gminy lokalny obwodowej komisji wyborczej.

Dodatkowo planowane są przepisy zakładające stopniowe zwiększanie odsetka lokali obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami na terenie

każdej gminy. Założono, że liczba dostosowanych lokali na terenie każdej gminy powinna wynosić co najmniej:

- 1) do dnia 31 grudnia 2024 r. – 2/3 wszystkich lokali obwodowych komisji wyborczych w danej gminie;
- 2) do dnia 31 grudnia 2025 r. – 4/5 wszystkich lokali obwodowych komisji wyborczych w danej gminie;
- 3) do dnia 31 grudnia 2026 r. – 9/10 wszystkich lokali obwodowych komisji wyborczych w danej gminie;”.

Ponadto, zgodnie z nowym zapisem art. 54 Kodeksu wyborczego obok wyborców, którzy ukończyli 60. rok życia, osobami uprawnionymi do głosowania korespondencyjnego są osoby z niepełnosprawnościami.

W celu ułatwienia udziału w głosowaniu w wyborach powszechnych wyborca z niepełnosprawnością będzie miał także możliwość połączenia się on-line z tłumaczem w celu uzyskania niezbędnych informacji. Ponadto, aby zagwarantować skuteczność realizacji wymogów dotyczących przygotowania lokali wyborczych możliwe będzie powołanie inspekcji.

Edukacja

1) Mając na uwadze toczące się w resorcie edukacji prace w zakresie uzyskania „statusu ucznia” przez obecnych „wychowanków” ośrodków rewalidacyjno–wychowawczych, a także dla zapewnienia spójności systemu wsparcia dziecka, konieczne jest przeniesienie art. 7 pkt 1-3 i pkt 5 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego do ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. „Prawo oświatowe”. Proponowana zmiana ma również walor podnoszenia świadomości na temat prawa do równego traktowania dzieci z niepełnosprawnościami, w tym z niepełnosprawnością intelektualną.

2) W ustawie z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 rozszerza się katalog osób uprawnionych do przyjęcia dziecka do placówki na preferencyjnych warunkach, zawarty w art. 11 ust. 2 pkt 3, o rodziców/opiekunów prawnych z niepełnosprawnościami bądź rodziny, w których rodzeństwo dziecka mającego uczęszczać do placówki jest z niepełnosprawnością.

W obecnym kształcie przepisy nakładają na samorządy obowiązek ustalenia preferencyjnych warunków przyjęć jedynie dla dzieci z niepełnosprawnościami, co uznać trzeba za krok w dobrą stronę, jeżeli chodzi o wyrównanie szans w dostępie do usług opiekuńczych. Należy jednak zauważyć, iż nie tylko posiadanie dziecka z niepełnosprawnością należy do czynników znacząco utrudniających rodzicom codzienne funkcjonowanie czy podejmowanie aktywności zawodowych

i społecznych. Rozszerzenie katalogu osób uprawnionych do przyjęcia dziecka do placówki na warunkach preferencyjnych o rodziców/opiekunów prawnych z niepełnosprawnościami oraz rodziców wychowujących inne, niż uprawnione do uczęszczania do placówki, dziecko z niepełnosprawnością znacząco ułatwi codziennie funkcjonowanie ww. osób oraz pełnienie innych ról społecznych.

3) Kolejna zmiana polega na uwzględnieniu w planach finansowych organów prowadzących placówki, o których mowa w ustawie oraz jednostek samorządu terytorialnego i administracji centralnej, udzielających dotacji na ich działalność, zwiększonych kwot służących pokryciu kosztów uczęszczania do placówki dziecka z niepełnosprawnością.

4) Propozycja zmiany obowiązujących przepisów obejmuje uwzględnienie w programie szkoleń, o których mowa w art. 16 oraz art. 39 ustawy, regulowanych rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2011 r. w sprawie zakresu programów szkoleń dla opiekuna w żłobku lub klubie dziecięcym oraz dziennego opiekuna, tematyki związanej z niepełnosprawnością i zagrożeniem niepełnosprawnością w wymiarze minimum 20 godzin.

5) W projekcie zmian w ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe przewiduje się zapewnienie możliwości realizacji specjalnych potrzeb edukacyjnych w szkołach policealnych na zasadach analogicznych do realizacji specjalnych potrzeb edukacyjnych w pozostałych typach szkół, a w ustawie z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych zapewnienie finansowania realizacji specjalnych potrzeb edukacyjnych. Zmiana przepisów zapewni dostęp do kształcenia policealnego osobom posiadającym specjalne potrzeby edukacyjne, w tym osób z niepełnosprawnościami.

6) Celem zmian w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym jest wdrożenie do systemu edukacji usługi wspierającej ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jaką jest asystent ucznia. Celem takiego zindywidualizowanego wsparcia jest ułatwienie skutecznej edukacji i praktycznego włączenia w życie społeczności szkolnej. Asystent ucznia może być zatrudniony w przedszkolach i szkołach każdego typu, a jego zadaniem będzie wspieranie ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego w codziennym funkcjonowaniu w społeczności szkolnej, zarówno w trakcie zajęć lekcyjnych, jak i pozalekcyjnych. Asystent może wspierać jednego lub kilku uczniów, jeśli taka byłaby potrzeba, a asystent miał możliwość wspierania kilku osób. Asystent ucznia może być zatrudniony na wniosek ucznia posiadającego w stosownym orzeczeniu wskazania do tej formy wsparcia lub jego opiekuna

prawnego. Ekspert oszacowano próg 8% osób z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego, które korzystałyby z usług asystenta ucznia w wymiarze średnio 30 godzin tygodniowo.

7) W ramach zaproponowanych zmian ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” dokonano przeformułowania przepisu art. 11 ust. 6 określającego podstawowe zadania uczelni wobec osób z niepełnosprawnościami. Zmiana ta wynika z konieczności zapewnienia zgodności z art. 24 ust. 5 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, w świetle którego obowiązkiem państwa jest zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami dostępu do powszechnego szkolnictwa wyższego i zagwarantowanie stosowania racjonalnych usprawnień w tym obszarze. Przyjęcie proponowanego nowego brzmienia art. 11 ust. 6 zapewni również spójność tego przepisu z art. 365 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, zgodnie z którym uczelnia otrzymuje środki publiczne na realizację zadań związanych z zapewnieniem osobom z niepełnosprawnościami warunków do pełnego udziału w procesie przyjmowania na studia, do szkół doktorskich, kształceniu na studiach i w szkołach doktorskich lub prowadzeniu działalności naukowej. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 11 ust. 6 tej ustawy podstawowy obowiązek uczelni w postaci „zagwarantowania” warunków osobom z niepełnosprawnościami do pełnego udziału w życiu społeczności uczelni zostanie jednoznacznie sformułowany.

8) Zmiany w treści rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela mają na celu przygotowanie przyszłych nauczycieli i nauczycielek do pracy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnościami. Stawiając wymagania w tym zakresie względem organów prowadzących placówek oświatowych, a pośrednio kadrze dydaktycznej, należy stworzyć warunki do zdobycia wiedzy i doświadczenia (warsztatu) z zakresu współpracy z dziećmi i młodzieżą ze szczególnymi potrzebami. Szczególnie istotną rolę odgrywają praktyki zawodowe, uwzględniające konkretny wymiar godzinowy w jednostkach specjalnych i integracyjnych. Praktyczne doświadczenia w pracy z uczniami i uczennicami z niepełnosprawnościami jest jedyną skuteczną metodą wypracowania warsztatu przyszłej kadry nauczycielskiej. Każdy nauczyciel czy nauczycielka bez względu na to, czy pracuje w szkole specjalnej, integracyjnej, czy ogólnodostępnej, powinien/powinna dysponować przygotowaniem, wiedzą i doświadczeniem w zakresie szczególnych potrzeb uczniów i uczennic.

Rynek pracy

W obszarze rynku pracy proponowane zmiany koncentrują się na upodmiotowieniu osób z niepełnosprawnościami i włączaniu ich w główny nurt życia społecznego. Postulowane zmiany dotyczą racjonalnych usprawnień w miejscu pracy, funkcjonowania podmiotów chronionego rynku

pracy i warsztatów terapii zajęciowej oraz finansowania i działania PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN).

Zrównanie statusu OzN poszukujących pracy ze statusem osób bezrobotnych: proponuje się zmiany w ustawie z dnia z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 690 z późn. zm.). Zmiany te mają na celu zrównanie statusu OzN poszukujących pracy niepozostających w zatrudnieniu lub niewykonujących innej pracy zarobkowej ze statusem osób bezrobotnych w dostępie do wybranych usług rynku pracy lub instrumentów rynku pracy. Dzięki postulowanemu rozwiązaniu OzN będą miały lepszy dostęp do wsparcia np. urzędów pracy, jednocześnie przeprowadzone analizy wskazują, że poziom bezrobocia ogółem może nieznacznie wzrosnąć.

Usprawnienia w miejscu pracy: postuluje się przeniesienie do ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 1510 z późn. zm.) przepisów dotyczących obowiązku zapewnienia przez pracodawcę racjonalnych usprawnień w zatrudnieniu, zawartego w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Jednocześnie proponuje się uzupełnienie ich o przepisy określające w sposób bardziej precyzyjny pojęcie „nieproporcjonalnie wysokich obciążeń” oraz sposobu dokonywania ich oceny. W projekcie zobowiązuje się pracodawcę do uzgodnienia sposobu zapewnienia racjonalnego usprawnienia z osobą, której ono przysługuje, oraz sporządzania dokumentacji przebiegu oceny o zakresie obciążeń związanych z wprowadzeniem racjonalnego usprawnienia i dokonanych w jej ramach ustaleń. Dzięki proponowanym zmianom racjonalne usprawnienia będą adekwatne i kompatybilne z potrzebami OzN, a kandydat na pracownika/pracownik z niepełnosprawnością będzie włączony w projektowanie usprawnienia, z którego ma w przyszłości korzystać. W ramach przepisów antydyskryminacyjnych w Kodeksie projektuje się również obowiązek zezwalania przez pracodawcę na wstęp asystenta osobistego OzN na teren zakładu pracy, za wyjątkiem sytuacji, gdy obecność asystenta osobistego OzN mogłaby spowodować zagrożenie dla zdrowia lub życia jego lub osób przebywających na terenie zakładu pracy albo mogłaby prowadzić do naruszenia istotnego interesu pracodawcy. Kolejną proponowaną zmianą w Kodeksie jest wprowadzenie obowiązku uwzględnienia przez pracodawcę wniosków o wykonywanie pracy w formie pracy zdalnej oraz wniosku o wykonywanie pracy w systemie przerywanego czasu pracy, ruchomego czasu pracy lub w indywidualnym rozkładzie czasu pracy złożonych przez pracownika z niepełnosprawnością. Zmiana ta stanowi odpowiedź na konieczność wprowadzenia rozwiązań umożliwiających większą elastyczność w zakresie organizacji pracy pracowników z niepełnosprawnościami. Potrzeba elastycznej organizacji pracy może wynikać z uwarunkowań związanych z niepełnosprawnością, z rodzaju wykonywanej pracy oraz przemian technologicznych dokonujących się w ostatnich latach także w obszarze zatrudnienia. Po doświadczeniach pandemii koronawirusa pracodawcy mają już

doświadczenia związane z pracą zdalną, co powinno ułatwić wprowadzenie w życie sugerowanych rozwiązań. Podsumowując, dzięki proponowanym zmianom poprawi się jakość i trwałość zatrudnienia OzN.

W ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240) postuluje się uszczegółowienie regulacji dotyczącej pracowników pomagających pracownikowi z niepełnosprawnością. Na wniosek pracownika z niepełnosprawnością o racjonalne usprawnienie, pracodawca wyznacza pracownika pomagającego pracownikowi z niepełnosprawnością w pracy w zakresie czynności ułatwiających komunikowanie się z otoczeniem, a także czynności niemożliwych lub trudnych do samodzielnego wykonania przez pracownika z niepełnosprawnością na stanowisku pracy. Pracodawca po uzgodnieniu z pracownikiem z niepełnosprawnością określa sposób i zasady wykonywania określonych czynności. Uzupelnienie to daje podstawę do rzeczywistego wykorzystywania wspomnianego instrumentu, który do tej pory był określony jedynie w zakresie możliwości otrzymania przez pracodawcę dofinansowania na pokrycie części wynagrodzenia pracownika pomagającego pracownikowi niepełnosprawnemu. Będzie też sprzyjało utrzymaniu miejsca pracy przez OzN.

Zmiany na chronionym rynku pracy: w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240) proponuje się zapis, by zakłady pracy chronionej (ZPCh) mogły być prowadzone jedynie przez podmioty sektora publicznego i organizacje społeczne. W projekcie wskazano, że status pracodawcy prowadzącego zakład pracy chronionej może uzyskać pracodawca będący podmiotem publicznym w rozumieniu art. 4 ustawy z dnia 11 września 2019 r. „Prawo zamówień publicznych” (Dz. U. z 2021 r. poz. 1129 z późn. zm.), przedsiębiorstwem społecznym w rozumieniu art. 3 ustawy z dnia 7 lipca 2022 r. o ekonomii społecznej lub organizacją pozarządową lub podmiotem wymienionym w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 i 1265) spełniający obowiązujący dotąd warunki. Oznacza to że ZPCh nie będą mogły być prowadzone przez podmioty nastawione jedynie na zysk. Ponieważ jako ZPCh pozostaną jednostki faktycznie kierujące się poczuciem misji i społeczną odpowiedzialnością, OzN będą traktowane podmiotowo, a ich potrzeby brane pod uwagę.

Warsztaty terapii zajęciowej: zmiany proponowane w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240) wprowadzają możliwość odbycia płatnych praktyk zawodowych lub świadczenia pracy przez uczestnika warsztatu terapii zajęciowej. Określa się również, że uczestnik warsztatu, która podjął zatrudnienie, pozostaje uczestnikiem warsztatu przez okres 120 dni od dnia podjęcia

zatrudnienia. Jest to rozszerzenie dotychczasowej ochrony uczestników warsztatów, którzy do tej pory w przypadku utraty zatrudnienia i ponownego zgłoszenia się do uczestnictwa w warsztacie mieli jedynie pierwszeństwo w rozpoczęciu terapii. Ponadto, postuluje się zwiększenie minimalnego wymiaru godzinowego zajęć klubowych dla OzN, która była uczestnikiem warsztatu i opuściła go w związku z podjęciem zatrudnienia, a następnie utraciła zatrudnienie z 5 do 20 godzin tygodniowo. Dzięki temu OzN potrzebującego szczególnego wsparcia w poszukiwaniu pracy otrzymają je w odpowiednim wymiarze. Ponadto, w planowanych zmianach w rozporządzeniu Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz.U. z 2021 r. poz. 2284) określono minimalny wymiar czasu trwania zajęć w warsztacie. Dzięki temu OzN będzie miała możliwość otrzymania pomocy w faktycznie przydatnym wymiarze. Ponadto, w rozporządzeniu doprecyzowano cele, na jakie może zostać przeznaczony dochód ze sprzedaży produktów i usług wykonanych podczas warsztatów, w sposób zapewniający zgodność z ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

Centra Niezależnego Życia. W projekcie ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami postuluje się wprowadzenie Centrów Niezależnego Życia. Jednym z ich elementów będą punkty informacyjno-koordynacyjne, w ramach których będą udzielane informacje o uwarunkowaniach prawnych zatrudniania osób z niepełnosprawnościami oraz o możliwościach skorzystania ze wsparcia, jakie przysługuje pracodawcom w związku z zatrudnianiem OzN. W Centrach Niezależnego Życia będzie można również zrealizować usługę instruktora orientacji przestrzennej w miejscu pracy. Proponowane zapisy ułatwią dostosowanie miejsc pracy do potrzeb OzN.

Zmiany w finansowaniu PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN). W ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240) postuluje się zmiany parametrów systemu w obowiązkowych wpłatach na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) zarówno w odniesieniu do wymaganego odsetka pracowników z niepełnosprawnościami (zmniejszenie go z 6% do 4%), jak i wysokości wpłaty na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) w przypadku pracodawców niezatrudniających odpowiedniej liczby osób z niepełnosprawnościami (zwiększenie odsetka przeciętnego wynagrodzenia z 40,65% do 75%).

Co więcej projekt zakłada, że podmioty publiczne utracą możliwość obniżenia wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) z tytułu zakupu produkcji albo usługi wytworzonej lub świadczonej przez pracodawcę zatrudniającego odpowiednią liczbę OzN z określonymi niepełnosprawnościami, na podstawie przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz

zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240). Wyłączenie to ma dotyczyć podmiotów publicznych ze względu na ich misję oraz zobowiązania w zakresie nie tylko promocji, ale także aktywnego zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. Ponadto, zgodnie z duchem Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych podmioty publiczne nie powinny wspierać segregacyjnych zakładów pracy. Jednocześnie wspomniane przepisy stosuje obecnie ok. 450 z 7,5 tys. podmiotów uprawnionych do ulgi z tytułu zakupu produkcji albo usługi wytworzonej lub świadczonej przez pracodawcę zatrudniającego odpowiednią liczbę OzN. Przekłada się to na 1,5 mln. zł z 75 mln. zł (około 2%) wykorzystanego obniżenia ogółem miesięcznie. A zatem wyłączenie podmiotów publicznych z zakresu oddziaływania omawianej regulacji nie wpłynie negatywnie na zatrudnienie OzN.

W ramach projektu przewiduje się uchylenie przepisu dającego pracodawcom możliwość uzyskiwania kwoty wyższego dofinansowania do wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych w odniesieniu do osób, którym orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych (ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych [Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240]). Zmiana ta ma na celu równe traktowanie osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Przewiduje się, że to rozwiązanie nie spowoduje spadku zatrudnienia OzN ze względu na jednocześnie projektowaną możliwość uzyskania przez pracownika dofinansowania na usprawnienia w miejscu pracy. Wiele OzN wskazuje jako przyczynę bierności zawodowej niepełnosprawność, co najprawdopodobniej oznacza niedostosowanie potencjalnych miejsc pracy do ich rodzaju niepełnosprawności. Do ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych wprowadza się przepisy umożliwiające pokrywanie ze środków PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN) kosztów zakupu niezbędnych przedmiotów, dostosowań i usług związanych z pracą, których potrzeba wynika z niepełnosprawności. Wniosek o takie finansowanie może złożyć zarówno pracodawca, jak i uprawniona OzN. Nowość w tym zakresie stanowi możliwość uzyskania wsparcia finansowego przez samą osobę z niepełnosprawnością. Ma to na celu zwiększenie autonomii OzN na rynku pracy. W projekcie zmian określono również warunki dotyczące statusu ubiegającej się o finansowanie osoby i jej minimalne zaangażowanie zawodowe. Ze względu na konieczność dostosowania tego instrumentu do indywidualnych potrzeb OzN oraz przyszłych zmian technologicznych i organizacyjnych katalog możliwych do pokrycia kosztów pozostaje otwarty, a minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego został zobowiązany do określenia, w drodze rozporządzenia, trybu postępowania w sprawach udzielania finansowania. Rozwiązanie to przyczyni się do zniwelowania barier zatrudnienia OzN oraz będzie miało pozytywny wpływ na jakość i trwałość zatrudnienia OzN.

Postuluje się także przeniesienie do Kodeksu Pracy zapisów o czasie pracy i wymiarze urlopu OzN z ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 100, 173, 240). Zapewni to odpowiednią rangę rzeczonym przepisom, a także będzie stanowiło ułatwienie dla uczestników rynku pracy. Nie bez znaczenia jest też fakt ujednoczenia stosowanej nomenklatury tak, aby była zgodna z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Zmiany w tym duchu zaproponowano również w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2022 r. poz. 690, 830, 1079, 1383, 1561, 1812, 2140, 2666, 2754, z 2023 r. poz. 240 z późn. zm.).

Podsumowując, efektem wszystkich wprowadzanych rozwiązań na poziomie ogólnym powinna być skuteczniejsza realizacja postanowień KPON w Polsce oraz osiągnięcie wskaźników wynikających ze Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Konieczność ujednoczenia przepisów i terminologii oraz zmiany formuły funkcjonowania Krajowej Rady do Spraw Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnościami wymaga dokonaniu zmian zapisów w przepisach. Biorąc pod uwagę, że działania Rady wykraczają poza kwestie rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianie osób niepełnosprawnych, rozdział 9 pn. “Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych” z ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zostaje przeniesiony do ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami. Zmieniono i ujednoczono nazewnictwo dotyczące rad o charakterze opiniodawczo-konsultacyjnym dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami, funkcjonujących na wszystkich szczeblach, określając je jako rady do spraw wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami. Zmieniono również formułę funkcjonowania Krajowej Rady do Spraw Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnościami. Kompetencje Rady dostosowano do priorytetów działania wobec osób z niepełnosprawnościami. Do zadań Krajowej Rady należy dodatkowo, między innymi, przedstawianie:

- a) propozycji przedsięwzięć zmierzających do włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami,
- b) propozycji rozwiązań w zakresie wspierania osób z niepełnosprawnościami, wyrównywania ich szans, niedyskryminacji oraz realizacji prawa do niezależnego życia.

Wszelkie wyniki działania Rady Krajowej w formie, między innymi, propozycji i opinii rocznych informacji o działalności Rady mają być przedstawiane Ministrowi właściwemu do wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami.

W odniesieniu do zakresu zadań wojewódzkich oraz powiatowych rad zmianie ulega katalog przedsięwzięć inspirowanych przez rady. Zgodnie z nowym zapisem wojewódzkie i powiatowe rady mają inspirować przedsięwzięcia zmierzające do:

- a) włączenia społecznego osób z niepełnosprawnościami,
- b) wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami na rynku pracy,
- c) realizacji praw osób z niepełnosprawnościami, w szczególności prawa do niezależnego życia.

Ponadto proponowane zmienione przepisy zakładają zmianę struktury krajowej, wojewódzkich oraz powiatowych rad poprzez zwiększenie zaangażowania w tych radach osób z niepełnosprawnościami oraz rodziców lub osób wspierających osoby z niepełnosprawnościami. W przypadku krajowej rady proponowane przepisy jednocześnie ograniczają liczbę przedstawicieli organów administracji rządowej oraz przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego. Krajowa rada ma składać się z:

- 1) osoby powoływanej przez Prezydenta RP;
- 2) osoby powoływanej przez Rzecznika Praw Obywatelskich;
- 3) dwóch przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego powoływanych przez Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego spośród osób uprzednio wskazanych przez wojewódzkie i powiatowe rady do spraw wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami;
- 4) przedstawicieli organizacji pozarządowych, w tym:
  - a) po jednym przedstawicielu każdej organizacji pracodawców, reprezentatywnej w rozumieniu ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2232, z 2020 r. poz. 568 i 2157 oraz z 2021 r. poz. 2445 i 2666), zwanej dalej „ustawą o Radzie Dialogu Społecznego”,
  - b) po jednym przedstawicielu każdej organizacji związkowej, reprezentatywnej w rozumieniu ustawy o Radzie Dialogu Społecznego,
  - c) dwudziestu przedstawicieli organizacji pozarządowych, innych niż wymienione w lit. a i b, a także związków i porozumień organizacji pozarządowych będących organizacjami osób z niepełnosprawnościami lub działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami, z tym, że 70% tej grupy stanowią osoby z niepełnosprawnościami, a 20% rodzice lub osoby wspierające osoby z niepełnosprawnościami.

Wojewódzkie i powiatowe rady mają składać się składają się odpowiednio z 7 i 5 osób powoływanych spośród przedstawicieli działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami na terenie województwa/powiatu organizacji pozarządowych oraz przedstawicieli wojewody i jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin) z tym, że 50% tych grup mają stanowić

osoby z niepełnosprawnościami, a 10% - rodzice lub osoby wspierające osoby z niepełnosprawnościami.

Ostatnia zmiana dotyczy źródeł finansowania. Wydatki związane z obsługą krajowej rady mają być finansowane ze środków urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami. Zgodnie z wcześniejszymi zapisami wydatki finansowane były ze środków urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

W celu usprawnienia organizacji i działań podmiotów zajmujących się kwestiami prawnymi związanymi z funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnościami na mocy nowych przepisów BON zostaje przeniesione do Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Wydatki związane z pracownikami mają być finansowane ze środków KPRM.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

Projektowane przepisy zakładają w szczególności likwidację instytucji ubezwłasnowolnienia i wprowadzenie nowych instrumentów wsparcia w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych opartych na modelu wspieranego podejmowania decyzji w miejsce tzw. zastępczego podejmowania decyzji. Założeniem projektu przepisów jest utworzenie systemu wsparcia w podejmowaniu decyzji o znaczeniu prawnym w ramach asysty prawnej, pełnomocnictwa wspierającego i pełnomocnictwa na przyszłość. Podstawowym założeniem proponowanych rozwiązań jest brak pozbawienia lub ograniczenia zdolności do czynności prawnych osoby wspieranej, pełne urzeczywistnienie jej woli i wspieranie w podejmowaniu decyzji. Realizacja powyższych rozwiązań wymaga uchylecia jednej z podstawowych dotychczas instytucji prawa cywilnego, tj. ubezwłasnowolnienia. Asysta prawna, pełnomocnictwo wspierające i pełnomocnictwo na przyszłość stanowią nowe instrumenty wsparcia, nieprzewidziane dotąd w systemie prawa polskiego.

Asysta prawna ustanawiana jest na podstawie umowy pomiędzy użytkownikiem asysty prawnej a asystentem prawnym albo na podstawie postanowienia sądu. Rolą asystenta prawnego jest wspieranie użytkownika asysty prawnej w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych, w szczególności pomoc w zrozumieniu przedmiotu i znaczenia podejmowanej przez użytkownika czynności prawnej, możliwych do przewidzenia skutków tej czynności, ale także ujawnianie jego oświadczenia woli. Co ważne, asystent prawny jest ustanawiany dla osoby, która chce brać czynny udział w obrocie prawnym, samodzielnie podejmować decyzje o znaczeniu prawnym, potrzebując jednak przy tym wsparcia w uzyskiwaniu, zrozumieniu czy zapamiętaniu informacji o znaczeniu prawnym, przeprowadzenia procesu decyzyjnego lub zakomunikowania podjętej decyzji oraz jej realizacji.

Pełnomocnik wspierający ustanawiany jest tylko przez sąd, gdy osoba potrzebująca wsparcia w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych nie jest w stanie złożyć oświadczenia woli lub z którą brak jest jakiegokolwiek kontaktu nawet przy zastosowaniu komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC), a istnieje jednocześnie potrzeba podjęcia określonych czynności prawnych na jej rzecz lub w jej imieniu.

Dodatkowo projektowane przepisy przewidują możliwość wyznaczania pełnomocnika na przyszłość, którego uprawnienia do reprezentacji osoby potrzebującej wsparcia wejdą w życie w momencie utraty przez mocodawcę faktycznej zdolności do składania oświadczeń woli. Akt pełnomocnictwa na przyszłość sporządza notariusz, który dokonuje następnie wpisu pełnomocnictwa do Rejestru Pełnomocnictw na Przyszłość, prowadzonego przez Krajową Radę Notariatu.

Wszystkie proponowane rozwiązania oparte są na zasadzie prymatu woli osoby korzystającej ze wsparcia, wykładni której dokonuje się, biorąc pod uwagę całokształt znanych okoliczności, w tym historię życia tej osoby, poprzednie oświadczenia woli w podobnych kontekstach, informacje dostępne dla osób, do których użytkownik asysty prawnej lub pełnomocnictwa wspierającego lub mocodawca ma zaufanie, uwzględnienie jego preferencji oraz wszelkie inne względy istotne w danym przypadku. Projekt ustawy zawiera mechanizmy kontroli wykonywania asysty sądowej, pełnomocnictwa wspierającego, umożliwiając ich modyfikację lub uchylenie. Sprawy dotyczące asysty prawnej oraz pełnomocnictwa wspierającego należą do właściwości sądów rejonowych, wydział cywilny, które rozpoznają je w składzie jednego sędziego.

Projekt przepisów zakłada pięcioletni okres przejściowy dla pełnego wejścia w życie przepisów dotyczących uchylenia wydanych wcześniej postanowień w przedmiocie ubezwłasnowolnienia całkowitego lub częściowego. W tym czasie będzie możliwe zastąpienia wydanych postanowień, stosownie do okoliczności faktycznych - asystą prawną lub pełnomocnictwem wspierającym. Opiekunowie prawni i kuratorzy zostali zobowiązani do złożenia do sądu, bez zbędnej zwłoki, wniosku o ustanowienie asystenta prawnego albo pełnomocnika wspierającego dla reprezentowanej przez siebie osoby albo przekazania temu sądowi umowę o asystę prawną zawartą przez tę osobę. Z wnioskiem może również wystąpić prokurator lub organizacja pozarządowa. Projekt przepisów zawiera również przepisy przejściowe, regulujące wydane już postanowienia o ubezwłasnowolnieniu oraz trwające postępowania sądowe w tym przedmiocie.

Regulacje nowe:

- Ustawa o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami

Regulacje zmieniane:

- Ustawa Kodeks Cywilny
- Ustawa Kodeks postępowania cywilnego
- Ustawa Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy
- Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych
- Ustawa prawo o notariacie
- Przepisy wykonawcze (zasady wynagradzania asystentów prawnych i pełnomocników wspierających, rejestr pełnomocników, asystentów, zakres sprawozdania asystenta, pełnomocnika)

3. Jak problem został rozwiązany w innych krajach, w szczególności krajach członkowskich OECD/UE?

Niniejszy fragment powstał przy wykorzystaniu materiałów dostarczonych przez Partnerów Społecznych, którym Autorzy dziękują za wsparcie.

Świadczenie kompensacyjne

Propozycja wprowadzenia takiego niezależnego od dochodów świadczenia dla osób z niepełnosprawnościami odwołuje się do praktyk międzynarodowych. Przykładem jest Personal Independence Payment (PIP) w Wielkiej Brytanii. Rozwiązanie to ma na celu pomoc w pokryciu dodatkowych kosztów utrzymania osobom, które cierpią zarówno na długotrwały zły stan zdrowia fizycznego lub psychicznego lub niepełnosprawność, jak i mają trudności z wykonywaniem niektórych codziennych czynności lub poruszaniem się z powodu swojego stanu zdrowia. PIP składa się z dwóch części: części związanej z codziennym życiem – jeśli beneficjent potrzebuje pomocy w wykonywaniu codziennych zadań, oraz części związanej z mobilnością - jeśli beneficjent potrzebuje pomocy w przemieszczaniu się. To, czy ktoś otrzyma jedną, czy obie części i ile otrzyma, zależy od tego, jak trudne są dla niego codzienne czynności i poruszanie się.

Indywidualny Pakiet Wsparcia

Rozwiązanie określane w polskim kontekście jako IPW było testowane w różnych krajach, w tym w Wielkiej Brytanii, Belgii, Danii, Włoszech, Finlandii, Austrii, Francji, Szwecji, Niemczech, Australii i Stanach Zjednoczonych pod nazwą budżet osobisty osoby z niepełnosprawnością. Rozwiązanie to było wdrażane w ramach programów, różniących się kryteriami włączenia związanych z usługami zleconymi lub stopniem wyboru osoby. Większość programów miała na celu promowanie autonomii i niezależnego życia, podczas gdy inne koncentrowały się na systemie opiekunów. Na przykład, w Belgii celem było ograniczenie korzystania z drogiej opieki stacjonarnej, podczas gdy w Stanach Zjednoczonych chodziło o niedobór personelu opieki długoterminowej. Populacja docelowa

beneficjentów również różniła się w zależności od kraju. W Kanadzie rozwiązanie to było skierowane do dzieci z trudnościami w uczeniu się, podczas gdy w Wielkiej Brytanii koncentrowano się na osobach starszych i osobach z długotrwałą niepełnosprawnością¹³.

Krajowe i międzynarodowe doświadczenia w tym obszarze odnoszą się głównie do użytkowników korzystających z usług w zakresie zdrowia, w tym zdrowia psychicznego i ich opiekunów.¹⁴ Osoby objęte tym wsparciem wyraziły satysfakcję związaną z większym wyborem i motywacją, większym uczestnictwem w życiu społecznym i wspieranym zatrudnieniu związanym z samodzielnymi inicjatywami oraz ogólną lepszą jakością życia doświadczaną dzięki uczestnictwu w tym wsparciu.

Mieszkania ze wsparciem

Osoby z niepełnosprawnościami mają prawo wyboru, gdzie, w jakich okolicznościach i z kim chcą mieszkać. Mają także prawo do otrzymania niezbędnego wsparcia, aby uczestniczyć w życiu społecznym na równi z innymi obywatelami. Wymaga to rozwoju usług świadczonych na poziomie społeczności lokalnych, w tym działań na rzecz deinstytucjonalizacji i samodzielnego życia. Idea niezależnego życia jest jednym z podstawowych założeń Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.

Rozwiązania mieszkaniowe wspierające niezależne życie osób z niepełnosprawnościami są wprowadzane w krajach, które ratyfikowały tę Konwencję. W Izraelu organizacja Israel Unlimited pomaga osobom z niepełnosprawnościami prowadzić niezależnie życie w społeczności, zapewniając mieszkania wspomagane i rozszerzone mieszkania wspierane, które oferują uczestnikom wsparcie i praktyczny mentoring na każdym kroku w celu uzyskania możliwości samodzielnego życia¹⁵. Niedrogie mieszkania zapewniają długoterminowy, stabilny pobyt i wykorzystują inteligentne rozwiązania technologiczne w celu zwiększenia bezpieczeństwa osobistego i autonomii. Israel Unlimited to pierwsze kompleksowe partnerstwo między rządem a prywatną filantropią w historii Izraela, które wzmacnia pozycję osób z niepełnosprawnościami i stara się zaspokoić potrzeby 700 000 dorosłych z niepełnosprawnościami w Izraelu. Głównymi partnerami programów mieszkaniowych są: Narodowy Instytut Ubezpieczeń, Ministerstwo Pracy, Spraw Społecznych i Opieki Społecznej oraz

¹³ The Health Foundation. Personal health budgets. London: The Health Foundation (2010).

¹⁴ Np. Glendinning C, Challis D, Fernández JL, Jacobs S, Jones K, Knapp M, et al. Evaluation of the individual budgets pilot programme. Summary report. York: University of York, Social Policy Research Unit (2008); Forder J, Jones K, Glendinning C, Caiels J, Welch E, Baxter K, et al. Evaluation of the personal health budget pilot programme. Canterbury: University of Kent (2012).

¹⁵ <https://rudermanfoundation.org/israel-unlimited-the-partnership-thats-transforming-and-healing-lives-in-israel/>, dostęp 26.05.2023.

Ministerstwo Budownictwa i Mieszkalnictwa, z których wszystkie instytucje mogą wykorzystać zasoby niezbędne do stworzenia infrastruktury dla mieszkań wspomaganych /rozszerzonych mieszkań wspieranych oraz do zakupu tanich mieszkań. Partnerami w programach są Ministerstwo Finansów i Cyfryzacji Izraela, oddział Ministerstwa Równości Społecznej.

W Finlandii mieszkania wspomagane (tukiasuminen) i mieszkania usługowe (palveluasuminen) są dostępne dla osób potrzebujących wsparcia w samodzielnym życiu¹⁶. Mieszkania te są dostępne dla osób starszych, osób z niepełnosprawnościami, osób z niepełnosprawnością intelektualną, osób wychodzących z problemów psychicznych i narkomanii. Mieszkania wspierane i usługowe są oferowane przez gminy, organizacje i prywatnych przedsiębiorców. Osoba mieszkająca w mieszkaniu wspomaganym radzi sobie z codziennymi zadaniami niemal samodzielnie. Wysokość wsparcia zależy od potrzeb mieszkańca. Może obejmować wizyty o różnej częstotliwości – od codziennych do cotygodniowych wizyt. Mieszkaniami wspieranymi może być mieszkanie będące własnością mieszkańca, mieszkanie na wynajem lub inny rodzaj mieszkania.

Mieszkania usługowe są przeznaczone dla osób, które potrzebują stałej pomocy, ale nie opieki instytucjonalnej. Mieszkaniec sam pokrywa koszty zakwaterowania. Mieszkania usługowe mogą być organizowane w zwykłych mieszkaniach, domach usługowych, blokach usługowych lub innych formach mieszkaniowych. Osoby z niepełnosprawnościami mogą mieszkać we własnym mieszkaniu i otrzymywać usługi. Takie usługi mogą obejmować na przykład pomoc domową, posiłki, usługi związane z higieną osobistą, różne usługi ochrony i usługi opieki zdrowotnej. Finlandia ma wiele specjalnych usług dla osób z niepełnosprawnościami. Są to na przykład usługi transportowe, udostępnienie urządzeń wspomagających lub osobistych asystentów. Celem jest ułatwienie uczestnictwa w życiu społecznym i prowadzeniu samodzielnego życia.

Dostępność architektoniczna

Dostępność i projektowanie uniwersalne budynków i mieszkań wynikają z Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych. Państwa, które ratyfikowały Konwencję zobowiązały się do działań na rzecz poprawy dostępności przestrzeni publicznej i usług, w tym mieszkaniowych. Jednym z zobowiązań jest stosowanie zasad tzw. uniwersalnego projektowania: „Uniwersalne projektowanie oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. Uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne” (art.2).

¹⁶ <https://www.infofinland.fi/en/health/disabled-persons/services-for-disabled-persons>,
dostęp 26.05.2023.

Koncepcja projektowania uniwersalnego (z ang. *Universal Design*) odegrała i odgrywa ważną rolę w kształtowaniu pojęcia funkcjonalności i dostępności środowiska zbudowanego dla wszystkich jego użytkowników, nie tylko dla osób z niepełnosprawnościami. Zakłada, że rozwiązania przestrzenne zgodne z zasadą projektowania uniwersalnego będą z założenia odpowiadały potrzebom wszystkich użytkowników i nie będą wymagały specjalnych rozwiązań.

W USA Departament Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast (HUD) wydał w 1991 roku pierwsze wytyczne, które zalecały szereg modyfikacji mieszkaniowych dla osób z niepełnosprawnościami, takich jak: dostępne wejścia, szersze ościeżnice (w celu poprawy dostępu dla wózków inwalidzkich i chodzików), łazienki przystosowane dla osób z niepełnosprawnościami i kuchnie oraz łatwo dostępne włączniki światła i gniazdko. W 1996 roku HUD opublikował podręcznik dotyczący projektowania: *Housing Act Design Manual: A Manual to Assist Designers and Builders in Meeting the Accessibility Requirements of The Fair Housing Act. (1996/2008)*¹⁷.

Federalna ustawa o sprawiedliwych warunkach mieszkaniowych wymaga siedmiu uniwersalnych cech projektowych w budynkach mieszkalnych zbudowanych po 1991 r., w których są cztery lub więcej mieszkań. W budynkach z windami 100% mieszkań musi zawierać te siedem cech, podczas gdy w budynkach bez windy wszystkie jednostki na parterze muszą je zawierać.

Siedem cech uniwersalnego projektowania budynków i mieszkań:

1. Wejście do budynku przystosowane dla osób niepełnosprawnych na dostępnej trasie. Dostępna trasa to ciągła, niezakłócona ścieżka, z dostępem do transportu publicznego, miejscami parkingowymi, publicznymi ulicami i chodnikami.
2. Dostępne i użyteczne obszary publiczne i wspólne ich użytkowanie (m.in. skrzynki pocztowe, pralnie, pokoje społecznościowe, chodniki, parkingi, korytarze, fontanny do picia, place zabaw i biura do wynajmu).
3. Drzwi użytkowe - wymagania dotyczą dostępności dotyczą wszystkich drzwi - drzwi do budynku, drzwi łączących korytarze oraz drzwi do mieszkania i w całym mieszkaniu.
4. Dostępna droga do lokalu mieszkalnego i przez wszystkie pomieszczenia w mieszkaniu (w tym zewnętrzne balkony i patio).
5. Łatwo dostępne miejsca służące kontroli środowiska: obejmują włączniki światła, gniazdko elektryczne i termostaty. Te elementy sterujące muszą znajdować się od 38 do 122 cm nad podłogą.

¹⁷ <https://www.huduser.gov/portal/publications/destech/fairhousing.html>, dostęp 22.05.2023

6. Wzmocnione ściany łazienki do mocowania poręczy, aby mieszkaniac mogli bezpiecznie zamontować poręcze do ścian wokół toalety, wanny i prysznica.

7. Użyteczne kuchnie i łazienki niekoniecznie muszą zapewniać przestrzeń do obracania wózków inwalidzkich, ale powinny zapewniać wystarczającą przestrzeń manewrową dla osób korzystających z wózków inwalidzkich, aby mogły się zbliżyć i obsługiwać większość urządzeń (*Housing Act Design Manual...*).

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

W 2011 r. rząd „Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii” (Republika Macedonii) przyjął Narodową Strategię na rzecz e-integracji, której głównym priorytetem jest „poprawa dostępności Internetu dla [osób] niepełnosprawnych”. Celem było opracowywanie systemu syntezy mowy dla niewidomych użytkowników w języku macedońskim.

Art. 27 ust. 1 Irlandzkiej ustawy o niepełnosprawności z 2005 r. określa, że w przypadku świadczenia usługi na rzecz organu publicznego kierownik zapewnia dostępność usługi dla osób niepełnosprawnych.

Obowiązująca w Norwegii ustawa z dnia 20 czerwca 2008 r. Nr 42 dotycząca zakazu dyskryminacji na podstawie niepełnosprawności (ustawa o przeciwdziałaniu dyskryminacji i dostępności) określa wymagania dotyczące technologii informacji i komunikacji (ICT). Gminy mają obowiązek zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami dostępu do świadczonych przez siebie usług.

W Hiszpanii utworzono centrum promocji i szkoleń w zakresie dostępności – Web Accessibility Observatory. Zadaniem centrum jest monitorowanie stanu dostępności stron organów publicznych i publikacja raportów na ten temat; udostępnianie narzędzi wspierających testowanie zgodności oraz wprowadzanie poprawek; szkolenia; publikacja przewodników, instruktaży, materiałów edukacyjnych; animowanie spotkań itd.

Dostępność cyfrowa

W różnych krajach wypracowane zostały różne podejścia do dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych. We wszystkich państwach Unii Europejskiej obowiązuje dyrektywa 2016/2102. Niektóre państwa, jak np. Luksemburg czy Belgia, wdrożyły dyrektywę, w całości. Inne państwa, np. Francja, uzupełniły przepisy dyrektywy o swoje rozwiązania oparte przede wszystkim o francuski system weryfikacji dostępności cyfrowej – RGAA.

Litwa i Słowacja włączyły do porządku prawnego obowiązek stosowania określonych norm przez podmioty wydające pieniądze publiczne. Opracowały też własną metodykę badawczą narzędzia wspierające monitoring dostępności stron internetowych.

W Hiszpanii w 2008 r. wdrożono wymaganie zgodności z WCAG 1.0, a 2012 r. z WCAG 2.02. Wymogami objęto ponad 50 000 stron organów publicznych. W celu monitoringu realizacji wymogów wdrożono zautomatyzowany mechanizm weryfikacji realizacji wymogów. Utworzono również centrum promocji i szkoleń w zakresie dostępności – Web Accessibility Observatory, które – między innymi – monitoruje stan dostępności stron organów publicznych i publikacja raportów na ten temat. W Hiszpanii mamy do czynienia z inkluzywną elektroniczną administracją, rozwijaną zgodnie z założeniem, że wszystkie środki służą zapewnieniu korzyści dla wszystkich obywateli, niezależnie od ich możliwości ekonomicznych lub poziomu umiejętności cyfrowych.

Francja wdrożyła wymagania dotyczące stosowania się do standardów dostępności. Wdrożone przepisy wykraczają poza zakres określony w dyrektywie 2016/2102 - we Francji odpowiednie ustawodawstwo obejmuje również przedsiębiorstwa prywatne, których obrót handlowy przekracza 250 mln EUR. W 2015 r. rząd francuski rozpoczął kampanię uświadamiającą na temat powszechnej dostępności we współpracy z nadawcą publicznym „France Télévisions” i popularnym serialem telewizyjnym „Plus belle la vie”, w których ilustrują różne aspekty powszechnej dostępności, skupiając się na codziennych scenach, takich jak korzystanie ze smartfona.

Grecja wdrożyła przepisy dotyczące dostępności stron www i aplikacji mobilnych.

W Chorwacji Chorwacka Sieć Akademicko-Badawcza – CARNET podkreśla znaczenie dostępności cyfrowej dla wszystkich użytkowników, kładąc nacisk na ułatwianie dostępu do usług publicznych i informacji osobom z niepełnosprawnościami poprzez przestrzeganie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2102 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie dostępności stron internetowych i aplikacji mobilnych instytucji publicznych. CARNET stale poprawia komfort użytkownika, stosując odpowiednie standardy dostępności zgodnie z wytycznymi dotyczącymi dostępności treści internetowych (WCAG 2.1), Web Accessibility Initiative (WAI) konsorcjum World Wide Web Consortium (W3C), organizacji zajmującej się standaryzacją technologii sieciowych. CARNET opracował wytyczne dotyczące dostępności cyfrowej, w celu zapewnienia dostępności treści cyfrowych lub aplikacji znajdujących się już w fazie opracowywania.

W Finlandii, która wdrożyła dyrektywę 2016/2102, wybrane przedsiębiorstwa, w tym również prywatne, podlegają przepisom krajowym, jeżeli ich usługi mają na celu świadczenie usług publicznych (np. przedsiębiorstwa świadczące usługi publiczne w sektorach wodnym, energetycznym, transportowym lub pocztowym; firmy ubezpieczeniowe).

Na Malcie rozwiązania ICT i strony internetowe muszą być zgodne z międzynarodowymi standardami dostępności ICT. Rządowe i komercyjne strony internetowe są audytowane i certyfikowane przez Fundację na rzecz Dostępności Technologii Informatycznych (FITA), która pomaga usługodawcom w zapewnianiu dostępności ich produktów ICT dla osób z niepełnosprawnościami.

W Irlandii Centrum Doskonałości w Projektowaniu Uniwersalnym opublikowało wytyczne dotyczące dostępności IT, zestaw narzędzi do zamówień informatycznych oraz techniki dostępności sieci. Niniejsze wytyczne są skierowane do szeregu podmiotów z sektorów IT i tworzenia stron internetowych.

Dostępność sportu i kultury

Omówienie regulacji dotyczących dostępności zostało już przedstawione w pozostałych blokach tematycznych dotyczących tej tematyki. W odniesieniu do zmian terminologicznych chodzi o eliminowanie określeń, które mogą być uznane za dyskryminujące. Takie działania podejmowane są we wszystkich krajach unijnych. Pozostałe zmiany polegają na dopisaniu do już istniejących rozwiązań wprost potrzeby uwzględnienia sportu/potrzeb/sytuacji osób z niepełnosprawnościami.

*Konkluzje Rady Unii Europejskiej i przedstawiciele państw członkowskich zebranych w Radzie w sprawie dostępu osób z niepełnosprawnościami do sportu*¹⁸ podkreślają potrzebę wspierania i promocji sportu osób z niepełnosprawnościami, a proponowane rozwiązania mieszczą się w rekomendowanych w dokumencie.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Idea Centrów Niezależnego Życia wywodzi się z USA. W 1972 roku w Berkeley w Kalifornii zostało założone pierwsze Centrum Niezależnego Życia (Center for Independent Living) przez działaczy ruchu osób z niepełnosprawnościami, kierowane przez Eda Roberta¹⁹. Centra zostały stworzone, aby oferować wsparcie rówieśnicze osobom znajdujących się w podobnej sytuacji i promować wzorce do naśladowania, w szczególności w braniu odpowiedzialności za swoje życie i rozwijaniu strategii radzenia sobie z różnymi problemami. Ośrodki są kontrolowane i (współ)zarządzane przez osoby z niepełnosprawnościami. Odgrywają ważną rolę w procesie upowszechniania idei niezależnego życia i praw osób z niepełnosprawnościami, współpracując z władzami lokalnymi i regionalnymi

¹⁸ 2019/C 192/06, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0607\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0607(03))

¹⁹ <https://www.accessliving.org/newsroom/blog/independent-living-history/>

w celu poprawy infrastruktury, podnoszenia świadomości na temat problemów niepełnosprawności i lobbowania na rzecz ustawodawstwa, które promuje równe szanse i zakazuje dyskryminacji.

Idea niezależnego życia osób z niepełnosprawnościami stojąca u podstaw działania Centrów wpłynęła na rozwój tego typu ośrodków w Stanach Zjednoczonych (ok. 400 Centrów) i w innych państwach. Tego rodzaju lokalne ośrodki wsparcia z powodzeniem funkcjonują w wielu krajach, w tym - między innymi - w USA, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Japonii.

W USA zaprojektowane i obsługiwane przez osoby z niepełnosprawnościami Centers for Independent Living (CIL) zapewniają usługi wspierające niezależne życie osób z niepełnosprawnościami. Centra są podstawą programów niezależnego życia, działają na rzecz wsparcia w społeczności lokalnej i niezależności osób z niepełnosprawnościami. Zapewniają narzędzia, zasoby i wsparcie służące pełnej integracji osób z niepełnosprawnościami w społecznościach lokalnych, przyczyniając się do promowania równych szans, samostanowienia i szacunku. Centra, otrzymując publiczne środki finansowe, są zobowiązane do świadczenia podstawowych usług wspierających niezależne życie, między innymi, udzielanie informacji i kierowanie do właściwych instytucji, trening umiejętności IL, poradnictwo rówieśnicze, rzecznictwo indywidualne i systemowe. Usługi mają na celu ułatwienie osobom z niepełnosprawnościami przejście z domów opieki i innych instytucji do samodzielnego funkcjonowania w społeczności lokalnej, zapewniają pomoc osobom zagrożonym skierowaniem do instytucji i ułatwiają przejście młodzieży z edukacji do życia zawodowego. Centra mogą również świadczyć wiele innych usług takich jak: poradnictwo psychologiczne, pomoc w zabezpieczeniu mieszkania lub schronienia, usługi asystencji osobistej, pomoc transportową, fizykoterapię, szkolenie w zakresie mobilności, usługi z obszaru rehabilitacji, rekreacji i inne usługi niezbędne do poprawy zdolności osób ze znaczną niepełnosprawnością do samodzielnego funkcjonowania w rodzinie lub społeczności i/lub kontynuowania zatrudnienia.

Pierwsze Irlandzkie Centrum Niezależnego Życia zostało założone w 1992 roku w Dublinie²⁰. Obecnie w całej Irlandii istnieje ponad 25 Centrów Niezależnego Życia w społecznościach lokalnych. Nawiązując do filozofii niezależnego życia podejmują działania na rzecz usuwania barier, które ograniczają pełne uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie. Wspierają osoby z niepełnosprawnościami w dążeniu do usamodzielnienia się i dokonywania własnych wyborów. Centra świadczą wiele usług, np. pomagają w uzyskaniu i adaptacji mieszkania, w dostępie do usług asystencji osobistej i pomocy prawnej. CNŻ funkcjonując w środowiskach lokalnych współpracują

²⁰ <https://offalycil.ie/cil-movement/history-of-cil-movement>

z władzami lokalnymi i regionalnymi oraz podejmują działania na rzecz promowania wiedzy i praw osób niepełnosprawnościami.

Pomoc społeczna

Instytucja Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej jest autorskim pomysłem, który nie znajduje odpowiednika w rozwiązaniach w innych krajach. Jest wzorowana na instytucji Rzecznika Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego powołanej w celu ochrony praw osoby korzystającej ze świadczeń zdrowotnych udzielanych przez szpital psychiatryczny, jak również pomocy w dochodzeniu praw przedstawicielowi ustawowemu, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu osoby przebywającej w DPS.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

Wszystkie kraje unijne powinny realizować założenia KPON (w tym art. 23), a także respektować Europejską Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 8 i 12), a tym samym umożliwić zawieranie małżeństw przez osoby z niepełnosprawnościami i przyjąć podobne rozwiązania.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Problematyka przeciwdziałania przemocy jest przedmiotem szeregu dyskusji na poziomie UE, w szczególności w odniesieniu do kobiet, a w trakcie procedowania znajdują się rozwiązania dotyczące tego obszaru. Są to: projekt dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwalczania przemocy wobec kobiet i przemocy domowej z 8 marca 2022 roku²¹, obecny stan pracy nad dyrektywą omówiony w marcu 2023 roku²² oraz uwagi środowiska osób z niepełnosprawnościami do pierwotnego projektu dyrektywy²³. Międzynarodowe standardy działania wyznacza ratyfikowana przez Polskę Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska)²⁴, natomiast szczegółowe regulacje związane z ograniczaniem przemocy wobec osób z niepełnosprawnościami różnią się pomiędzy krajami i są zarówno włączane do głównego nurtu działań związanych z przeciwdziałaniem

²¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:105:FIN>

²²

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739392/EPRS_BRI\(2023\)7393_92_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739392/EPRS_BRI(2023)7393_92_EN.pdf)

²³ <https://www.edf-feph.org/the-directive-on-violence-against-women-must-prohibit-forced-sterilisation/>

²⁴ <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-konwencji-stambulskiej>

przemocy, jak i pozostają elementem opracowań na rzecz włączania osób z niepełnosprawnościami w życie społeczne. Warto przy tym zaznaczyć, że proponowane zmiany legislacyjne nie zmieniają istoty istniejących w Polsce regulacji, a jedynie podkreślają konieczność uwzględnienia potrzeb osób z niepełnosprawnościami i ułatwiają gromadzenie danych w tym obszarze.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Istnienie niezależnego organu ds. monitorowania wdrażania postanowień KPO jest standardem międzynarodowym wynikającym ze wspomnianego art. 33 ust. 2 Konwencji. Analizując zestawienie instytucji ustanowionych w celu monitorowania KPO²⁵, można wskazać, że w każdym z krajów są to niezależne struktury specjalizujące się w prawach człowieka, w tym w prawach osób z niepełnosprawnościami, czasami złożone z odrębnych komitetów/komisji ds. osób z niepełnosprawnościami, regularnie z krajowych rzeczników występujących jako główny, bądź jeden z kilku podmiotów współodpowiedzialnych. Odpowiedników polskiego RPO można znaleźć, między innymi, w Czechach, Grecji, Chorwacji, Łotwie czy Słowacji.

Zmiany w przepisach karnych

Trwa unijna debata nt. rozszerzenia wykazu przestępstw związanych z nienawiścią. Zgodnie z Komunikatem Komisji Europejskiej i Rady²⁶ pn. „Bardziej inkluzywna i bezpieczna Europa: rozszerzenie wykazu przestępstw UE o nawoływanie do nienawiści i przestępstwa z nienawiści” 14 państw członkowskich kryminalizuje nawoływanie do nienawiści ze względu na niepełnosprawność (BE, EL, ES, FR, HR, LV, LT, LU, HU, NL, AT, PT, SI, FI), nie rozstrzygnięto skali i zakresu ewentualnych zmian na poziomie całej Unii Europejskiej. Środowiska osób z niepełnosprawnościami popierają te rozwiązania oraz wskazują na potrzebę gromadzenia odpowiednich danych z tym związanych²⁷.

W przypadku lepszego zabezpieczenia praw osób przebywających w instytucjach nie ma jednolitych rozwiązań, choć dostrzega się problem ograniczania praw osób z niepełnosprawnościami w instytucjach i wskazuje się, że docelowym rozwiązaniem powinna być deinstytucjonalizacja, bo

²⁵ Patrz: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/structures-for-implementation-and-monitoring-of-crpd_en.pdf

²⁶ COM (2021) 777 final: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12872-Nawo%C5%82ywanie-do-nienawisci-i-przestepstwa-z-nienawisci-ujete-w-wykazie-przestepstw-w-UE_pl

²⁷ <https://www.edf-feph.org/the-eu-must-combat-disability-hate-speech-and-hate-crime/>

ryzyko stosowania przemocy jest wpisane w instytucjonalną formę wsparcia²⁸. W związku z tym każdą formę zwiększenia zabezpieczenia praw i dobrostanu osób z niepełnosprawnościami w instytucji należy rozpatrywać jako korzystną.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

W większości krajów członkowskich UE wprowadzono przynajmniej część rekomendowanych rozwiązań – są to głównie dostosowania proceduralne lub informacje dostępne w przystępnych formatach. Na przykład, specjalne formaty, takie jak alfabet Braille'a, język migowy lub łatwy do czytania są dostępne na żądanie w ponad połowie państw członkowskich. Rozwiązania cyfrowe dla spraw cywilnych i handlowych, spraw administracyjnych oraz spraw karnych w sądzie pierwszej instancji są również dostępne dla osób z niepełnosprawnościami w nieco ponad połowie krajów UE.

Udział w życiu politycznym i publicznym

Do kwestii udziału osób z niepełnosprawnościami w życiu politycznym i publicznym odnoszono się w wielu innych krajach, w tym krajach Unii Europejskiej. Chociaż nie we wszystkich krajach Ozn mają prawo wyborcze, to są także takie kraje jak Austria, Chorwacja, Dania, Finlandia, Irlandia, Włochy, Łotwa, Niderlandy, Słowacja, w Hiszpania i Szwecja, w których określono, że nie można pozbawić jednostki prawa do głosowania.

Do działań na rzecz włączenia osób do życia publicznego i politycznego zaliczają się zarówno działania informacyjne jak i praktyczny udział osób w wyborach. Jeśli chodzi o formy informowania o wyborach dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, to kraje prezentują zróżnicowane podejście. W Szwecji działa strona internetowa, na której można znaleźć informacje także w języku migowym. Dodatkowo w Szwecji oraz Niemczech działa czytany portal internetowy, na którym osoby słabowidzące, niewidome lub mające trudności z odczytywaniem tekstu (np. osoby z dysleksją) mogą wysłuchać odczytywanych na głos informacji. W Bułgarii opublikowano film skierowany do osób z niepełnosprawnościami tłumaczony także na język migowy. W Niemczech osoby niewidome i słabosłyszące mogą otrzymać finansowane ze środków publicznych karty wyborcze wraz z płytami CD na których znajdują się informacje i instrukcje dotyczące sposobu oddawania głosu. W Słowenii najpóźniej do dwóch tygodni przed dniem wyborów dostarcza się wykazy potwierdzonych kandydatów do wszystkich gospodarstw domowych w kraju. W Irlandii uruchamia się bezpłatną infolinię, czynną także w dniu wyborów, o łatwym do zapamiętania numerze (zgodnym z datą wyborów), pod którą można uzyskać szczegółowe informacje o sposobie

²⁸ Patrz Komentarz Generalny nr 5 nt. art. 19 KPON poświęcony niezależnemu życiu

<https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no5-article-19-right-live>

głosowania przez osoby z niepełnosprawnościami. W Rumunii Stały Urząd Wyborczy przygotowuje elektroniczną mapę z wszystkimi lokalami wyborczymi, dzięki której wyborcy mogą nie tylko poznać lokalizację lokalu, ale i prześledzić na mapie trasę do niej z obecnej lub dowolnie wybranej lokalizacji.

Jeśli chodzi o sam proces głosowania, to najbardziej popularną oraz preferowaną formą uczestnictwa w wyborach przez osoby z niepełnosprawnościami jest głosowanie w lokalu wyborczym. Informacje o tym, które lokale przystosowano do ich potrzeb, są przedstawiane w zróżnicowany sposób. Np. w Niemczech wyborcy otrzymują w formie zawiadomienia o wyborach, przesyłane do wszystkich wyborców, zawierające informacje o dostępności danego lokalu wyborczego dla osób z niepełnosprawnościami oraz numer telefonu, pod którym można uzyskać informacje na ten temat. W Estonii każdy lokal ma swój numer telefonu, pod którym wyborca może otrzymać wszelkie informacje.

W związku z tym, że nie wszystkie lokale wyborcze są dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, w wybranych krajach UE dano wyborcom możliwość zmiany wyznaczonego im lokalu wyborczego ze względu na lepsze dostosowanie innego lokalu do ich potrzeb wynikających z niepełnosprawności. W krajach takich jak Węgry, Słowenia, Dania, Włochy, Bułgaria należy wcześniej poinformować o takiej potrzebie. W dwóch ostatnich krajach w takiej sytuacji władze lokalne zapewniają osobom o ograniczonej mobilności transport do dostosowanego do ich potrzeb lokalu wyborczego. W Polsce i Chorwacji wymagane jest uzyskanie zaświadczenia uprawniającego do głosowania w dowolnym lokalu wyborczym lub otrzymanie wpisu do spisu wyborców głosujących z dala od miejsca zamieszkania. W Niemczech każdy wyborca może złożyć wniosek o zaświadczenie o prawie do głosowania) do godz. 18.00 przedostatniego dnia przed dniem wyborów i zagłosować w dowolnym lokalu wyborczym swojego okręgu administracyjnego lub miasta. W Niderlandach oraz Litwie wyborca ma możliwość skorzystania z każdego lokalu wyborczego, w takiej sytuacji komisja tego lokalu wysyła elektroniczne zapytanie do tego lokalu wyborczego, który jest przydzielony temu wyborcy, a po otrzymaniu elektronicznego potwierdzenia, iż nie głosował on jeszcze w żadnym innym lokalu wyborczym, osobę tę wpisuje się na listę wyborców tego lokalu, do którego się on udał.

Jeśli chodzi o dostosowanie lokali wyborczych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, to w Austrii w każdej gminie oraz w każdej dzielnicy Wiednia co najmniej jeden lokal powinien być dostosowany. W Belgii wyborca może skorzystać z kabiny wyborczej specjalnie dostosowanej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W Chorwacji członkowie komisji wyborczej wynoszą na zewnątrz kartę do głosowania do wyborcy, który nie jest w stanie wejść do lokalu wyborczego. Na Węgrzech i w Irlandii na każdym osiedlu musi być przynajmniej jeden lokal wyborczy dostępny dla

osób z niepełnosprawnościami. W Litwie co najmniej 50% lokali wyborczych powinno być w pełni dostosowanych. Jeżeli nie jest możliwe dostosowanie i wyposażenie istniejącego lokalu wyborczego, należy wynająć inne pomieszczenie spełniające wymogi dostępności.

Głosując w lokalu wyborczym, wyborcy z niepełnosprawnościami mogą wymagać wsparcia. W Szwecji, Luksemburgu, Danii, Niemczech i Finlandii funkcję asystenta może pełnić członek komisji. Na Węgrzech wyborca może skorzystać z pomocy albo dowolnie wybranej osoby, albo działających wspólnie dwóch członków komisji.

Inną dostępną opcją jest głosowanie przez pełnomocnika, w takiej sytuacji wyborca upoważnia inną osobę do oddania głosu za tego wyborcę podczas głosowania w lokalu wyborczym. W chwili głosowania wyborca nie przebywa w towarzystwie swego pełnomocnika. Takie rozwiązanie jest dostępne dla wszystkich wyborców we Francji, Niderlandach; dla wyznaczonych grup w tym osób z niepełnosprawnościami w Polsce i Belgii.

Poza głosowaniem w lokalu wyborczym możliwe jest także głosowanie korespondencyjne. W Hiszpanii, Luksemburgu i Niemczech jest to rozwiązanie dostępne dla wszystkich obywateli. W Austrii, Irlandii, Polsce, Słowenii i Szwecji taką możliwość mają wyznaczone grupy osób, w tym osoby z niepełnosprawnościami. Zwykle chęć głosowania korespondencyjnego trzeba zgłosić na formularzu dostarczonym do urzędu, niektóre państwa akceptują wniosek przesłany mailem, formularz wypełniony online oraz zgłoszenie telefoniczne.

W nielicznych krajach istnieje możliwość głosowania elektronicznego. W Estonii wszyscy obywatele mogą głosować elektronicznie. W niektórych regionach Belgii, a także w Słowacji głosowanie w lokalach wyborczych odbywa się za pomocą specjalnych urządzeń. W Czarnogórze wyborcy z wadami wzroku mają w lokalu wyborczym do dyspozycji odpowiednie urządzenie do samodzielnego oddania głosu. Podobnie we Francji niektóre biura wyborcze wyposażone są w elektroniczne urządzenia do głosowania, które nie są połączone z Internetem.

Edukacja

Ze względu na bardzo ogólnie postawiony problem, jakim jest prawidłowa realizacja postanowień art. 24 KPON²⁹ i prawa do edukacji uczniów z niepełnosprawnościami, a także na odmienne sposoby definiowania niepełnosprawności, systemów orzecznictwa, kształcenia nauczycieli, itp. w poszczególnych krajach, a co za tym idzie choćby różnego odsetka uczniów ze specjalnymi

---

²⁹ Założenia dotyczące tego, jak interpretować art. 24 KPON można znaleźć w Komentarzu Generalnych nr 4: CRPD/C/GC/4, <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-4-article-24-right-inclusive>

potrzebami edukacyjnymi i niepełnosprawnością³⁰, trudno mówić o jednolitych rozwiązaniach unijnych w tym zakresie.

W przypadku najbardziej kosztownej propozycji, czyli asystenta ucznia, to jest on normą w wielu krajach jako osoba wspierająca nauczyciela, w tym nauczyciela specjalnego w ramach edukacji³¹. Obecnie realizowany jest przez MEiN projekt "Asystent ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych- pilotaż" (ASPE), który ma na celu opracowanie standardów usług asystenckich oraz przygotowania założeń prawnych³². Jego zakończenie planowane było na wrzesień 2023 roku, a powstałe w nim rozwiązania są całkowicie niezależne, np. w projekcie ASPE zakłada się możliwość zatrudnienia asystenta ucznia z wyłączeniem szkół specjalnych, ale za to uwzględniając uczniów niedostosowanych społecznie, bądź zagrożonych niedostosowaniem.

Rynek pracy

1. Propozycja przepisów wprowadza zmiany w dotychczasowym w systemie kwotowym, który zobowiązuje pracodawców do zatrudniania określonego odsetka pracowników z niepełnosprawnościami. Celem tego typu rozwiązania jest wymuszenie na pracodawcach z otwartego rynku pracy, za pomocą argumentów ekonomicznych, tworzenia nowych i utrzymania istniejących miejsc pracy. Jest to podejście, które zostało wdrożone, między innymi, w Niemczech, Francji, Austrii, Belgii, Włoszech i Hiszpanii.

Większość państw członkowskich UE (21) stosuje kwoty. Trzy państwa skandynawskie i trzy państwa bałtyckie nie posiadają systemów kwotowych, co wydaje się wskazywać na niechęć państw północnoeuropejskich do stosowania kwot. Ponadto system prawny Wielkiej Brytanii, która w przeszłości stosowała system kwotowy, obecnie nie przewiduje kwot. Poza Europą Północną i do pewnego stopnia Europą Zachodnią systemy kwotowe są standardowym elementem polityki zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w Europie. Kwoty wahają się od 2% w Hiszpanii do 7% we Włoszech (10% na Cyprze). Jednak standardowy udział dla większych pracodawców wynosi od 4% do 6%, podczas gdy niższe kwoty często dotyczą tylko małych pracodawców. W Bułgarii, Grecji, Rumunii i Hiszpanii standardowa wielkość zatrudnienia dla pracodawcy, u którego stosuje się kwoty, wynosi 50 pracowników. Wydaje się, że pracodawcy zatrudniający mniej osób nie są w tych krajach

³⁰ Patrz np. opisy poszczególnych systemów wsparcia zamieszczone na stronie Europejskiej Agencji na rzecz Rozwoju Edukacji Specjalnej i Włączającej <https://www.european-agency.org/country-information>

³¹ Patrz: <http://data.europa.eu/esco/occupation/1f137f0b-7097-4583-9d1b-b69e57369319>

³² Okres realizacji projektu 04.05.2020 roku do 30.09.2023 roku, <https://asystentspe.pl/o-projekcie>

objęci systemem kwotowym. Dla kontrastu w niektórych państwach kwotą objęci są pracodawcy zatrudniający do 15 (Włochy), 20 (Chorwacja, Malta, Słowacja, Słowenia) lub (ponad) 25 osób (Węgry, Czechy, Luksemburg, Holandia). Podczas gdy niektóre państwa stosują kwoty tylko w odniesieniu do większych pracodawców i nie stosują zróżnicowanego udziału procentowego w zależności od wielkości zatrudnienia, to większość państw stosuje takie zróżnicowanie. To rozwiązanie pozwala na objęcie mniejszych pracodawców systemem kwotowym przy zastosowaniu niższych kwot.

W większości państw poza Europą obowiązkowi spełnienia warunku kwotowego podlegają przedsiębiorstwa zatrudniające od 16 do 50 osób, natomiast wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami waha się od 3% do 6%, przy czym większość krajów przyjęła kwoty w wysokości 5% pracowników. Jednak wiele systemów kwotowych pozwala na nakładanie grzywny, którą organizacje mogą zapłacić i która zwalnia je z obowiązku spełnienia warunku kwoty.

2. Proponowane rozwiązanie ma na celu poprawę wskaźników rekrutacji i utrzymania zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami poprzez zmniejszenie barier w miejscu pracy. W większości przypadków inicjatywy te obejmują wszystkie osoby z niepełnosprawnościami, chociaż niektóre koncentrują się na osobach z określonym rodzajem niepełnosprawności.

Przykłady obejmują:

- Zachęty finansowe dla pracodawców, aby dokonywali niezbędnych zmian, na przykład program Access to Work w Wielkiej Brytanii; Access to Work to finansowany ze środków publicznych program wsparcia zatrudnienia, którego celem jest pomoc osobom z niepełnosprawnościami w rozpoczęciu lub utrzymaniu pracy. Zapewnia praktyczne i finansowe wsparcie osobom z niepełnosprawnościami oraz przewlekłymi schorzeniami fizycznymi albo psychicznymi. Dotacja Access to Work może pomóc w opłaceniu przedmiotów lub usług, których OzN potrzebuje, w tym:
  - dostosowania sprzętu, specjalnego sprzętu lub oprogramowania;
  - tłumacza języka migowego, wsparcia usługi wideofonicznej, osób mówiących z ruchu warg lub osób sporządzających notatki;
  - dostosowanie pojazdu wykorzystywanego do dojazdu do pracy;
  - opłaty za przejazd taksówką do pracy lub pracownika wsparcia, jeśli pracownik z niepełnosprawnością nie może korzystać z transportu publicznego;
  - pracownika wspierającego lub trenera pracy;
  - sprzęt ochrony osobistej dla pracownika pomocniczego, jeśli sam go zatrudnia;
  - szkolenie w zakresie świadomości niepełnosprawności dla współpracowników;

- o koszty przeniesienia sprzętu w przypadku zmiany miejsca zamieszkania lub pracy.

Access to Work pomaga również ocenić, czy pracodawca może zaspokoić potrzeby pracownika z niepełnosprawnością poprzez wprowadzenie racjonalnych usprawnień. Pracownik może uzyskać poufne wsparcie i poradę od wyszkolonego pracownika służby zdrowia w ramach usługi wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego. Z dotacji Access to Work nie można opłacać kosztów racjonalnych usprawnień, przedmiotów, które normalnie byłyby potrzebne do wykonywania pracy, niezależnie od tego, czy jest to osoba z niepełnosprawnością czy bez, a także wsparcia, które pracodawca już kiedyś zapewniał, ale przestał je świadczyć.

- inicjatywy, takie jak elastyczne harmonogramy pracy oraz zmodyfikowane wymiary i godziny pracy, na przykładzie funduszu na życie zawodowe w Szwecji; oraz
- usługi wsparcia, takie jak JobAccess w Australii, hiszpański Krajowy Ośrodek Referencyjny ds. Autonomii Osobistej i Pomocy Technicznej, Business Disability Forum i Workplace Health Connect w Wielkiej Brytanii.
  - o Serwis informacyjny i doradczy www.jobaccess.gov.au finansowany przez rząd australijski oferuje pomoc i rozwiązania w miejscu pracy dla osób z niepełnosprawnościami i ich pracodawców. JobAccess obejmuje bogatą w treści, łatwą w użyciu stronę internetową oraz bezpłatny telefoniczny serwis informacyjny i doradczy, gdzie pracodawcy i kandydaci mogą uzyskać poufne, fachowe porady dotyczące zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. JobAccess może dostarczyć informacji na temat znalezienia Służby Zatrudnienia Osób Niepełnosprawnych, ubiegania się o fundusze w ramach Funduszu Pomocy w Zatrudnieniu, ubiegania się o System Płac Wspieranych lub inny program motywacyjny dla pracodawców. JobAccess publikuje również szereg materiałów informacyjnych dostępnych dla pracodawców i kandydatów z niepełnosprawnościami.
  - o Hiszpański Krajowy Ośrodek Referencyjny ds. Autonomii Osobistej i Pomocy Technicznej (Centro de Referencia Estatal de Autonomía Personal y Ayudas Técnicas, Ceapat) został utworzony na mocy zarządzenia ministerialnego z dnia 7 kwietnia 1989 r. W 2006 r. Ceapat stał się częścią sieci Państwowych Centrów Referencyjnych (CRE), ustanowionych na mocy ustawy 39/2006, dotyczącej promowania autonomii osobistej i opieki nad osobami w sytuacji zależności. CRE oferuje usługi społeczne w zakresie opieki nad osobami w sytuacji niesamodzielności i ich rodzinami. Te ośrodki referencyjne mają kluczowe znaczenie dla promocji, wymiany wiedzy, szkolenia specjalistów i świadczenia usług wymagających wysokich kwalifikacji. Jako centrum referencyjne, Ceapat oferuje następujące wsparcie:
    - analiza, systematyzacja i rozpowszechnianie informacji i wiedzy,

- promowanie badań oraz rozwoju i innowacji metod i technik interwencji,
  - szkolenie specjalistów i współpraca w zakresie rozwoju i stosowania norm technicznych,
  - wsparcie, doradztwo i pomoc techniczna dla instytucji i innych podmiotów w sektorze.
- Business Disability Forum w Wielkiej Brytanii jest organizacją członkowską typu not-for-profit, której celem jest pomoc innym organizacjom w uzyskaniu pełnej dostępności dla osób z niepełnosprawnościami - użytkowników usług i pracowników. Organizacja ta promuje najlepsze praktyki i współpracuje z innymi organizacjami w celu ustalania i wpływania na politykę tak, aby przynosiła ona korzyści zarówno organizacjom, jak i osobom z niepełnosprawnościami. Ponadto dostarcza praktycznych narzędzi i zasobów, aby pomóc we wprowadzaniu praktyk integracyjnych w organizacjach, uznając, że nikt z nas nie mieści się tylko w jednym "pudełku" i że niepełnosprawność łączy się ze wszystkimi innymi aspektami różnorodności. Zrzesza ponad 300 organizacji, które zobowiązały się do stworzenia "świata inteligentnego pod względem niepełnosprawności".
  - Pilotażowy program Workplace Health Connect (WHC) prowadzony przez Health and Safety Executive (HSE) został uruchomiony w Wielkiej Brytanii w lutym 2006 roku i trwał do lutego 2008 roku. Była to bezpłatna, niezobowiązująca usługa, której celem było zapewnienie małym i średnim przedsiębiorstwom (MŚP) porad dotyczących kwestii zdrowotnych w miejscu pracy, aby zwiększyć liczbę zdrowych miejsc pracy w Anglii i Walii. Ze względu na ograniczone zainteresowanie usługą, została ona poszerzona w celu zapewnienia porad dotyczących zarówno kwestii zdrowia i bezpieczeństwa w miejscu pracy wśród MŚP.
3.   Zatrudnienie chronione w jego różnych formach jest jednym z najczęściej stosowanych środków zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w całej Europie. European Association of Service Providers for Persons with Disabilities (EASPD) wskazuje cztery rodzaje zakładów pracy chronionej:
- On-site work outside the open labour market (praca wykonywana w miejscu pracy, które może być otwarte dla ogółu społeczeństwa, np. pralnie, centra ogrodnicze itp.);
  - Secondment (czasowe lub stałe przeniesienie osoby do innego zadania poza otwartym rynkiem pracy);
  - Outplacement (zapewnienie pracy na otwartym rynku pracy w warunkach zakładu pracy chronionej; oraz
  - Mobile units (małe zespoły wynajmowane przez organizacje zewnętrzne lub społeczności lokalne).

OECD zidentyfikowało cztery rodzaje zakładów pracy chronionej w 19 krajach, które charakteryzują różne stopnie nasilenia ukierunkowania pracowników na otwarty rynek pracy:

- Silne ze znaczącymi wskaźnikami przejścia;
- Silne, ale w dużej mierze stałe zatrudnienie;
- Pośrednie z pewnymi „nowymi” próbami; oraz
- Pośrednie, „tradycyjny” program.

OECD (2010) podaje, że do 2010 roku większość państw prowadziła zakłady pracy chronionej w tradycyjny sposób, a tylko nieliczne z nich zapewniały przejście na otwarty rynek pracy. Jeśli dodamy, że zakłady pracy chronionej, w których kładzie się duży nacisk na przejście, często dostarczają elementów kształcenia i szkolenia zawodowego oraz usług zatrudnienia wspomaganego, aby zmaksymalizować to przejście, a usługi te mogą być świadczone przez państwo, organizacje pozarządowe lub firmy sektora prywatnego, wówczas złożoność obrazu sytuacji w poszczególnych państwach i regionach staje się jasna.

W 2015 roku Parlament Europejski zauważył, że w ciągu poprzednich 15 lat nastąpił rozwój inicjatyw mających na celu pomoc osobom z niepełnosprawnościami w przejściu na otwarty rynek pracy, niektóre z nich poprzez przejście do bardziej przejściowych form warsztatów obejmujących rehabilitację zawodową i szkolenia, a niektóre poprzez alternatywne programy zatrudnienia wspomaganego. Dla niektórych państw motorem było to, że bardziej tradycyjne zakłady pracy chronionej nie sprzyjały włączeniu społecznemu i stanowiły barierę w integracji zawodowej ludzi. W przypadku innych rządów istniała presja ekonomiczna, aby zachęcić więcej osób z niepełnosprawnościami do podjęcia płatnej pracy, albo w celu redukcji kosztów, albo poprawy szans życiowych i zdrowia, co prowadziło do wycofania wsparcia dla tradycyjnych zakładów pracy chronionej.

4. W innych krajach funkcjonują bardzo różne systemy wspierania osób z niepełnosprawnościami w podjęciu aktywności społecznej i zawodowej realizujące funkcję zbliżone do warsztatów terapii zajęciowej funkcjonujących w Polsce. To, co łączy większość z nich, polega na koncentracji na poszukiwaniu sposobów umożliwienia osobom z niepełnosprawnościami podjęcia płatnej pracy na otwartym rynku pracy, nawet jeśli nie zawsze praca ta oznacza funkcjonowanie w warunkach pełnej konkurencji.

Przyjęcie takiego celu w przypadku niektórych państw oznacza reformę sposobu działania warsztatów ze stałej w kierunku przejściowej formy wsparcia. Oznacza to, że prowadzone działania koncentrują się na wsparciu osoby w podjęciu pracy poza środowiskiem warsztatu. Pozostanie w placówce wciąż jest dostępną opcją, ale traktowane jest jako ostateczna możliwość.

Tam, gdzie formy warsztatów pracy chronionej wciąż są rozpowszechnione (np. Niemcy, Szwecja), poszukuje się nowych form wsparcia i sposobów działania, które zminimalizują ryzyko pozostania

osoby w placówce przez długi okres. Wśród nich warta odnotowania jest duża elastyczność działania pozwalająca na przechodzenie osoby z niepełnosprawnością na otwarty rynek pracy na próbę (na czas określony, na zastępstwo, na małą ilość godzin) przy jednoczesnej możliwości pozostania w placówce lub powrotu do niej w przypadku, gdy wejście na otwarty rynek pracy będzie nieudane. Zaproponowane zmiany w regulacjach dotyczących warsztatów terapii zajęciowej w prawie polskim mają służyć tworzeniu takich możliwości.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Poniżej przedstawiono ciała dialogu społecznego w obszarze polityki na rzecz osób z niepełnosprawnościami funkcjonujące w wybranych krajach za granicą.

W Austrii działa Bundesbehindertenbeirat. Ten organ doradczy doradza rządowi, wydaje ekspertyzy i zalecenia dotyczące kwestii związanych z niepełnosprawnością. Rada składa się z przedstawicieli Federalnego Ministerstwa Pracy, Spraw Społecznych i Ochrony Konsumentów, Federalnego Ministerstwa Finansów, Federalnego Ministerstwa Zdrowia, Federalnego Ministerstwa Gospodarki, Rodziny i Młodzieży, Federalnego Urzędu Kanclerskiego, partii politycznych reprezentowanych w Parlamencie, regionalnych władz państwowych, Związku Austriackich Zakładów Ubezpieczeń Społecznych, Austriackiego Związku Emerytów i Rencistów, partnerów społecznych, Rzecznika Praw Osób Niepełnosprawnych, usługodawców i organizacji osób z niepełnosprawnościami.

W Belgii działa kilka komitetów doradczych, w skład których wchodzi organizacje zrzeszające osoby z niepełnosprawnościami. Komitety doradzają rządowi i parlamentowi, dostarczają ekspertyzy i wydają zalecenia dotyczące kwestii związanych z niepełnosprawnością. Ponadto działa Wyższa Krajowa Rada ds. Osób Niepełnosprawnych (CSNPH) składająca się z 20 członków, których mandat jest odnawialny. W skład CSNPH wchodzi osoby z niepełnosprawnościami, ich przedstawiciele oraz eksperci w dziedzinie niepełnosprawności. Są oni powoływani osobiście na podstawie znajomości konkretnych zagadnień związanych z niepełnosprawnością.

W Republice Czeskiej działa Rządowa Rada ds. Osób Niepełnosprawnych. Ten organ doradczy zajmuje się doradztwem w sprawach dotyczących niepełnosprawności i współpracuje z administracją publiczną. W skład rady wchodzi przedstawiciele ministerstw, partnerów społecznych i organizacji osób z niepełnosprawnościami. W komisjach eksperckich, organach Rady o dużym znaczeniu, pracują specjaliści zarówno z instytucji publicznych, jak i spośród osób niepełnosprawnych.

W Danii działa składająca się z 17 członków Centrale Handicapråd. W skład tego ciała wchodzi:

- jeden przewodniczący (mianowany przez Ministra Spraw Społecznych);

- pięciu przedstawicieli organizacji osób z niepełnosprawnościami (Disabled Peoples Organizations Denmark, Danish Society for Cerebral Palsy, Danish Association of the Blind, Danish Brain Injury Association oraz ADHD Association);
- jeden przedstawiciel Duńskiego Instytutu Techniki Budowlanej;
- jeden przedstawiciel Duńskiego Stowarzyszenia Budownictwa Mieszkaniowego;
- jeden przedstawiciel Duńskiej Konfederacji Związków Zawodowych;
- jeden przedstawiciel Duńskiej Konfederacji Pracodawców;
- jeden przedstawiciel Duńskiej Konfederacji Przemysłu i Transportu;
- jeden przedstawiciel Uniwersytetu Kopenhaskiego;
- jeden przedstawiciel Duńskiej Uniwersyteckiej Szkoły Edukacji;
- dwóch członków mianowanych osobiście przez Ministra Spraw Społecznych;
- dwóch przedstawicieli władz lokalnych;
- jeden przedstawiciel Ministerstwa Spraw Społecznych;
- jeden przedstawiciel Duńskiego Instytutu Praw Człowieka.

We Francji funkcjonuje Conseil national consultatif des personnes handicapées (CNCPH) skupiający podmioty zaangażowane w politykę dotyczącą niepełnosprawności:

- stowarzyszenia zarządzające wyspecjalizowanymi instytucjami i usługami
- związki zawodowe pracowników i pracodawców,
- władze lokalne (regiony, departamenty i gminy)
- parlamentarzystów,
- organizacje pomocy społecznej, ciała zajmujące się studiami i badaniami,
- osoby wykwalifikowane, uznane za ekspertów w dziedzinie niepełnosprawności.

CNCPH liczy 160 członków podzielonych na sześć kolegiów reprezentujących różnorodność społeczeństwa i zapewniających lepszą reprezentację osób z niepełnosprawnościami.

Działający w Niemczech Komitet ds. Włączenia Społecznego jest ciałem doradczym, w którego skład wchodzi przedstawiciel Ministerstwa Pracy i Spraw Społecznych (BMAS), przedstawiciel Pełnomocnika Rządu Federalnego ds. Osób Niepełnosprawnych, przedstawiciel Państwowych Pełnomocników ds. Osób Niepełnosprawnych, przedstawiciel Niemieckiego Instytutu Praw Człowieka (DIHR), niemiecki członek Komitetu ONZ ds. Praw Osób Niepełnosprawnych oraz 10 przedstawicieli organizacji osób z niepełnosprawnościami.

Na Węgrzech organem doradczym składającym się z przedstawicieli ministerstw i organizacji osób z niepełnosprawnościami jest Krajowa Rada ds. Niepełnosprawności (KRN). Przedstawia swoje propozycje, doradza rządowi w sprawach związanych z niepełnosprawnością oraz opiniuje projekty

aktów prawnych. Do zadań Rady należy, między innymi, opiniowanie projektów aktów dotyczących niepełnosprawności, formułuje propozycje tworzenia i nowelizacji aktów prawnych i instrumentów organizacyjnych prawa publicznego dotyczących niepełnosprawności, monitorowanie realizacji uczestniczy w przygotowaniu Narodowego Programu Osób Niepełnosprawnych, przedstawianie członkom rządu sugestii i zaleceń dotyczących decyzji i programów rządowych dotyczących osób z niepełnosprawnościami, uczestnictwo w ich przygotowaniu, dostarczanie informacji na temat rozwoju sytuacji życiowej osób z niepełnosprawnościami.

Rada składa się z następujących osób:

- przewodniczącego Rady;
- jednej osoby delegowanej przez każdą z następujących krajowych organizacji rzeczniczych reprezentujących każdą grupę osób z niepełnosprawnościami:
  - Ogólnopolskie Stowarzyszenie Stowarzyszeń na Rzecz Osób Niepełnosprawnych,
  - Ogólnopolskie Stowarzyszenie Głuchych i Słabosłyszących,
  - Węgierski Narodowy Związek Osób Niewidomych i Słabowidzących,
  - Krajowy Związek Głuchoniewidomych,
  - Krajowe Stowarzyszenie Ochrony Interesów Osób Niepełnosprawnych Intelktualnie i Ich Pomocników,
  - Krajowe Stowarzyszenie Autystów,
  - Forum Rzecznictwa Psychiatrycznego;
- osoby delegowanej wspólnie przez Stowarzyszenie Afazji i Ogólnopolskie Stowarzyszenie Ochrony Zaburzeń Mowy i Asystenci Demostenesa;
- czterech osób reprezentujących interesy różnych grup osób z niepełnosprawnościami wspólnie oddelegowane przez organizacje pozarządowe (NGO) do ochrony interesów osób z niepełnosprawnościami,
- osoby delegowanej przez Radę Organizacji Osób Niepełnosprawnych;
- osoby delegowanej przez Węgierski Komitet Olimpijski do reprezentowania sportu osób z niepełnosprawnościami.

We Włoszech działa L'Osservatorio Nazionale sulla condizione delle persone con disabilità (Krajowe Obserwatorium Sytuacji Osób Niepełnosprawnych), któremu przewodniczy Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. W skład obserwatorium wchodzi 40 osób (9 przedstawicieli ministerstw, 2 przedstawicieli regionów i prowincji autonomicznych, 2 przedstawicieli władz lokalnych, przedstawiciel Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, przedstawiciel Narodowego Instytutu Statystyki, 8 przedstawicieli partnerów społecznych, 14 przedstawicieli organizacji zrzeszających osoby z niepełnosprawnościami, 3 ekspertów), nominowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki

Społecznej. W skład Krajowego Obserwatorium Sytuacji Osób Niepełnosprawnych wchodzi również 10 stałych gości, bez prawa głosu, reprezentujących społeczeństwo obywatelskie.

Obserwatorium, między innymi, promuje wdrażania KPON oraz przygotowanie szczegółowego sprawozdania z podjętych działań.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

Kwestie organizacyjne związane z reprezentacją interesów osób z niepełnosprawnościami poruszono przy okazji omawiania organu jakim jest Rada do spraw wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami. Należy tu ponownie przytoczyć takie organy jak:

Bundesbehindertenbeirat działający w Austrii, czy też Komitet ds. Włączenia Społecznego będący ciałem doradczym działającym w Niemczech.

W Irlandii funkcjonuje Irlandzka Komisja Praw Człowieka i Równości będąca niezależnym mechanizmem monitorowania KPON i współpracuje z Krajowym Urzędem ds. Niepełnosprawności.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

Przyjęcie w 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami oraz protokołu fakultatywnego do Konwencji było kamieniem milowym w ochronie praw człowieka osób z niepełnosprawnościami. Wejście w życie Konwencji wywołało dyskusje na temat obecnych ram prawnych regulujących zdolność do czynności prawnych w państwach członkowskich UE. Wszystkie państwa członkowskie UE ratyfikowały KPON i stają w obliczu wyzwań związanych z kształtowaniem przepisów krajowych, które umożliwią stosowanie środków wspomagających podejmowanie decyzji, innymi słowy środków, które respektują autonomię, wolę i preferencje osoby. Liczba państw członkowskich, które obecnie reformują ustawodawstwo dotyczące zdolności do czynności prawnych, ilustruje zasadnicze ponowne rozważenie, jakiego wymaga Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Austria

W Austrii z dniem 1 lipca 2018 r. weszły w życie nowe przepisy zwane drugą ustawą o ochronie dorosłych. Ustawa kieruje się zasadami autonomii, samostanowienia i poradnictwa decyzyjnego. Przewiduje cztery mechanizmy na wypadek ograniczenia zdolności decyzyjnych danej osoby, ale żaden z nich nie powoduje automatycznej utraty zdolności do czynności prawnych. Ustawa przewiduje stosowanie trwałych pełnomocnictw, które umożliwiają osobie wyznaczenie przedstawiciela na wypadek utraty przez nią zdolności do podejmowania decyzji w przyszłości.

W ostateczności sąd może zdecydować o wyznaczeniu przedstawiciela lub zastępcy osoby podejmującej decyzje. Może to jednak nastąpić tylko po zbadaniu konkretnych okoliczności każdej

osoby i ograniczeniu reprezentacji do konkretnej sprawy i na określony czas. Wreszcie, niektóre decyzje nie mogą być w ogóle podejmowane przez przedstawiciela, jak np. sporządzenie testamentu lub uprzedniej dyrektywy zdrowotnej (Patientenverfügung), ustanowienie trwałego pełnomocnictwa, zawarcie związku małżeńskiego, adopcja dziecka lub uznanie ojcostwa.

Belgia

W Belgii uchwalono w marcu 2013 r. ustawę, która po pierwsze, przewiduje, że osoba może wskazać swoje preferencje dotyczące zarządcy i/lub „osoby zaufania”, gdyby jej zdolność prawna została w przyszłości ograniczona przez sędziego. Po drugie, decydując o zdolności prawnej osoby, sędziowie muszą zwrócić uwagę na specyficzną sytuację każdej osoby. Wspierane podejmowanie decyzji („pomoc”) musi mieć pierwszeństwo przed zastępczym podejmowaniem decyzji („reprezentacja”), a sędziowie muszą brać pod uwagę wolę i preferencje osób przy podejmowaniu decyzji, kogo wyznaczyć na ich zarządcę. Sędzia nie jest jednak zobowiązany do wyboru jako administratora opcji preferowanej przez zainteresowane osoby. Wyznaczona przez kogoś „osoba zaufania” może pośredniczyć między daną osobą a jej zarządcą, pomagając w wyrażeniu woli danej osoby.

Republika Czeska

Kodeks cywilny z 2012 roku, który wszedł w życie w styczniu 2014 roku, zawiera „pomoc w podejmowaniu decyzji” w ramach systemu środków wsparcia dla osób dorosłych o „zmniejszonej zdolności” do działania. Inne środki to: reprezentacja przez najbliższego krewnego, kuratela i zaawansowane dyrektywy. Pomoc w podejmowaniu decyzji przeznaczona jest wyłącznie dla osób z „niepełnosprawnością psychiczną”, co wskazuje, że przepisy te opierają się raczej na medycznym niż społecznym modelu niepełnosprawności. Osoba może wybrać jedną lub więcej osób wspierających, bez dalszego określenia. W praktyce, oprócz osób fizycznych, pomocy udzielają także niektóre organizacje.

Osoby wspierające towarzyszą osobom w postępowaniach prawnych, udzielają im niezbędnych informacji lub porad. Ponadto wspierający może złożyć swój podpis pod umowami lub innymi czynnościami prawnymi zawartymi przez osobę otrzymującą pomoc oraz może powołać się na nieważność czynności prawnej dokonanej przez osobę otrzymującą pomoc. Osoba wspierająca może być również obecna w kontaktach tej osoby z organami administracji oraz może wraz z osobą wspieraną przeglądać i konsultować akta administracyjne. Osoba wspierająca posiada również legitymację procesową w trakcie postępowania w sprawie przymusowej hospitalizacji lub zatrzymania w zakładach pomocy społecznej.

Podstawą udzielenia pomocy jest umowa (ustna lub pisemna) zatwierdzona przez sąd. Zakres pomocy i treść umowy zależy od stron. Sąd może interweniować tylko a) przed zawarciem umowy, jeśli jest to oczywiste, że interesy osoby udzielającej pomocy są sprzeczne z interesami osoby korzystającej z pomocy lub b) w trakcie udzielania pomocy, jeżeli sąd stwierdzi, że osoby udzielające pomocy wywierają niewłaściwy wpływ lub bezpodstawnie wzbogacają się kosztem osoby korzystającej z pomocy.

Oprócz pomocy w podejmowaniu decyzji, ustawa ustala również, że osoba z niepełnosprawnością może korzystać ze szczególnego rodzaju wsparcia w trakcie postępowania w sprawie niedobrowolnej hospitalizacji. Osoba ta jest wprawdzie reprezentowana przez przedstawiciela prawnego (adwokata), ale może też wybrać powiernika, który może ją wspierać w postępowaniu, a także realizować w imieniu osoby zatrzymanej uprawnienia procesowe (m.in. proponować dowody, odwoływać się od decyzji). Nie ma formalnego wymogu powołania powiernika.

Gruzja

Nowelizacja kodeksu cywilnego w Gruzji z 2015 roku obejmuje reformę przepisów dotyczących zdolności prawnej. Zniesiono opiekę plenarną i ustanowiono wspierane podejmowanie decyzji. Osoby, ich krewni lub służby społeczne, mogą obecnie zwrócić się do sądu z wnioskiem o uznanie ich za „beneficjentów wsparcia”. Sąd musi wziąć pod uwagę „interes i wolę beneficjenta wsparcia” i wymienić konkretne obszary, w których wymagane jest wsparcie. Ramy wsparcia mogą być rozszerzone lub zawężone i są nadzorowane przez organ nadzorczy. Wspierającymi są osoby fizyczne lub agencje rządowe.

Niemcy

W Niemczech rząd federalny zniósł w 1992 roku ustawową opiekę („Vormundschaft”) dla osób dorosłych. Wcześniej ustawodawstwo dopuszczało formalne pozbawienie osoby zdolności do czynności prawnych. Podczas gdy z reguły zdolność do czynności prawnych jest w pełni zachowana, a opiekunowie prawni są zobowiązani do przestrzegania woli osób, które reprezentują, w praktyce istniejący element wspieranego podejmowania decyzji przez osoby z niepełnosprawnościami jest zaniedbywany. Komitet KPON jest zaniepokojony, że obecny instrument prawny dotyczący kurateli jest nadal niezgodny z Konwencją.

W niemieckim systemie prawnym sądy ustanawiają opiekunów w odniesieniu do określonych obszarów, takich jak sprawy finansowe, zdrowie lub dobro osobiste. Opiekun nie może być powołany wbrew wolnej woli danej osoby. Sądy mogą jednak decydować o tym, czy dana osoba jest zdolna do „wolnej woli”, czy też nie. Możliwe jest wydanie dyrektywy wyprzedzającej w sprawie opieki (Betreuungsverfügung), aby wcześniej wyrazić swoją wolę i preferencje w pewnych sprawach;

przyszły opiekun będzie kontrolowany przez sąd. Aby uniknąć opieki, osoba może udzielić komuś wybranemu pełnomocnictwa (Vorsorgevollmacht). W odniesieniu do leczenia można zawrzeć swoją wolę i preferencje w „testamencie życia” (Patientenverfügung), który działa jako środek zapobiegawczy.

Opiekun jest po to, by wspierać daną osobę. Opiekun może korzystać ze swoich uprawnień do reprezentowania i działania w imieniu danej osoby tylko wtedy, gdy jest to konieczne. Opiekun może powstrzymać się od działania zgodnie z wolą i preferencjami danej osoby tylko wtedy, gdy jest to sprzeczne z jej najlepszym interesem. Jeśli opiekun podejmuje decyzję, która może mieć wpływ na prawa człowieka (np. sprawa związana z lekami lub przeniesieniem do instytucji), sąd musi zatwierdzić tę decyzję i powinien przeprowadzić przesłuchanie w tej sprawie z udziałem zainteresowanej osoby.

Wreszcie, chociaż wszystkie decyzje podejmowane przez opiekuna muszą uwzględniać wolę i preferencje danej osoby i są podejmowane jako wspomagane podejmowanie decyzji, zasoby są ograniczone, co utrudnia indywidualną komunikację na temat woli i preferencji w każdej sprawie.

Irlandia

W 2015 r. przyjęto Assisted Decision-Making (Capacity Act), która zastąpiła Lunacy Regulation Act z 1871 r. Ustawa przewiduje trzy rodzaje wsparcia decyzyjnego: wspomagane podejmowanie decyzji; współdecydowanie i przedstawiciele decyzyjnych. Ustawa przewiduje również trwałe pełnomocnictwa i zaawansowane dyrektywy dotyczące opieki zdrowotnej. Każda z tych ról musi być realizowana zgodnie z wolą i preferencjami osoby z „problemami ze zdolnością do podejmowania decyzji”. Dlatego też, choć ustawa nadal pozwala na zastępcze podejmowanie decyzji, otwiera również możliwość wdrożenia wspomaganego podejmowania decyzji (poprzez „assisted decision-making”).

Wspomagane podejmowanie decyzji opiera się na umowie między osobą proszącą o wsparcie a jedną lub kilkoma wybranymi przez nią osobami. Może dotyczyć kwestii związanych z dobrem osobistym, w tym zakwaterowania, zatrudnienia, edukacji lub szkoleń, opieki zdrowotnej; lub kwestii związanych z własnością i sprawami, w tym kontroli i zarządzania swoją własnością lub prawami majątkowymi oraz prowadzenia postępowania przed jakimkolwiek sądem lub trybunałem.

Asystenci podejmowania decyzji wspierają osoby w uzyskaniu informacji istotnych dla podjęcia decyzji, doradzają im poprzez wyjaśnienie informacji, ustalają wolę i preferencje osób oraz pomagają im w przekazaniu i wyrażeniu decyzji, starając się, aby decyzje zostały wdrożone. Nigdy nie podejmują oni decyzji w imieniu danej osoby. Skargi mogą być składane, jeśli asystenci decyzyjni działają poza zakresem swoich funkcji lub stosują np. oszustwo, przymus lub nadmierny nacisk.

Ustawa weszła w życie w listopadzie 2022 roku.

Zjednoczone Królestwo (Szkocja)

Znowelizowana w 2015 r. ustawa o zdrowiu psychicznym (opieka i leczenie) zapewnia osobom możliwość składania oświadczeń wyprzedzających dotyczących leczenia i określa instrument wspieranego podejmowania decyzji zwany „niezależnym rzecznictwem”. Niezależne rzecznictwo może być świadczone przez osobę fizyczną lub przez grupę rzeczników i koncentruje się wokół zasady wsparcia rówieśniczego.

Każda osoba z niepełnosprawnością intelektualną lub psychospołeczną ma prawo do niezależnego rzecznictwa, kiedy jest zatrzymana w szpitalu lub podlega innym formom przymusowego umieszczenia w placówce lub leczenia. Osoba jest informowana o prawie do niezależnego rzecznictwa przez swojego pracownika socjalnego (specjalistę ds. zdrowia psychicznego), personel szpitala lub organizację, która zapewnia rzeczników. Rolą adwokata jest zapewnienie, że osoba rozumie swoją sytuację i decyzje wydane przez sąd, wspieranie osoby w podejmowaniu decyzji dotyczących jej opieki i okoliczności lub wypowiedzanie się w jej imieniu. Nie wolno im przedstawiać własnych poglądów ani zawierać aktów prawnych, takich jak umowy, w imieniu osoby. Nie mają automatycznego prawa dostępu do dokumentacji medycznej pacjenta, jednak pacjent może upoważnić ich do takiego dostępu, jak również dostępu do informacji dotyczących planowania lub zapewnienia opieki lub leczenia pacjenta. Mają prawo do udziału we wszystkich etapach procesu decyzyjnego.

Rzecznicy są niezależni od szpitali; są zatrudnieni przez organizacje finansowane przez władze lokalne i/lub National Health Service. Obowiązkiem władz lokalnych jest zapewnienie każdemu na swoim terenie dostępu do niezależnych rzeczników (supportów) w razie potrzeby. Samo prawo nie przewiduje żadnych zabezpieczeń, ale Scottish independent advocacy alliance (SIAA) wydaje zasady i standardy, do których organizacja rzecznicza powinna się stosować. Władze lokalne nadzorują świadczenie usług rzecznicznych i mogą podjąć decyzję o zaprzestaniu finansowania, jeśli dojdzie do naruszenia kodeksu postępowania lub organizacja nie będzie przestrzegać standardów.

Hiszpania (Katalonia)

Katalonia posiada własne ramy prawne w zakresie prawa cywilnego. Znacząca reforma katalońskiego kodeksu cywilnego (CCC) w 2010 roku obejmowała integralną reformę i rekonceptualizację mechanizmów prawnych dostępnych w celu wspierania osób z niepełnosprawnością lub o złożonych potrzebach. W ramach reformy wprowadzono instrument respektujący zdolność prawną osoby: mechanizm pomocy.

Pomoc jest instrumentem modułowym i elastycznym, który może obejmować zarówno wsparcie osób w jednym aspekcie ich życia (na przykład w zakresie opieki zdrowotnej), jak i połączenie kilku aspektów (opieka zdrowotna i zarządzanie finansami, a także postępowanie biurokratyczne, administracyjne lub prawne). Najważniejszą cechą pomocy jest to, że nie jest ona związana z wcześniejszym brakiem lub ograniczeniem zdolności do czynności prawnych danej osoby. Pomoc może być zainicjowana jedynie przez osobę, która domaga się wsparcia i respektuje jej życzenia i preferencje. Asystentem może być osoba fizyczna (członek rodziny, krewny lub przyjaciel), ale także osoba prawna, np. organizacje spełniające wymogi ustanowione przez Rząd Kataloński. Rząd finansuje takie usługi, a asystenci podlegają kontroli publicznej i są corocznie nadzorowani przez władze sądowe. Pomoc nie może naruszać praw osobistych, takich jak prawo do zawarcia małżeństwa, dziedziczenia, sporządzenia testamentu czy prawo do głosowania. Pomoc może być zakończona w każdym przypadku, gdy osoba korzystająca z pomocy podejmie taką decyzję.

Asysta jest coraz częściej stosowana w celu uniknięcia pozbawienia zdolności do czynności prawnych i stosowania zastępczych mechanizmów podejmowania decyzji.

4. Podmioty, na które oddziałuje projekt

Grupa	Wielkość	Źródło danych	Oddziaływanie
Świadczenie kompensacyjne			
Osoby z niepełnosprawnościami	Szacowana grupa beneficjentów świadczenia to 2,3 mln osób z niepełnosprawnościami, w tym: 589 tys. osób w wieku poniżej 75 lat ze znacznym stopniem niepełnosprawności, 1,24 mln osób w tym wieku z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, 328 tys. osób w wieku 75 lub więcej lat ze znacznym stopniem niepełnosprawności oraz 154 tys. osób	Oszacowanie ekspertów	Utrzymywanie lub zwiększenie wysokości otrzymywanych świadczeń związanych ze zwiększonymi kosztami funkcjonowania związanych z niepełnosprawnością

	w tym wieku z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności		
Samorządy lokalne/ ośrodki pomocy społecznej	2 489 gmin (w tym 11 gmin m.st. Warszawy)	GUS	Zaprzestanie wypłaty świadczeń dla osób z niepełnosprawnościami – zmniejszenie zadań związanych z wypłatą zasiłków pielęgnacyjnych oraz świadczeń uzupełniających Odejście osób z niepełnosprawnościami od systemu pomocy społecznej (niepełnosprawność przestaje być czynnikiem mającym bezpośredni wpływ na konieczność korzystania z pomocy społecznej)
Zakład Ubezpieczeń Społecznych	1	ZUS	Nowe zadanie – wypłaty świadczenia kompensacyjnego – dla części świadczeniobiorców (osoby otrzymujący renty socjalne i renty z tytułu niezdolności do pracy) oraz grupy osób z niepełnosprawnościami, które do tej pory nie otrzymywały rent
Indywidualny Pakiet Wsparcia			

Osoby z niepełnosprawnościami	ok. 676 tys.	Na podstawie wycień liczby osób potencjalnie korzystających z usług wchodzących w skład IPW. Podana wielkość ma charakter maksymalny i została policzona jako suma szacowanej liczby osób korzystających z każdej usługi (osoboustugi)	Zapewnienie usług w ramach bonu IPW
Tłumacze PJM, SJM, SKOGN	24	Rejestr Tłumaczy Polskiego Języka Migowego (PJM), Systemu Językowo-Migowego (SJM) i Sposobu Komunikowania się Osób Głuchoniemych (SKOGN) – dane na 21.03.2023, https://www.gov.pl/web/uw-opolski/rejestr-tlumaczy-PJM-SJM-SKOGN (dostęp 28.05.2023)	Wzrost popytu na usługi świadczone przez tych specjalistów
Trenerzy pracy	ok. 900 trenerów	Zgodnie z kalkulacjami wynikającymi z zapotrzebowania, zawartymi w poniższych wycieniach dla OSR	Wzrost popytu na usługi świadczone przez tych specjalistów
Trenerzy psów	Ok. 50 trenerów	Zgodnie z kalkulacjami dla liczby osób, założenie, że jeden trener szkoli jednego psa rocznie	Wzrost popytu na usługi świadczone przez tych specjalistów
Firmy transportowe (transport pasażerski)	Ok. 300	Zgodnie z kalkulacjami zapotrzebowania, średnio jeden przewoźnik na powiat	Wzrost popytu na usługi świadczone przez tych specjalistów
Mieszkania ze wsparciem			

Osoby z niepełnosprawnościami	Ok. 12,5 tys. osób	Wskaźniki w zakresie liczby mieszkań wskazane w <i>Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021-2030</i>	Zapewnienie mieszkań ze wsparciem wraz ze wsparciem domowym
Jednostki samorządu terytorialnego na poziomie gminnym	2 477 gmin	GUS	Zobowiązanie do wyłonienia i współpracy z operatorem mieszkań ze wsparciem na poziomie gminy. Współpraca z sektorem budowlanym w zakresie powstawania nowych mieszkań i adaptacji już istniejących budynków
Osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziny	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną i ich rodzin, w tym: 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym. Rocznie dostosowanie 125 istniejących mieszkań oraz 5% nowo budowanych	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Zapewnienie dostępnych architektonicznie mieszkań

Przedsiębiorcy budowlani	Ok. 276 tys. podmiotów	GUS BDL za 2022 r.	Konieczność wdrożenia w procesie budowlanym zasad projektowania uniwersalnego dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami
Dostępność architektoniczna			
Osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziny	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną i ich rodzin, w tym: 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym Rocznie dostosowanie 125 istniejących mieszkań oraz 5% nowo budowanych	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Zapewnienie dostępnych architektonicznie mieszkań
Przedsiębiorcy budowlani	Ok. 276 tys. podmiotów	GUS BDL za 2022 r.	Konieczność wdrożenia w procesie budowlanym zasad projektowania uniwersalnego dostosowanego do potrzeb osób

			z niepełnosprawnościami
Dostępność informacyjno-komunikacyjna			
Osoby z niepełnosprawnościami	<p>4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną</p> <p>3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym</p>	<p>Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku,</p> <p>Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN</p>	<p>Zapewnienie równego udziału w życiu społecznym osób ze szczególnymi potrzebami, a w szczególności osób o złożonych potrzebach w komunikowaniu się. Zmniejszenie prawdopodobieństwa dyskryminacji osób ze szczególnymi potrzebami w trakcie obsługi przedmiotowej grupy osób przez pracowników zobowiązanych podmiotów</p>
Podmioty zobowiązane do spełnienia wymogów	<p>3 570, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Zakłady Ubezpieczeń Społecznych – 43 oddziały - Urzędy Skarbowe – 400 placówek - Urzędy Miast i Gmin – 2 477 urzędów (w tym urzędy stanu cywilnego) - Urząd Pracy – 150 urzędów Inne – 500 urzędów 		<p>Konieczność zapewnienia dokumentów urzędowych oraz wzorów umów lub wzorów innych dokumentów dotyczących zobowiązań cywilnoprawnych w tekście łatwym do czytania i zrozumienia. Konieczność przygotowania pracowników z zakresu świadczenia usług osobom o złożonych potrzebach</p>

			w komunikowaniu się z wykorzystaniem komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Przystosowanie techniczne - instalacja urządzeń lub zastosowanie środków technicznych, które umożliwiają zapisanie się lub rejestrację w celu skorzystania z usługi, świadczenia lub załatwienia sprawy, na zasadzie równości z innymi osobami
Pracownicy zobowiązanych podmiotów	Łącznie 563 350, w tym: - około 390 000 lekarzy i pielęgniarzy, 103 000 policjantów, 30 000 strażaków oraz 20 000 pracowników mających kontakt z klientami w placówkach pocztowych - przyjęto, że 5 pracowników z każdego z 4070 wyżej wymienionych podmiotów będzie wymagało szkoleń		Odpowiednie przygotowanie do świadczenia usług osobom o złożonych potrzebach
Dostępność cyfrowa			
Osoby z niepełnosprawnościami	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku	Uzyskanie dostępu do treści przekazywanych drogą cyfrową (za

	3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	pośrednictwem stron internetowych i aplikacji mobilnych)
Podmioty publiczne prowadzące strony internetowe, świadczące usługi za pośrednictwem aplikacji niespełniające wymogów	98 171 stron internetowych	założenie	Konieczność dostosowania stron internetowych oraz aplikacji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami
Dostępność sportu i kultury			
Osoby z niepełnosprawnościami	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Wsparcie aktywności fizycznej, umożliwienie uczestnictwa w kulturze i sporcie, większa dostępność transmisji z wydarzeń sportowych
Ministerstwo Sportu i Turystyki			Doprecyzowanie, że do zakresu działania

			ministra właściwego do spraw kultury fizycznej należą również działania na rzecz osób z niepełnosprawnościami
Jednostki samorządu terytorialnego	16 województw, 314 powiatów i 66 miast na prawach powiatu, 2 477 gmin		Zobowiązanie JST do uwzględniania w ramach celów publicznych z zakresu sportu osób z niepełnosprawnościami
Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego			
Osoby z niepełnosprawnościami	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Zwiększenie niezależności w codziennym życiu, poprawa jakości życia, udzielenie wsparcia dostosowanego do potrzeb osób z niepełnosprawnościami z poszanowaniem podmiotowości i sprawczości tej grupy osób oraz dostępnego w środowisku lokalnym
Rodziny osób z niepełnosprawnościami	Do ok. 4,7 mln (wg Narodowego Spisu Powszechnego 2011; dane z NSP 2021 nie są jeszcze opublikowane)	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku	Poprawa jakości życia rodzin osób z niepełnosprawnościami, obniżenie poziomu stresu
Pomoc społeczna			
Mieszkańcy DPS	80 604	(stan na 31 grudnia 2022 roku; GUS, 2023)	Poprawa jakości życia i poszanowania praw i godności

			mieszkańców DPS. Uzyskanie reprezentacji w organach państwowych
Osoby dysponujące wykształceniem wyższym, mogące pełnić funkcję Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej	380 (przy założeniu działania jednego RPMDPS w powiecie)		Utworzenie nowych miejsc pracy dla Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej
Członkowie rodzin osób z niepełnosprawnościami będących mieszkańcami DPS			Do obowiązków Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej należy m.in. współpraca z rodziną
Problematyka poszanowania domu i rodziny			
Osoby z niepełnosprawnościami	Okolo kilkunastu przypadków rocznie	https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/AR_Doma%C5%84ski-M-Zezw-na-zawarcie-ma%C5%82%C5%BC-chorym-psych-2010.pdf	Osoby z niepełnosprawnościami i ich rodziny w zakresie zawierania małżeństw i uznania ojcostwa
Urzędy Stanu Cywilnego	2 255 USC wraz z siedzibami	https://dane.gov.pl/pl/dataset/149,dane-teleadresowe-urzedow-stanu-cywilnego-w-polsce	Zmiany procedury postępowania w odniesieniu do braku możliwości zawarcia związku małżeńskiego oraz uznania ojcostwa
Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami			
Osoby z niepełnosprawnościami doświadczające przemocy	Okolo 10 tys. (W 2021 r. 9 240, w tym 5 529 kobiet, 1 889 mężczyzn, 1 822 dzieci) osób rocznie doświadczających przemocy w rodzinie, objętych działaniami	Roczne sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na rok 2021 (tab. 2.3.1)	Doprecyzowanie przepisów umożliwiające uzyskanie wsparcia w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie

	w ramach procedury "Niebieska Karta"		
Jednostki samorządu terytorialnego	16 województw, 314 powiatów i 66 miast na prawach powiatu, 2477 gmin		Zobowiązanie JST do uwzględniania kontekstu niepełnosprawności w ramach przeciwdziałania przemocy
Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich			
Osoby z niepełnosprawnościami	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Brak istotnego oddziaływania, zmiana ma charakter porządkujący
Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich			Brak istotnego oddziaływania, zmiana ma charakter porządkujący
Zmiany w przepisach karnych			
Osoby z niepełnosprawnością prawną	3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością	Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Zwiększenie ochrony prawnej oraz autonomii osób z niepełnosprawnościami

	w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znaczny		
Osoby w placówkach stacjonarnych	118 775	Mieszkańcy zakładów stacjonarnych pomocy społecznej według grup mieszkańców w 2022 r., https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spoecznej-w-2022-roku,18,7.html	Ograniczenie nieprawidłowości w traktowaniu mieszkańców instytucji świadczących wsparcie stacjonarne, w tym domów pomocy społecznej
Więźniowie w terapeutycznym systemie wykonywania kary z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, upośledzeni umysłowo	1) zakwalifikowani do oddziałów terapeutycznych przebywający w tych oddziałach 1 564 osoby, 2) przebywający poza tymi oddziałami 114 osób, 3) zakwalifikowani do systemu terapeutycznego poza oddziałem 5 osób (stan na rok 2022)	Stan w dniu 31 grudnia 2022 roku, Roczna informacja statystyczna CZSW za rok 2022, https://www.sw.gov.pl/assets/58/16/14/76218cbc9fe6ac2dfdd1c4f4f28a48ce8cf0d11d.pdf	Możliwość rezygnacji z terapeutycznego systemu wykonywania kary
Dostęp do wymiaru sprawiedliwości			
Osoby z niepełno- sprawnościami z zaburzeniami mowy, słuchu, wzroku oraz niepełnosprawnością umysłową	W zależności od źródła danych: od a) 319 761 do b) 3 751 593	a) Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2021 r. na rzecz realizacji postanowień uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. -	Zapewnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadach równości

		<p>Karta Praw Osób Niepełnosprawnych; b) Europejskie Ankiety Badanie Zdrowia 2019, wyniki opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/stan-zdrowia-ludnosci-polski-w-2019-r-6,7.html</p>	
Sądy powszechne	376 sądów	<p>Lista sądów powszechnych publikowana na stronie gov.pl. https://dane.gov.pl/pl/dataset/985,lista-sadow-powszechnych</p>	<p>Zapewnienie możliwości przeprowadzenia rozprawy przed sądem przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie jej na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (rozprawa zdalna)</p> <p>Przygotowanie pism przygotowane w formie tekstu łatwego do czytania i rozumienia (ETR)</p> <p>W przypadku uczestnictwa w rozprawie osoby z niepełnosprawnościami, zarówno w charakterze strony jak i uczestnika, korzystanie z usług</p>

			tłumacza PJM/SJM, tłumacza-przewodnika SKOGN lub asystenta AAC
Udział w życiu politycznym i publicznym			
Osoby z niepełnosprawnościami uprawnione do głosowania	2 945 873	(na podstawie danych EKSMOoN)	Wzrost możliwości udziału OzN w życiu politycznym i publicznym. Zwiększenie samodzielności, dostępności, sprawności i rzetelności głosowania w wyborach
Edukacja			
Osoby z niepełnosprawnościami ogółem	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Poprawa dostępności i jakości edukacji, dla osób z niepełnosprawnościami i. Szczegółowy wpływ trudny do oszacowania bez dookreślenia ostatecznych rozwiązań
Uczniowie z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na niepełnosprawność (bez uwzględnienia niedostosowania społecznego)	263 047	Uczniowie z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego - Otwarte Dane https://dane.gov.pl/pl/dataset/182,dane-statystyczne-uczniow-z-	Dostępność różnych form wsparcia, w szczególności asystenta ucznia

		orzeczeniem-o- potrzebie-kształcenia- specjalnego	
Rynek pracy			
Osoby z niepełnosprawnościami (OzN) na rynku pracy	Ok. 250 tys. osób	Dane PFRON	<p>1. Eliminacja nierównego traktowania OzN mających prawo do świadczeń z tytułu niepełnosprawności i zapobieganie marginalizacji tej grupy w ramach wsparcia ich aktywności zawodowej poprzez zrównanie statusu OzN poszukujących pracy niepozostających zatrudnieniu lub niewykonujących innej pracy zarobkowej ze statusem osób bezrobotnych w dostępie do wybranych usług rynku pracy lub instrumentów rynku pracy</p> <p>2. Zwiększenie autonomii OzN na rynku pracy, niwelacja barier zatrudnienia OzN oraz pozytywny wpływ na jakość i trwałość zatrudnienia OzN poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uzupełnienie przepisów

			<p>dotyczących obowiązku pracodawcy zapewnienia racjonalnych usprawnień w zatrudnieniu;</p> <ul style="list-style-type: none"> - zezwalania na wstęp asystenta osobistego OzN na teren zakładu pracy; - wyznaczenie pracownika pomagającego pracownikowi z niepełnosprawnością w pracy wraz z określeniem sposobu i zasad wykonywania określonych czynności w ramach tej pomocy; - wprowadzenie możliwości uzyskania przez pracownika dofinansowania ze środków PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN) na usprawnienia w miejscu pracy; - pozytywne rozpatrzenia złożonego przez OzN wniosku o wykonywanie pracy w formie telepracy oraz wniosku o wykonywanie
--	--	--	--

			<p>pracy w systemie przerywanego czasu pracy, ruchomego czasu pracy lub w indywidualnym rozkładzie czasu pracy;</p> <ul style="list-style-type: none"> - określenie minimalnych ram godzinowych zajęć klubowych i terapeutycznych w warsztatach terapii zajęciowej; - wprowadzenie możliwości odbywania płatnych praktyk zawodowych w ramach warsztatów terapii zajęciowej; - wydłużenie czasu uczestnictwa w warsztacie terapii zajęciowej nawet po uzyskaniu zatrudnienia, określenie minimalnych ram godzinowych zajęć klubowych; <p>konieczność prowadzenia zakładów pracy chronionej przez podmioty publiczne, przedsiębiorstwa społeczne lub organizacje pozarządowe</p>
--	--	--	---

<p>Pracodawcy potencjalnie zatrudniający OzN – zobowiązani do składek na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)</p>	<p>Ok. 55 tys. jednostek</p>	<p>Dane PFRON</p>	<p>1. Ułatwienie zatrudnienia OzN poprzez dostęp do informacji o wsparciu dla pracodawców OzN w punktach informacyjno-koordynacyjnych w Centrach Niezależnego Życia. 2. Pozytywny wpływ na utrzymanie pracowników z niepełnosprawnościami poprzez zobowiązanie do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dokonania racjonalnych usprawnień w miejscu pracy i włączenia OzN w proces ich projektowania; - zezwalania na wstęp asystenta osobistego OzN na teren zakładu pracy; - pozytywnego rozpatrzenia złożonego przez OzN wniosku o wykonywanie pracy w formie telepracy oraz wniosku o wykonywanie pracy w systemie przerywanego czasu pracy, ruchomego czasu pracy lub
---	------------------------------	-------------------	---

			<p>w indywidualnym rozkładzie czasu pracy;</p> <p>wyznaczenie pracownika pomagającego pracownikowi z niepełnosprawnością w pracy wraz z określeniem sposobu i zasad wykonywania określonych czynności w ramach tej pomocy.</p>
Zakłady Pracy Chronionej	Ok. 700 ZPCh (ogółem, bez względu na rodzaj własności)	Strona internetowa BON	1. Konieczność przekształcenia podmiotów prywatnych w podmiot publiczny, przedsiębiorstwo społeczne lub organizację pozarządową
Warsztaty Terapii Zajęciowej	Ok. 700 WTZ	Strona internetowa BON	1. Konieczność zapewnienia uczestnikom WTZ minimalnej liczby godzin zajęć terapeutycznych i klubowych; 2. Utrzymywanie OzN jako uczestników WTZ do 120 dni po uzyskaniu zatrudnienia
Przedsiębiorstwa zobowiązane do wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	Ok. 53 tys. przedsiębiorstw	Baza PFRON	1. Zwiększenie bodźców do zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami (wyższe koszty niezatrudnienia takich

			osób w przedsiębiorstwie), przy jednoczesnym ryzyku zmniejszenia zatrudnienia OzN w przedsiębiorstwach już je zatrudniających, poprzez jednoczesne obniżenie wskaźnika zatrudnienia OzN do wysokości 4% i jednoczesne zwiększenie odsetka przeciętnego wynagrodzenia do 75%
Podmioty publiczne zobowiązane do wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	Ok. 450 podmiotów	Dane PFRON	1. Ograniczenie roli segregacyjnych zakładów pracy, a także wzmocnienie wykonywania misji podmiotów publicznych w zakresie aktywnego zatrudniania OzN poprzez wyłączenie podmiotów publicznych spośród podmiotów uprawnionych do dokonywania obniżenia wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) z tytułu zakupu produkcji albo usługi wytworzonej lub świadczonej przez pracodawcę zatrudniającego odpowiednią liczbę osób

			niepełnosprawnych z określonymi niepełnosprawnościami
Pracodawcy zatrudniający OzN ze specjalnymi schorzeniami	Ok. 27 tys. zakładów pracy rynku otwartego oraz ok. 800 zakładów pracy chronionej	Dane PFRON	1. Zrównanie traktowania wymienionych osób z pozostałymi grupami OzN oraz ograniczenie roli segregacyjnych zakładów pracy poprzez uchylenie przepisu nadającego pracodawcom możliwość uzyskiwania kwoty wyższego dofinansowania do wynagrodzeń pracowników z niepełnosprawnościami w odniesieniu do osób, którym orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych
Osoby, którym orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych uczestniczących w rynku pracy	Ok. 65 tys. osób	Dane PFRON	1. Zrównanie traktowania wymienionych osób z pozostałymi grupami OzN poprzez uchylenie przepisu nadającego pracodawcom możliwość uzyskiwania kwoty wyższego dofinansowania do wynagrodzeń

			pracowników z niepełnosprawnościami w odniesieniu do osób, którym orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych
Przedsiębiorstwa	Ok. 4,1 mln podmiotów	Szacunki GUS	1. Wzrost podaży pracy ze strony osób z niepełnosprawnościami oraz osób sprawujących nieodpłatną opiekę nad nimi
Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami			
Osoby z niepełnosprawnościami	4 697,0 tys. osób z niepełnosprawnością biologiczną 3 164,2 tys. osób z niepełnosprawnością prawną, w tym 218 299 osób z orzeczeniem o niepełnosprawności, 635 445 z niepełnosprawnością w stopniu lekkim, 1 393 109 w stopniu umiarkowanym, 917 319 w stopniu znacznym	Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań z 2011 roku Opracowanie własne na podstawie danych EKSMOoN	Uzyskanie reprezentacji w radzie przez osoby z niepełnosprawnościami rodziców lub osoby wspierające osoby z niepełnosprawnościami
Przedstawiciele organizacji pozarządowych, innych niż wymienione w lit. a	14	Zgodnie z projektem ustawy 70% z 20 przedstawicieli organizacji	Pełnienie funkcji członka Rady

<p>i b projektu ustawy, a także związków i porozumień organizacji pozarządowych będących organizacjami osób z niepełnosprawnościami lub działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami będący osobami z niepełnosprawnościami</p>		<p>pozarządowych, innych niż wymienione w lit. a i b projektu ustawy, a także związków i porozumień organizacji pozarządowych będących organizacjami osób z niepełnosprawnościami lub działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami</p>	
<p>Przedstawiciele organów administracji rządowej pełniący dotychczas funkcję członków Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych</p>	<p>3 (dotychczasowa liczba)</p>	<p>Rozdział 9 - Krajowa Rada Konsultacyjna do Spraw Osób Niepełnosprawnych - Rehabilitacja zawodowa i społeczna oraz zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami</p>	<p>Zmiana struktury rady, ograniczenie liczby jej członków. Brak powoływania 5 przedstawicieli organów administracji rządowej. Zamiast nich powoływana jest osoba przez Prezydenta oraz Rzecznika Praw Obywatelskich</p>
<p>Przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego</p>	<p>3</p>		<p>Ograniczono liczbę przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego powoływanych przez Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego spośród osób uprzednio wskazanych przez wojewódzkie i powiatowe rady do spraw wyrównywania szans osób z niepełnosprawnościami z 5 do 2</p>

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami			
Pracownicy BON	50	BON	Zmiana organizacyjna powodująca przejście pracowników BON do KPRM, gdzie zmianie ulegają warunki ich zatrudnienia
KPRM			Zmiana organizacyjna w KPRM, wymagająca udostępnienia stanowisk pracy byłym pracownikom BON
Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych			
Minister Sprawiedliwości	1		Stosowanie przepisów ustawy w zakresie ustanowienia asysty prawnej, pełnomocnictwa wspierającego, pełnomocnictwa na przyszłość
Osoby ubezwłasnowolnione	100 tys. (w okresie przejściowym)	Dane na podstawie RPO	Ochrona praw osoby, urzeczywistnienie woli osoby, wsparcie w podejmowaniu decyzji i wyrażaniu woli
Pełnomocnicy wspierający	10 tys. – 25 tys. rocznie (w okresie przejściowym), 5 tys. w kolejnych latach	Szacowana liczba osób objętych pełnomocnictwem wspierającym	Ochrona praw osoby, urzeczywistnienie woli osoby, wsparcie w podejmowaniu decyzji i wyrażaniu woli
Asystenci prawni	10 tys. – 14 tys. rocznie (w okresie przejściowym), 7 tys. w kolejnych latach	Szacowana liczba osób objętych asystą prawną	Ochrona praw osoby, urzeczywistnienie woli osoby, wsparcie w podejmowaniu decyzji i wyrażaniu woli

Pełnomocnicy na przyszłość	20 tys. – 40 tys. (w okresie przejściowym), 40 tys. w kolejnych latach	Szacowana liczba udzielonych pełnomocnictw na przyszłość	Ochrona praw osoby, urzeczywistnienie woli osoby, wsparcie w podejmowaniu decyzji i wyrażaniu woli
Opiekunowie prawni osób ubezwłasnowolnionych całkowicie i kuratorzy osób ubezwłasnowolnionych częściowo	100 tys.	Liczba ustanowionych opiekunów prawnych i kuratorów	Stosowanie przepisów w zakresie wniosków o uchylenie ubezwłasnowolnienia, ustanowienia asysty prawnej, pełnomocnika wspierającego
Krajowa Rada Notarialna	1		Stosowanie przepisów w zakresie prowadzenia Rejestru pełnomocników na przyszłość
Notariusze	4 tys.	Krajowa Rada Notarialna	Stosowanie przepisów w zakresie powoływania pełnomocników na przyszłość
Sądy Rejonowe	318 – liczba jednostek	Ministerstwo Sprawiedliwości	Stosowanie przepisów ustawy w zakresie ustanowienia pełnomocnictwa wspierającego i asysty prawnej
Sądy Okręgowe	48 – liczba jednostek	Ministerstwo Sprawiedliwości	Stosowanie przepisów ustawy w zakresie uchylenia ubezwłasnowolnienia

5. Informacje na temat zakresu, czasu trwania i podsumowanie wyników konsultacji

Spotkania konsultacyjne trwały od maja 2022 r. do października 2023 r³³. W tym czasie odbyło się 13 spotkań konsultacji społecznych i 6 spotkań eksperckich. Konsultacje społeczne odbywały się w następujących województwach: dolnośląskim (1), kujawsko-pomorskim (1), łódzkim (2), małopolskim (1), mazowieckim (4), podlaskim (1) i pomorskim (2). Jedno spotkanie odbyło się w trybie on-line, podobnie jak spotkania eksperckie. W konsultacjach wzięło udział 266 osób, które reprezentowały: 89 organizacji pozarządowych; 36 urzędów; 33 DPSy, PCPRy, WTZy; 9 uczelni wyższych; 3 partie polityczne; osoby prywatne. Poniżej zaprezentowano tematy każdego z nich:

1. Dostępność informacyjno-komunikacyjna (3 spotkania)
2. Dostępność cyfrowa (1 spotkanie)
3. Budżet osobisty (1 spotkanie)
4. Indywidualny Pakiet Wsparcia (2 spotkania)
5. Centra Niezależnego Życia (1 spotkanie)
6. Mieszkalnictwo i Wspomagane Społeczności Mieszkaniowe (2 spotkania)
7. Aktywizacja zawodowa (1 spotkanie)
8. Wsparcie osób z niepełnosprawnością psychospołeczną (2 spotkania)
9. Prawo do życia prywatnego i przeciwdziałanie przemocy wobec osób z niepełnosprawnościami (1 spotkanie)
10. Wybory NAPRAWDĘ dostępne (1 spotkanie)
11. Zmiany w prawie o szkolnictwie wyższym (1 spotkanie)

Spotkania eksperckie dotyczyły natomiast następujących zagadnień:

1. Utworzenie Polskiej Rady ds. AAC i ETR
2. Koncepcja Krajowej Rady Konsultacyjnej (KRK) do Spraw Osób z Niepełnosprawnościami
3. Zmiany w regulacji prawnej Zakładów Aktywności Zawodowej
4. Zmiany w regulacji WTZ

³³ Informacje opracowane na podstawie raportu z konsultacji przygotowanego przez Martę Sałkowską i Magdalenę Tędziogolską z FiRR, który to dokument zawiera kompletny spis zgłoszonych uwag.

5. Rady ds. osób z niepełnosprawnościami

6. Tłumaczenia zdalne wideo.

Ogólna ocena proponowanych zmian była pozytywna, z wyraźnym podkreśleniem właściwego kierunku zmian w stronę konwencyjnego podejścia do niepełnosprawności, podmiotowości i godności osób z niepełnosprawnością. Uczestnicy konsultacji, reprezentujący szerokie spektrum środowisk, wskazali jednocześnie na liczne wyzwania i obszary wymagające dalszych przemyśleń i modyfikacji. Wśród kluczowych kwestii zwrócono uwagę na brak adekwatnego uwzględnienia asystencji osobistej, co ma fundamentalne znaczenie dla niezależnego życia osób z niepełnosprawnościami. Podkreślono także problematykę związaną z systemem orzecznictwa, w tym niejasności dotyczące przyszłych regulacji. Ryzykiem dla wdrażania ustawy są również ograniczone zasoby kadrowe (lub niedostateczne kwalifikacje kadr). Kluczowe kwestie dla konsultowanych obszarów to:

Dostępność Komunikacyjno-Informacyjna i Cyfrowa (Dostępność informacyjno-komunikacyjna oraz Dostępność cyfrowa)³⁴: potrzeba lepszego finansowania, większej liczby specjalistów i uproszczenia standardów dostępności oraz konieczność zwiększenia świadomości społecznej na temat dostępności.

Budżet Osobisty i Indywidualny Pakiet Wsparcia (Indywidualny Pakiet Wsparcia): potrzeba większej elastyczności i minimalizacji biurokracji, w tym lepszego dopasowania wsparcia do indywidualnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Centra Niezależnego Życia (Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego): zapewnienie odpowiednich zasobów, w tym finansowania, oraz integracja CNŻ z lokalnymi społecznościami, z naciskiem na upodmiotowienie osób z niepełnosprawnościami.

Mieszkalnictwo i Wspomagane Społeczności Mieszkaniowe (Mieszkania ze wsparciem): wyzwanie dostosowania zasobów lokalowych do różnych potrzeb osób z niepełnosprawnościami, konieczność zapewnienia niezależności organizacji pozarządowych prowadzących takie mieszkania oraz koordynacji różnych usług dla OzN, tak by nie dublować wsparcia.

Aktywizacja zawodowa (rynek pracy): zwrócono uwagę na ryzyko nadużyć w bezpłatnych stażach zawodowych oraz potrzebę ochrony praw pracowników z niepełnosprawnościami w kontekście umów i warunków zatrudnienia.

³⁴ W nawiasach nazwy odpowiadających podrozdziałów z OSR

Wsparcie osób z niepełnosprawnością psychospołeczną³⁵: potrzeba zintegrowanego wsparcia, uwzględniającego unikalne wyzwania związane z niepełnosprawnością psychospołeczną, oraz konieczność wzmocnienia świadomości i rozumienia tej grupy niepełnosprawności.

Prawo do Życia Prywatnego i Przeciwdziałanie Przemocy (Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami): konieczność wzmocnienia ochrony prawnej osób z niepełnosprawnościami, zwłaszcza w kontekście przeciwdziałania przemocy. Podkreślenie znaczenia edukacji w tym zakresie.

Wybory NAPRAWDĘ Dostępne (Udział w życiu politycznym i publicznym): konieczność zapewnienia pełnej dostępności procesu wyborczego, w tym dostępności lokali wyborczych oraz materiałów wyborczych. Zobowiązanie partii politycznych oraz komitetów wyborczych do zapewnienia dostępności programów wyborczych i innych materiałów.

Zmiany w Prawie o Szkolnictwie Wyższym (Edukacja): konieczne jest rozwijanie regulacji w zakresie zarządzania dostępnością na uczelni (w tym polityki HR, funkcjonowania Biur ds. Osób z Niepełnosprawnościami) oraz rozszerzanie zapewniania dostępności na różnych aktorów i aktorki uczelnianych społeczności (nie tylko studenci i studentki, ale również pracownicy administracyjni i dydaktyczni).

---

³⁵ Kwestia horyzontalna, która nie ma jednego podrozdziału i pojawia się w wielu tematach.

6. Wpływ na sektor finansów publicznych

Łączne podsumowanie

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	388,0	400,0	410,0	420,3	430,8	441,6	452,6	463,9	475,5	487,4	4 370,1
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	388,0	400,0	410,0	420,3	430,8	441,6	452,6	463,9	475,5	487,4	4 370,1
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	14 593,7	15 627,6	15 785,7	16 674,1	17 871,5	18 957,3	22 743,2	23 991,4	25 239,0	26 632,7	198 116,2
budżet państwa	0,0	15 325,1	16 381,7	16 563,2	17 475,8	18 698,1	19 809,6	23 621,9	24 897,4	26 173,3	27 596,0	206 542,1
JST	0,0	9,8	10,1	10,4	10,6	10,9	11,2	11,5	11,8	12,0	12,3	110,6
PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	-741,2	-764,2	-787,9	-812,3	-837,5	-863,5	-890,2	-917,8	-946,3	-975,6	-8 536,5
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-14 205,7	-15 227,6	-15 375,7	-16 253,8	-17 440,7	-18 515,7	-22 290,6	-23 527,5	-24 763,5	-26 145,3	-193 746,1
budżet państwa	0,0	-15 325,1	-16 381,7	-16 563,2	-17 475,8	-18 698,1	-19 809,6	-23 621,9	-24 897,4	-26 173,3	-27 596,0	-206 542,1

JST	0,0	-9,8	-10,1	-10,4	-10,6	-10,9	-11,2	-11,5	-11,8	-12,0	-12,3	-110,6
PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	1 129,2	1 164,2	1 197,9	1 232,6	1 268,3	1 305,1	1 342,8	1 381,7	1 421,8	1 463,0	12 906,6
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Świadczenie kompensacyjne												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	9 010,0	9 683,0	10 307,0	10 972,0	11 670,0	12 388,0	13 125,0	13 896,0	14 686,0	15 511,0	121 248,0
budżet państwa	0,0	9 010,0	9 683,0	10 307,0	10 972,0	11 670,0	12 388,0	13 125,0	13 896,0	14 686,0	15 511,0	121 248,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-9 010,0	-9 683,0	-10 307,0	-10 972,0	-11 670,0	-12 388,0	-13 125,0	-13 896,0	-14 686,0	-15 511,0	-121 248,0

budżet państwa	0,0	-9 010,0	-9 683,0	-10 307,0	-10 972,0	-11 670,0	-12 388,0	-13 125,0	-13 896,0	-14 686,0	-15 511,0	-121 248,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Indywidualny Pakiet Wsparcia

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	1 359,6	1 452,6	1 539,5	1 624,1	1 711,5	1 803,9	1 901,3	2 004,0	2 112,2	2 224,2	17 732,9
budżet państwa	0,0	1 359,6	1 452,6	1 539,5	1 624,1	1 711,5	1 803,9	1 901,3	2 004,0	2 112,2	2 224,2	17 732,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-1 359,6	-1 452,6	-1 539,5	-1 624,1	-1 711,5	-1 803,9	-1 901,3	-2 004,0	-2 112,2	-2 224,2	-17 732,9
budżet państwa	0,0	-1 359,6	-1 452,6	-1 539,5	-1 624,1	-1 711,5	-1 803,9	-1 901,3	-2 004,0	-2 112,2	-2 224,2	-17 732,9

JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Mieszkania ze wsparciem												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	843,9	988,3	1 138,6	1 300,6	1 475,0	1 662,1	1 862,3	2 077,0	2 306,0	2 551,0	16 204,8
budżet państwa	0,0	843,9	988,3	1 138,6	1 300,6	1 475,0	1 662,1	1 862,3	2 077,0	2 306,0	2 551,0	16 204,8
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-843,9	-988,3	-1 138,6	-1 300,6	-1 475,0	-1 662,1	-1 862,3	-2 007,0	-2 306,0	-2 551,0	-16 204,8
budżet państwa	0,0	-843,9	-988,3	-1 138,6	-1 300,6	-1 475,0	-1 662,1	-1 862,3	-2 007,0	-2 306,0	-2 551,0	-16 204,8
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Dostępność architektoniczna												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	550,7	567,7	581,9	596,5	611,4	626,7	642,4	658,4	674,9	691,7	6 202,3
budżet państwa	0,0	550,7	567,7	581,9	596,5	611,4	626,7	642,4	658,4	674,9	691,7	6 202,3
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-550,7	-567,7	-581,9	-596,5	-611,4	-626,7	-642,4	-658,4	-674,9	-691,7	-6 202,3
budżet państwa	0,0	-550,7	-567,7	-581,9	-596,5	-611,4	-626,7	-642,4	-658,4	-674,9	-691,7	-6 202,3
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Dostępność informacyjno-komunikacyjna												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	1 814,5	1 864,9	1 741,4	1 702,8	1 745,4	1 789,0	1 833,7	1 879,6	1 926,5	1 974,7	18 272,5
budżet państwa	0,0	1 814,5	1 864,9	1 741,4	1 702,8	1 745,4	1 789,0	1 833,7	1 879,6	1 926,5	1 974,7	18 272,5
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-1 814,5	-1 864,9	-1 741,4	-1 702,8	-1 745,4	-1 789,0	-1 833,7	-1 879,6	-1 926,5	-1 974,7	-18 272,5
budżet państwa	0,0	-1 814,5	-1 864,9	-1 741,4	-1 702,8	-1 745,4	-1 789,0	-1 833,7	-1 879,6	-1 926,5	-1 974,7	-18 272,5
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Dostępność cyfrowa												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	581,6	599,6	8,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1 189,9
budżet państwa	0,0	581,6	599,6	8,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1 189,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-581,6	-599,6	-8,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-1 189,9
budżet państwa	0,0	-581,6	-599,6	-8,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-1 189,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Dostępność sportu i kultury - nie przewiduje się skutków dla finansów publicznych												
Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	0,0	45,4	165,2	234,4	395,5	405,4	3 076,3	3 153,2	3 232,1	3 312,9	14 020,3
budżet państwa	0,0	0,0	45,4	165,2	234,4	395,5	405,4	3 076,3	3 153,2	3 232,1	3 312,9	14 020,3
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	0,0	-45,4	-165,2	-234,4	-395,5	-405,4	-3 076,3	-3 153,2	-3 232,1	-3 312,9	-14 020,3
budżet państwa	0,0	0,0	-45,4	-165,2	-234,4	-395,5	-405,4	-3 076,3	-3 153,2	-3 232,1	-3 312,9	-14 020,3

JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Pomoc społeczna												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	50,8	52,6	54,4	56,0	57,6	59,3	61,0	62,7	64,5	66,3	585,2
budżet państwa	0,0	50,8	52,6	54,4	56,0	57,6	59,3	61,0	62,7	64,5	66,3	585,2
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-50,8	-52,6	-54,4	-56,0	-57,6	-59,3	-61,0	-62,7	-64,5	-66,3	-585,2
budżet państwa	0,0	-50,8	-52,6	-54,4	-56,0	-57,6	-59,3	-61,0	-62,7	-64,5	-66,3	-585,2
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Źródła finansowania												
Problematyka poszanowania domu i rodziny - nie przewiduje się skutków dla finansów publicznych												
Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami - nie przewiduje się skutków dla finansów publicznych												
Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich - nie przewiduje się skutków dla finansów publicznych												
Zmiany w przepisach karnych - nie przewiduje się skutków dla finansów publicznych												
Dostęp do wymiaru sprawiedliwości												
(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	403,0
budżet państwa	0,0	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	40,3	403,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-403,0
budżet państwa	0,0	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-40,3	-403,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Udział w życiu politycznym i publicznym

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	282,0	253,7	114,9	38,2	39,2	40,2	41,2	42,2	0,0	44,3	895,9
budżet państwa	0,0	282,0	253,7	114,9	38,2	39,2	40,2	41,2	42,2	0,0	44,3	895,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-282,0	-253,7	-114,9	-38,2	-39,2	-40,2	-41,2	-42,2	0,0	-44,3	-895,9
budżet państwa	0,0	-282,0	-253,7	-114,9	-38,2	-39,2	-40,2	-41,2	-42,2	0,0	-44,3	-895,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Edukacja

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	836,1	879,3	918,2	959	1 001,5	1 045,2	1 090,1	1 137	1 185,2	1 235,3	10 286,9
budżet państwa	0,0	836,1	879,3	918,2	959	1 001,5	1 045,2	1 090,1	1 137	1 185,2	1 235,3	10 286,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-836,1	-879,3	-918,2	-959	-1 001,5	-1 045,2	-1 090,1	-1 137	-1 185,2	-1 235,3	-10 286,9
budżet państwa	0,0	-836,1	-879,3	-918,2	-959	-1 001,5	-1 045,2	-1 090,1	-1 137	-1 185,2	-1 235,3	-10 286,9
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Rynek pracy

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	388,0	400,0	410,0	420,3	430,8	441,6	452,6	463,9	475,5	487,4	4 370,1
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	388,0	400,0	410,0	420,3	430,8	441,6	452,6	463,9	475,5	487,4	4 370,1
Wydatki ogółem	0,0	-775,8	-799,8	-824,4	-849,7	-875,8	-902,8	-930,5	-959,1	-988,6	-1 019,0	-8 925,6
budżet państwa	0,0	-44,4	-45,7	-46,9	-48,1	-49,3	-50,5	-51,7	-53,0	-54,4	-55,7	-499,7
JST	0,0	9,8	10,1	10,4	10,6	10,9	11,2	11,5	11,8	12,0	12,3	110,6

PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	-741,2	-764,2	-787,9	-812,3	-837,5	-863,5	-890,2	-917,8	-946,3	-975,6	-8 536,5
Saldo ogółem	0,0	1 163,8	1 199,8	1 234,4	1 270,0	1 306,6	1 344,3	1 383,1	1 423,0	1 464,1	1 506,4	13 295,7
budżet państwa	0,0	44,4	45,7	46,9	48,1	49,3	50,5	51,7	53,0	54,4	55,7	499,7
JST	0,0	-9,8	-10,1	-10,4	-10,6	-10,9	-11,2	-11,5	-11,8	-12,0	-12,3	-110,6
PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)	0,0	1 129,2	1 164,2	1 197,9	1 232,6	1 268,3	1 305,0	1 342,8	1 381,7	1 421,8	1 463,0	12 906,6

Źródła finansowania

Radcy do spraw osób z niepełnosprawnościami

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,38
budżet państwa	0,0	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,38
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-0,03	-0,03	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,38
budżet państwa	0,0	-0,03	-0,03	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,04	-0,38
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	8,8	9,1	9,3	9,5	9,8	10,0	10,3	10,5	10,8	11,1	99,2
budżet państwa	0,0	8,8	9,1	9,3	9,5	9,8	10,0	10,3	10,5	10,8	11,1	99,2
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-8,8	-9,1	-9,3	-9,5	-9,8	-10,0	-10,3	-10,5	-10,8	-11,1	-99,2
budżet państwa	0,0	-8,8	-9,1	-9,3	-9,5	-9,8	-10,0	-10,3	-10,5	-10,8	-11,1	-99,2
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

(ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
budżet państwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wydatki ogółem	0,0	1 203,0	1 209,1	1 059,67	937,56	492,92	507,22	521,93	537,07	552,10	567,56	7 588,11
budżet państwa	0,0	1 203,0	1 209,1	1 059,67	937,56	492,92	507,22	521,93	537,07	552,10	567,56	7 588,11
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Saldo ogółem	0,0	-1 203,0	-1 209,1	-1 059,7	-937,6	-492,9	-507,2	-521,9	-537,1	-552,1	-567,6	-7 588,1
budżet państwa	0,0	-1 203,0	-1 209,1	-1 059,7	-937,6	-492,9	-507,2	-521,9	-537,1	-552,1	-567,6	-7 588,1
JST	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
pozostałe jednostki (oddzielnie)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródła finansowania

Dodatkowe informacje, w tym wskazanie źródeł danych i przyjętych do obliczeń założeń

Ze względu na rozbudowany pakiet zmian i wielość przyjętych założeń skrótkowe wskazanie źródeł danych nie jest możliwe. Podstawowym materiałem uzupełniającym jest raport z prac wykonanych przez partnerów ekonomicznych w ramach Zadania 2 – Analiza ekonomiczna projektu aktu prawnego, a większość danych stanowią statystyki publiczne.

7. Wpływ na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym funkcjonowanie przedsiębiorców oraz na rodzinę, obywateli i gospodarstwa domowe

Łączne podsumowanie

		Skutki						
Czas w latach od wejścia w życie zmian		0	1	2	3	5	10	łącznie (0-10)
W ujęciu pieniężnym (w mln zł,	duże przedsiębiorstwa	0,0	-758,4	-759,1	-763,4	-778,2	-818,4	-7 839,1
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw	0,0	-391,4	-391,3	-393,3	-400,4	-419,8	-4 032,2

ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe	0,0	8 748,0	9 401,0	10 007,0	11 330,0	15 059,0	117 716,0
	(dodaj/usuń)							
W ujęciu niepieniężnym	duże przedsiębiorstwa							
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw							
	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe							
	(dodaj/usuń)							
Niemierzalne	(dodaj/usuń)							
	(dodaj/usuń)							
Świadczenie kompensacyjne								
Skutki								
Czas w latach od wejścia w życie zmian		0	1	2	3	5	10	<i>łącznie (0-10)</i>
W ujęciu pieniężnym (w mln zł, ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	duże przedsiębiorstwa	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe	0,0	8 748,0	9 401,0	10 007,0	11 330,0	15 059,0	117 716,0
	(dodaj/usuń)							
W ujęciu niepieniężnym	duże przedsiębiorstwa							
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw							

	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe (dodaj/usuń)	
Niemierzalne	(dodaj/usuń)	
	(dodaj/usuń)	
Indywidualny Pakiet Wsparcia - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Mieszkania ze wsparciem - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Dostępność architektoniczna - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Dostępność informacyjno-komunikacyjna - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Dostępność cyfrowa - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Dostępność sportu i kultury - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Pomoc społeczna - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Problematyka poszanowania domu i rodziny - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Zmiany w przepisach karnych - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Dostęp do wymiaru sprawiedliwości - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Udział w życiu politycznym i publicznym - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Edukacja - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość		
Rynek pracy		
Skutki		

Czas w latach od wejścia w życie zmian		0	1	2	3	5	10	łącznie (0-10)
W ujęciu pieniężnym (w mln zł, ceny bieżące zgodnie z Wytycznymi MF, za rok zerowy przyjęto 2023 r.)	duże przedsiębiorstwa	0,0	-758,4	-759,1	-763,4	-778,2	-818,4	-7 839,1
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw	0,0	-391,4	-391,3	-393,3	-400,4	-419,8	-4 032,2
	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	(dodaj/usuń)							
W ujęciu niepieniężnym	duże przedsiębiorstwa							
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw							
	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe							
	(dodaj/usuń)							
Niemierzalne	(dodaj/usuń)							
	(dodaj/usuń)							

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych - nie przewiduje się wpływu na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość

Dodatkowe informacje,
w tym wskazanie źródeł
danych i przyjętych do
obliczeń założeń

Podstawowym materiałem uzupełniającym jest raport z prac wykonanych przez partnerów ekonomicznych w ramach Zadania 2 – Analiza ekonomiczna projektu aktu prawnego. Należy też podkreślić, że w przypadku wielu zmian wpływ ten jest niemierzalny i nie ma bezpośredniego przełożenia na przedsiębiorstwa oraz gospodarstwa domowe.

8. Zmiana obciążeń regulacyjnych (w tym obowiązków informacyjnych) wynikających z projektu

Świadczenie kompensacyjne

nie dotyczy

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).

tak
 nie
 nie dotyczy

zmniejszenie liczby dokumentów
 zmniejszenie liczby procedur
 skrócenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

zwiększenie liczby dokumentów
 zwiększenie liczby procedur
 wydłużenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.

tak
 nie
 nie dotyczy

Indywidualny Pakiet Wsparcia

nie dotyczy

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).

tak
 nie
 nie dotyczy

zmniejszenie liczby dokumentów
 zmniejszenie liczby procedur
 skrócenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

zwiększenie liczby dokumentów
 zwiększenie liczby procedur
 wydłużenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.

tak
 nie
 nie dotyczy

Mieszkania ze wsparciem

nie dotyczy

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).

tak
 nie
 nie dotyczy

zmniejszenie liczby dokumentów
 zmniejszenie liczby procedur
 skrócenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

zwiększenie liczby dokumentów
 zwiększenie liczby procedur
 wydłużenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Dostępność architektoniczna	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☒ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Dostępność informacyjno-komunikacyjna	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☒ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Dostępność cyfrowa	
☐ nie dotyczy	

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☒ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Dostępność sportu i kultury	
☒ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☒ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie

	☐ nie dotyczy
Pomoc społeczna	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☒ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Problematyka poszanowania domu i rodziny	
☒ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy

☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☒ inne: uwzględnianie w dokumentach dotyczących przemocy kontekstu niepełnosprawności
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich	
☒ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Zmiany w przepisach karnych	
☒ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☐ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☐ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☒ inne: większa dostępność/dostosowanie procedur do potrzeb OzN
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Udział w życiu politycznym i publicznym	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☒ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Edukacja	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☒ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Komentarz: zmiany dotyczą zapewnienia większego wsparcia OzN, w tym m.in. poprzez szerszy dostęp do asystentów, co związane jest z dodatkowymi procedurami i dokumentacją.	
Rynek pracy	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy
Komentarz: W projekcie zobowiązuje się pracodawcę do sporządzania dokumentacji przebiegu oceny o zakresie obciążeń związanych z wprowadzeniem racjonalnego usprawnienia i dokonanych w jej ramach ustaleń.	
Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami	
☐ nie dotyczy	
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).	☐ tak ☒ nie ☐ nie dotyczy
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...	☒ zwiększenie liczby dokumentów ☐ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne: ...
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczacji.	☒ tak ☐ nie ☐ nie dotyczy

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

nie dotyczy

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).

tak
 nie
 nie dotyczy

zmniejszenie liczby dokumentów
 zmniejszenie liczby procedur
 skrócenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

zwiększenie liczby dokumentów
 zwiększenie liczby procedur
 wydłużenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.

tak
 nie
 nie dotyczy

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

nie dotyczy

Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).

tak
 nie
 nie dotyczy

zmniejszenie liczby dokumentów
 zmniejszenie liczby procedur
 skrócenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

zwiększenie liczby dokumentów
 zwiększenie liczby procedur
 wydłużenie czasu na załatwienie sprawy
 inne: ...

Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektroniczności.

tak
 nie
 nie dotyczy

Komentarz:

9. Wpływ na rynek pracy

Świadczenie kompensacyjne

Wprowadzenie świadczenia kompensacyjnego nie powinno mieć bezpośredniego wpływu na rynek pracy.

Indywidualny Pakiet Wsparcia

Proponowane regulacje nie mają istotnego wpływu na rynek pracy w skali całej gospodarki. Mogą w pewnym stopniu przyczynić się do wzrostu zatrudnienia w branżach: transportu pasażerskiego, oferujących usługę tłumaczeń PJM, SJM, SKOGN, usługę szkolenia psów asystujących i usługę trenera pracy.

Mieszkania ze wsparciem

Proponowane regulacje zwiększą samodzielność osób z niepełnosprawnościami, umożliwiając aktywizację zawodową części OzN oraz członkom ich gospodarstw domowych pełniącym funkcje opiekuńcze.

Dostępność architektoniczna

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Wymóg obsługi osób o złożonych potrzebach w komunikowaniu się z wykorzystaniem komunikacji wspomagającej i alternatywnej wymaga dodatkowych szkoleń od pracowników. Efektem może być popyt na dodatkowe kompetencje wśród pracowników.

Dostępność cyfrowa

Dostosowanie stron internetowych oraz aplikacji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami spowoduje wzrost popytu na usługi informatyczne oraz osoby posiadające odpowiednie kompetencje w tym zakresie.

Dostępność sportu i kultury

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Do 2030 r. zostanie utworzonych od 3,1 tys. do 3,2 tys. miejsc pracy w Centrach Niezależnego Życia. Usługi świadczone przez Centra sprzyjać będą włączeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami, ich aktywności społecznej i zawodowej. Warto podkreślić, że centra mogą też stanowić miejsca pracy dla osób z niepełnosprawnościami, co bezpośrednio wpłynie na poprawę ich sytuacji na rynku pracy.

Pomoc społeczna

Przy założeniu powołania co najmniej jednego RPMDPS na powiat, proponowana zmiana spowoduje utworzenie co najmniej 380 miejsc pracy dla osób posiadających wykształcenie wyższe, wiedzę na temat praw i wolności człowieka oraz odpowiednie doświadczenie zawodowe.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Proponowane regulacje nie wpłyną bezpośrednio na rynek pracy. W poszczególnych gminach i powiatach może wzrosnąć natomiast zapotrzebowanie na specjalistów zajmujących się pracą z osobami z niepełnosprawnościami, ale jest ono niemierzalne.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Zmiany w przepisach karnych

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Udział w życiu politycznym i publicznym

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Edukacja

Wygenerowanie około 15 tysięcy nowych miejsc pracy miałyby istotny wpływ na sektor edukacji oraz usług na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Zwracamy jednak uwagę na to, że znalezienie i zatrudnienie takiej liczby asystentów w krótkim czasie byłoby – w szczególności przyjmując założenie o wynagrodzeniu na poziomie płacy minimalnej – wyzwaniem.

Rynek pracy

Jednym z głównych celów projektowanej ustawy jest zwiększenie uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w rynku pracy. Wpływ projektowanych zmian na zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami będzie wielowymiarowy. Z jednej strony (popytowej), tworzone są bodźce zachęcające pracodawców do zatrudniania większej liczby osób z niepełnosprawnościami. Przede wszystkim, postulowane są *zmiany w systemie wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN)*. Zmiany parametrów systemu z jednej strony ułatwiają osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia OzN uprawniającego do zwolnienia z obowiązkowej wpłaty na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) (spadek wskaźnika z 6% do 4%), a z drugiej nakładają większe obciążenie na pracodawców niezatrudniających odpowiedniej liczby OzN (zwiększenie opłaty). Zwiększana jest także odpowiedzialność podmiotów publicznych za zatrudnienie OzN. Podmioty te utracą możliwość

obniżenia wpłat na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN) z tytułu zakupu produkcji albo usługi wytworzonej lub świadczonej przez pracodawcę zatrudniającego odpowiednią liczbę OzN. Aby uniknąć kosztów związanych z wpłatą na PFRON (projektowany Urząd ds. OzN), podmioty publiczne będą zainteresowane zatrudnianiem OzN.

Uchylenie przepisu nadającego pracodawcom możliwość uzyskiwania kwoty wyższego *dofinansowania z PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN)* do wynagrodzeń pracowników z niepełnosprawnościami w odniesieniu do osób, którym orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję oraz niewidomych, może mieć negatywny wpływ na poziom zatrudnienia OzN. Jednoczesne umożliwienie pokrycia ze środków PFRON (projektowanego Urzędu ds. OzN) kosztów zakupów niezbędnych przedmiotów, dostosowań i usług związanych z pracą, których potrzeba wynika z niepełnosprawności powinno zapobiec negatywnym efektom na zatrudnienie OzN z wymienionymi schorzeniami.

Ustanowienie Centrów Niezależnego Życia, w ramach których powstaną *punkty informacyjno-koordynacyjne* udzielające informacji o uwarunkowaniach prawnych zatrudniania OzN oraz o możliwościach skorzystania ze wsparcia, jakie przysługuje pracodawcom w związku z zatrudnianiem OzN ułatwi zatrudnienie OzN i będzie obciążone mniejszym kosztem dla pracodawcy. Podsumowując, łącznie projektowane zmiany powinny przyczynić się do zwiększenia liczby miejsc pracy dla OzN.

Z drugiej strony, *zrównanie statusu OzN poszukujących pracy* niepozostających w zatrudnieniu lub niewykonujących innej pracy zarobkowej ze statusem osób bezrobotnych w dostępie do wybranych usług rynku pracy lub instrumentów rynku pracy pozytywnie wpłynie na zwiększenie **podaży** pracy OzN. Naturalną konsekwencją rozszerzenia statusu osób bezrobotnych na kolejną populację będzie nieznaczny wzrost bezrobocia rejestrowanego ogółem. Jednakże, dzięki temu rozwiązaniu OzN uzyskają lepszy dostęp do wsparcia urzędów pracy, co poprawi ich szansę na zatrudnienie.

Zmiany w funkcjonowaniu warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) i zakładów pracy chronionej (ZPCh) zapewnią z jednej strony podmiotowe traktowanie OzN, a z drugiej otrzymanie wsparcia w przygotowaniu do pracy, poszukiwaniu zatrudnienia i samej pracy.

Kolejną zachętą dla OzN do uczestnictwa w rynku pracy jest uzupełnienie przepisów dotyczących ułatwienia funkcjonowania OzN w miejscu pracy. *Racjonalne usprawnienia* będą bardziej adekwatne i kompatybilne z potrzebami OzN, a kandydat na pracownika/pracownik z niepełnosprawnością będzie włączony w projektowanie usprawnienia, z którego ma w przyszłości korzystać. Ponadto, *asystent osobisty OzN* będzie miał zapewniony wstęp na teren zakładu pracy, a pracodawca będzie miał obowiązek uwzględnienia *wniosku OzN o wykonywanie pracy w formie pracy zdalnej* oraz wniosku o wykonywanie pracy w systemie przerywanego czasu pracy, ruchomego czasu pracy lub w indywidualnym rozkładzie czasu pracy złożonych przez pracownika z niepełnosprawnością.

Podsumowując, dzięki proponowanym zmianom poprawi się jakość i trwałość zatrudnienia OzN, co będzie miało pozytywny wpływ na ich podaż pracy.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na rynek pracy, zmienia jedynie warunki zatrudnienia osób dotychczas zatrudnionych w BON.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

Proponowane rozwiązania wpłyną na zwiększoną aktywność zawodową osób z niepełnosprawnościami, szczególnie osób z niepełnosprawnością intelektualną i psychospołeczną, w odniesieniu do których najczęściej stosowane jest ubezwłasnowolnienie. Rozwój usługi asysty prawnej i pełnomocnictwa wspierającego wpłynie także na większą aktywność zawodową m.in. prawników, pracowników socjalnych, terapeutów zajęciowych.

10. Wpływ na pozostałe obszary

☐ środowisko naturalne ☒ sytuacja i rozwój regionalny ☐ inne: ...	☐ demografia ☐ mienie państwowe	☐ informatyzacja ☒ zdrowie
<p>Omówienie wpływu</p>	<p>Świadczenie kompensacyjne</p> <p>Wprowadzenie świadczenia kompensacyjnego nie ma wpływu na inne obszary.</p> <p>Indywidualny Pakiet Wsparcia</p> <p>Proponowane regulacje mogą wpłynąć na poprawę dobrostanu i jakości życia osób z niepełnosprawnościami, poprawę ich samodzielności i zwiększą możliwości/szansę niezależnego życia.</p> <p>Mieszkania ze wsparciem</p> <p>Proponowane regulacje mogą wpłynąć na poprawę dobrostanu i jakości życia osób z niepełnosprawnościami, poprawę ich samodzielności i zwiększą zakres niezależnego życia.</p> <p>Dostępność architektoniczna</p>	

Proponowane regulacje mogą wpłynąć na poprawę dobrostanu i jakości życia osób z niepełnosprawnościami, poprawę ich samodzielności i zwiększą skalę niezależnego życia. Poprawią także jakość życia członków ich rodzin.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Instytucje państwowe, w tym sądy powszechne, administracyjne lub wojskowe będą zobowiązane poza odpowiednim przystosowaniem technicznym także do przystosowania dokumentów urzędowych oraz wzorów umów lub wzorów innych dokumentów dotyczących zobowiązań cywilnoprawnych w tekście łatwym do czytania i zrozumienia.

Wprowadzenie nowych zapisów mających na celu rozszerzyć wymóg zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, w zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej stawia przed podmiotami wymóg przystosowania systemów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami oraz przygotowania technicznego sprowadzającego się do zaopatrzenia podmiotów w urządzenia lub zastosowanie środków technicznych, które umożliwiłyby m.in. zapisanie się lub rejestrację w celu skorzystania z usługi, świadczenia lub załatwienia sprawy przez osoby z niepełnosprawnościami.

Dostępność cyfrowa

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Dostępność sportu i kultury

Zakłada się poprawę w obszarze kultury fizycznej osób z niepełnosprawnościami, co może się też przełożyć pozytywnie na sytuację zdrowotną tej grupy. Jednak ze względu na brak mierzalnych zobowiązań wynikających ze zmian legislacyjnych wpływ ten jest niemierzalny.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Proponowane regulacje wpłyną na poprawę dobrostanu i jakości życia osób z niepełnosprawnościami oraz ich rodzin, w szczególności będą oddziaływały na poprawę samodzielności i zwiększenie poziomu niezależnego życia wśród osób z niepełnosprawnościami.

Dostęp do usług i ich indywidualizacja, trafna, kompleksowa diagnoza i wsparcie mogą zapobiec niepożądanym skutkom braku rehabilitacji

medycznej, społecznej i zawodowej, a tym samym wpłynąć na stan zdrowia i jakość życia osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin.

Pomoc społeczna

Proponowane zmiany będą miały pozytywny wpływ na sytuację i rozwój regionalny poprzez utworzenie nowych miejsc pracy dla Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej i rozwój rynku usług wspierających. Proponowane zmiany pozytywnie wpłyną na jakość życia mieszkańców DPS poprzez działania i reprezentację ich praw przez RPMDPS. RPMDPS będzie odpowiedzialny za dochodzenie praw w sprawach związanych z warunkami pobytu w DPS, wyjaśnianie skarg i wniosków oraz inicjowanie i prowadzenie działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie praw osób korzystających z DPS

Proponowane zmiany przełożą się na poprawę kontroli warunków życia i przestrzegania praw mieszkańców DPS, co może mieć pozytywny wpływ na ich stan zdrowia. Ponadto posiadanie reprezentacji pod postacią RPMDPS oraz poprawa monitorowania DPS może mieć także pozytywny wpływ na życie członków rodzin OzN, którzy mogą liczyć na wsparcie RPMDPS w sytuacjach spornych oraz w przypadku nadużyć wobec mieszkańców DPS.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

Proponowane rozwiązania w sposób marginalny wpłyną na sytuację sądownictwa oraz nielicznych gospodarstw domowych osób z niepełnosprawnościami, które były pozbawione możliwości zawarcia związku małżeńskiego. W ostatnich latach trafiały się pojedyncze medialne przypadki niemożności zawarcia małżeństwa, a ogół spraw nie powinien przekraczać kilkunastu-kilkudziesięciu rocznie, co obejmuje ułamek populacji osób z niepełnosprawnościami.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Proponowane regulacje mogą wpłynąć na poprawę dobrostanu i jakości życia osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin, jednak przy istniejącym stanie wiedzy na ten temat nie są możliwe do oszacowania.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Zmiany w przepisach karnych

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary życia społecznego. Wzmacnia ochronę osób z niepełnosprawnościami przebywających w placówkach wsparcia stacjonarnego, ale wpływ ten jest niemierzalny.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Udział w życiu politycznym i publicznym

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Edukacja

Proponowane zmiany wpłynęłyby pozytywnie, choć niemierzalnie, na gospodarstwa domowe osób z uczącymi się osobami z niepełnosprawnościami poprzez zwiększenie dostępności edukacji oraz jakości wsparcia.

Rynek pracy

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

Proponowane rozwiązanie nie wpływa na inne obszary.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

Proponowane przepisy zapewnią osobom z niepełnosprawnościami realizację autonomii decyzyjnej, zwiększą możliwości prowadzenia niezależnego życia przy wsparciu, którego mogą potrzebować, a przez to wpłyną na ich aktywność życiową, w tym zawodową.

11. Planowane wykonanie przepisów aktu prawnego

Mając na uwadze skomplikowaną materię przepisów ustawy o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami przyjąć należy, że nie będzie ona wchodzić w życie na zasadach ogólnych (14 dni od dnia publikacji w Dzienniku Ustaw), lecz przewidywać będzie dłuższe vacatio legis.

Zakłada się, że Ustawa z dnia ... o wyrównywaniu szans osób z niepełnosprawnościami (Dz. U. poz.) wchodzi w życie po upływie 12 miesięcy od dnia ogłoszenia.

12. W jaki sposób i kiedy nastąpi ewaluacja efektów projektu oraz jakie mierniki zostaną zastosowane?

Zakłada się, że ewaluacja efektów nastąpi po roku 2030 i zbiegnie się z ewaluacją Strategii na rzecz osób z niepełnosprawnościami do 2030 r. Jednocześnie warto podkreślić, że wiele proponowanych zmian nie zawiera harmonogramu oraz mierników, a niekiedy – jak w przypadku zmian doprecyzowujących pewne regulacje, czy formalizujących już istniejące rozwiązania (np. ustawowe wskazanie Rzecznika Praw Obywatelskich, jako instytucji monitorującej wdrażanie) sam fakt nowelizacji danego aktu prawnego jest jedynym mierzalnym rezultatem. Poniżej przedstawione zostały dodatkowe informacje o poszczególnych obszarach tematycznych.

Świadczenie kompensacyjne

Proponuje się monitorowanie wdrożenia świadczenia po roku, trzech i pięciu latach.

Wskaźniki monitorowania:

- liczba świadczeniobiorców ze względu na wiek i stopień niepełnosprawności,
- ryzyko ubóstwa wśród osób z niepełnosprawnościami.

Indywidualny Pakiet Wsparcia

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów. Jednak na potrzeby sprawozdania z realizacji przepisów ustawy należy zbierać dane dotyczące:

- liczby orzeczeń wydawanych przez komisje IPW na poziomie powiatowym w roku,
- liczby osób, którym przyznano bon IPW wg w typu usług i zakresu wsparcia,
- liczby usług wchodzących w skład IPW w skali roku.

Mieszkania ze wsparciem

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów. Jednak na potrzeby sprawozdania z realizacji przepisów ustawy należy zbierać dane o liczbie mieszkań ze wsparciem funkcjonujących w danym roku wraz liczbą osób z niepełnosprawnościami z nich korzystających.

Dostępność architektoniczna

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów. Jednak na potrzeby sprawozdania z realizacji przepisów ustawy należy zbierać dane o liczbie mieszkań, które zostały dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami lub zostały wybudowane z uwzględnieniem tych potrzeb – w ramach sprawozdawczości przekazywanej do GUS.

Dostępność informacyjno-komunikacyjna

Proces wdrażania zaproponowanych zmian i działań nie będzie poddany ewaluacji. Zalecane jest monitorowanie oraz zbieranie danych na temat liczby podmiotów spełniających nałożone na nie wymogi gwarantujące dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami, w zakresie dostępności informacyjno-komunikacyjnej, jak również liczby osób jakie przeszły wymagane szkolenia.

Dostępność cyfrowa

Nie zakłada się ewaluacji prowadzonych działań. Zalecane jest natomiast zbieranie informacji i danych statystycznych na temat liczby podmiotów posługujących się spełniającymi wymogi stronami internetowymi oraz aplikacjami, a także dysponującymi odpowiednimi certyfikatami.

Dostępność sportu i kultury

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów oraz dodatkowych mierników.

Centra Niezależnego Życia, Rehabilitacja, Ochrona zdrowia psychicznego

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów. Jednak na potrzeby sprawozdania z realizacji przepisów ustawy należy zbierać dane o liczbie Centrów Niezależnego Życia (Kompleksowych i Wyspecjalizowanych), które zostały przekształcone i dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami – w ramach sprawozdawczości przekazywanej do Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej.

Pomoc społeczna

Powołanie stanowiska Rzecznika Praw Mieszkańca Domu Pomocy Społecznej nie będzie poddawane ewaluacji. Zalecane jest jednak kontrolowanie czy w każdym powiecie została powołana na to stanowisko osoba.

Problematyka poszanowania domu i rodziny

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów oraz dodatkowych mierników.

Przemoc wobec kobiet z niepełnosprawnościami

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów. Natomiast miernikiem jest aktualizacja dokumentów o charakterze strategicznym, by uwzględniały potrzeby osób z niepełnosprawnościami. Zakłada się, że wszystkie strategie zostaną zaktualizowane i uzupełnione o odpowiednie wątki do 2030 roku.

Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów oraz dodatkowych mierników. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich pełni już funkcję organu monitorującego, zmienia się jedynie sposób usankcjonowania tych działań.

Zmiany w przepisach karnych

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów oraz dodatkowych mierników. Należy rozważyć wprowadzenie oddzielnych statystyk nowego typu kwalifikowanego przestępstwa związanego z niewłaściwym traktowaniem mieszkańców instytucji, a także przestępstw motywowanych uprzedzeniami wobec osób z niepełnosprawnościami.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Proponowane zmiany nie zakładają ewaluacji efektów oraz dodatkowych mierników.

Udział w życiu politycznym i publicznym

Działania podejmowane w odpowiedzi na nowe przepisy mające na celu zwiększyć możliwości udziału osób z niepełnosprawnościami w życiu politycznym i publicznym nie będą poddawane okresowym ewaluacjom. Należy jednak monitorować i gromadzić w kolejnych latach dane na temat odsetka lokali wyborczych w gminach dostosowanych do potrzeb wyborców z niepełnosprawnościami, liczby urzędzeń do głosowania, a także liczby osób korzystających z możliwości głosowania korespondencyjnego.

Edukacja

Przygotowane rozwiązania nie zawierały propozycji ewaluacji efektów projektu oraz mierników. Zakładamy, że można byłoby wykorzystać dane związane z odsetkiem osób z niepełnosprawnościami kontynuujących naukę oraz uzyskujących dany poziom wykształcenia. W przypadku asystentów proponujemy z jednej strony liczbę uczniów objętych wsparciem, z drugiej liczbę zatrudnionych asystentów.

Rynek pracy

Zgodnie założeniami Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami w 2025 r. przewidziano wzrost współczynnika aktywności zawodowej dla osób z niepełnosprawnościami w wieku produkcyjnym do poziomu 35%, a w 2030 r. – do 45%.

Rady do spraw osób z niepełnosprawnościami

Wynikające z nowych przepisów zmiany w zakresie obowiązków Krajowej Rady do Spraw Wyrównywania Szans Osób z Niepełnosprawnościami oraz powiatowych i wojewódzkich rad nie będą poddawane ewaluacji. Należy jednak poddawać ocenie działalność powołanych organów

monitorowaniu ze szczególnym zwróceniem uwagi na strukturę rad, która zgodnie z nowymi przepisami uległa zmianie.

Zmiany organizacyjne w organach zajmujących się osobami z niepełnosprawnościami

Wynikające z nowych przepisów zmiany organizacyjne nie będą poddawane ewaluacji.

Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych

Ewaluacja efektów projektu nastąpi po okresie jego pełnego wdrożenia, czyli nie wcześniej niż 5 lat od dnia wejścia w życie ustawy.

Ewaluacja ta będzie wymagała pogłębionych badań ilościowych i jakościowych dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami, które były ubezwłasnowolnione przed dniem wejścia w życie ustawy, jak również osób z niepełnosprawnościami korzystających z nowych instrumentów wsparcia w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnej (asysty prawnej, pełnomocnictwa wspierającego oraz pełnomocnictwa na przyszłość).

Badania te będą wymagały ustalenia konkretnej liczby osób korzystających z poszczególnych instrumentów wsparcia, ilości postępowań nadzorczych dot. asysty prawnej i pełnomocnictwa wspierającego, jak również częstotliwości zmian asystentów prawny i pełnomocników wspierających. Dla oceny skutków projektu należałoby również zbadać, czy nastąpił wzrost ilości postępowań w przedmiocie wad oświadczeń woli.

Badania te będą również wymagały oceny sytuacji życiowej tych osób, ich aktywności życiowej w obrocie prawnym i zmian jakie nastąpiły w stosunku do okresu, kiedy były ubezwłasnowolnione (w przypadku tych osób, które były wcześniej ubezwłasnowolnione). Badania powinny również skupić się na ocenie częstotliwości naruszeń interesu osoby wspieranej przez podmiot wspierający.

13. Załączniki (istotne dokumenty źródłowe, badania, analizy itp.)

Kluczowym dokumentem uzupełniającym OSR jest raport z prac wykonanych przez partnerów ekonomicznych w ramach Zadania 2 – Analiza ekonomiczna projektu aktu prawnego, który zawiera bardziej rozbudowane omówienie wątków poruszanych w OSR.

Warto też zaznaczyć, że część badań i analiz wykonywanych w ramach projektu ostatecznie nie znalazła się w przygotowywanych rozwiązaniach prawnych, bo przykładowo stały się bezprzedmiotowe po wejściu w życie ustawy o tzw. świadczeniu wspierającym i pozostały jako materiał roboczy, który nie został włączony jako załącznik do OSR.

Wyjaśnienia do formularza oceny skutków regulacji

0. Metryczka

W niniejszej części należy podać podstawowe informacje na temat oceny skutków regulacji:

- Nazwa projektu:

Proszę podać np. wstępny tytuł projektu wpisany do wykazu prac legislacyjnych.

- Ministerstwo wiodące i ministerstwa współpracujące:

Proszę wskazać organ odpowiedzialny za przygotowanie projektu, jego koordynację oraz wdrożenie (ministerstwo wiodące). W przypadku, gdy projekt jest przedmiotem prac więcej niż jednego ministerstwa, proszę wskazać również podmioty współpracujące.

- Osoba odpowiedzialna za projekt w randze Ministra, Sekretarza Stanu lub Podsekretarza Stanu:

Proszę wskazać osobę, która w ministerstwie wiodącym nadzoruje prace jednostki odpowiedzialnej za merytoryczne przygotowanie projektu.

- Kontakt do opiekuna merytorycznego projektu:

Proszę podać kontakt (telefon, adres e-mail) do osoby, która jest odpowiedzialna za opracowanie projektu (np. kierownika komórki organizacyjnej) i będzie w stanie odpowiedzieć na ewentualne pytania związane z przedstawionymi w ocenie informacjami lub wskaże odpowiednią osobę.

- Data sporządzenia:

Proszę podać datę przygotowania OSR.

- Źródło:

Z rozwijanej listy proszę wybrać źródło, na podstawie którego przygotowany jest projekt (punkt exposé, data decyzji, nazwa strategii, nr dyrektywy, sygn. orzeczenia TK, nazwa ustawy, inne).

- Nr w wykazie prac:

Proszę podać numer z właściwego wykazu prac legislacyjnych.

1. Jaki problem jest rozwiązywany?

Proszę opisać istotę problemu (np. zawodność rynku, zapotrzebowanie na dobro publiczne, wysokie koszty transakcyjne, bariery w prowadzeniu działalności gospodarczej itp.) i jego praktyczny wymiar (np. zbyt mała ochrona leasingobiorców, niewystarczający komfort i długi czas podróży kolejną, występujące obciążenia administracyjne pobierczego danego przepisu itp.). Istotą problemu nie jest brak określonej regulacji - nowa regulacja

może być jednym z instrumentów (sposobem) rozwiązania problemu. Dobrze i zwięźle wypełniona rubryka umożliwi zrozumienie problemu, który ma być rozwiązany oraz skali i przyczyn jego występowania.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę opisać najważniejsze (największe) problemy wymagające rozwiązania.

2. Rekomendowane rozwiązanie, w tym planowane narzędzia interwencji, i oczekiwany efekt

Proszę zwięźle opisać proponowane rozwiązanie problemu opisanego w pkt 1 oraz oczekiwane rezultaty jego (ich) wdrożenia, sformułowane w możliwie konkretny, mierzalny i określony w czasie sposób - w przypadkach w których jest to możliwe powinien być zgodny z zasadą SMART (prosty, mierzalny, osiągalny, istotny, określony w czasie), np. osiągnięcie do 2020 r. wskaźnika upowszechnienia wychowania przedszkolnego co najmniej 90%.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę opisać najważniejsze rekomendacje i cele.

3. Jak problem został rozwiązany w innych krajach, w szczególności krajach członkowskich OECD/UE?

Proszę wskazać - tam gdzie to możliwe - rozwiązania w minimum 3 krajach i źródła informacji. Proszę wskazać kraje, z których rozwiązania przeanalizowano oraz wyniki tych analiz.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę wskazać informacje odnoszące się do zagadnień najważniejszych.

4. Podmioty, na które oddziałuje projekt

Proszę wyszczególnić jakie podmioty (zarówno osoby fizyczne, prawne lub jednostki nieposiadające osobowości prawnej) są objęte projektem. Proszę oszacować ich liczbę (wraz z podaniem źródła danych) oraz opisać charakter oddziaływania projektu na daną grupę.

Proszę dostosować liczbę wierszy w tabeli, zgodnie z potrzebami projektu. Puste wiersze proszę usunąć.

Przykładowe grupy: obywatele, MŚP, rolnicy, rodzina, inwestorzy, lekarze, emeryci, osoby niepełnosprawne.

5. Informacje na temat zakresu, czasu trwania i podsumowanie wyników konsultacji

Proszę podać informacje o konsultacjach poprzedzających przygotowanie projektu oraz wskazać, jaki jest planowany zakres konsultacji publicznych i opiniowania projektu, w szczególności uwzględniając:

- wskazanie, czy były (i jak długo) prowadzone konsultacje poprzedzające przygotowanie projektu (tzw. pre-konsultacje publiczne), podmioty, z którymi były prowadzone te konsultacje (w tym ekspertów), w jaki sposób komunikowano się z grupami wskazanymi w pkt 6 (metody konsultacji np. warsztaty, kwestionariusz on-line), krótkie podsumowanie wyników konsultacji,
- terminy planowanych konsultacji publicznych, podmioty, z którymi będzie konsultowany projekt, wskazanie przepisu z którego wynika obowiązek zasięgnięcia opinii.

6. Wpływ na sektor finansów publicznych

W przygotowaniu kalkulacji skutków dla sektora finansów publicznych proszę uwzględnić aktualne wytyczne dotyczące założeń makroekonomicznych, o których mowa w art. 50a ustawy o finansach publicznych.

Jeśli to możliwe proszę wskazać skumulowane koszty/oszczędności. Prognozę proszę przeprowadzić w podziale na proponowane kategorie w horyzoncie 10-letnim, w wartościach stałych (np. ceny stałe dla pierwszego roku prognozy).

W przypadku, gdy analiza wpływu obejmuje dłuższy niż 10-letni horyzont (np. zmiany w systemie emerytalnym), możliwe jest dostosowanie kolumn tabeli do horyzontu projektu.

Jeżeli obliczenia zostały wykonane na podstawie opracowania własnego, proszę je przedstawić w formie załącznika oraz wskazać to opracowanie w pkt 13.

W opracowywanej analizie wpływu, co do zasady, należy przyjąć kalkulację w cenach stałych. W przypadku zastosowania cen bieżących, prezentacja skutków finansowych powinna uwzględniać wskaźniki makroekonomiczne podawane w [Wytycznych dotyczących stosowania jednolitych wskaźników makroekonomicznych będących podstawą oszacowania skutków finansowych projektowanych ustaw](#). Jeżeli nie zastosowano wskaźników makroekonomicznych podanych w [Wytycznych MF](#), proszę dołączyć stosowną informację wyjaśniającą.

Proszę wskazać źródła finansowania planowanych wydatków. Proszę wskazać również wszystkie przyjęte do obliczeń założenia i źródła danych.

Skutki proszę skalkulować dla roku wejścia w życie regulacji (0), a następnie w kolejnych latach jej obowiązywania.

W kolumnie *Łącznie* proszę wpisać skumulowane skutki za okres 10 lat obowiązywania regulacji.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę dokonać analizy wpływu na SFP dla najważniejszych zmian.

7. Wpływ na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym funkcjonowanie przedsiębiorców oraz na rodzinę, obywateli i gospodarstwa domowe

Proszę oszacować wpływ na konkurencyjność gospodarki, przedsiębiorczości oraz na sytuację rodziny. Skutki należy przypisać do odpowiedniej grupy w tabeli.

W przypadku gdy regulacja będzie oddziaływać na inne niż wymienione w formularzu podmioty proszę odpowiednio uzupełnić formularz.

Proszę wskazać wartość finansową, z uwzględnieniem m.in. kosztów ponoszonych w związku z wejściem w życie aktu (np. koszt aktualizacji systemów informatycznych, zakupu nowych urządzeń), podatków i opłat lokalnych, itp.

W ujęciu niepieniężnym proszę podać wartości najważniejszych wskaźników, które ulegną zmianie (np. skrócenie czasu wydania pozwolenia na budowę o 100 dni, wzrost wskaźnika upowszechnienia wychowania przedszkolnego o 20 punktów procentowych).

W przypadku gdy nie ma możliwości podania żadnych wartości liczbowych (lub wpływ dotyczy także zmian, których nie można skwantyfikować) proszę odpowiednio opisać analizę wpływu w pozycji: „niemierzalne”.

Skutki proszę skalkulować dla roku wejścia w życie regulacji (0), a następnie w 1, 2, 3, 5 i 10 roku jej obowiązywania.

W kolumnie *Łącznie* proszę wpisać skumulowane skutki za okres 10 lat obowiązywania regulacji.

W przypadku gdy analiza wpływu obejmuje dłuższy niż 10-letni horyzont (np. zmiany w systemie emerytalnym), możliwe jest dostosowanie kolumn tabeli do horyzontu projektu.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę dokonać analizy wpływu dla najważniejszych zmian.

Proszę dostosować ilość wierszy w tabeli, zgodnie z potrzebami projektu. Puste wiersze proszę usunąć.

8. Zmiana obciążeń regulacyjnych (w tym obowiązków informacyjnych) wynikających z projektu

Obciążenia regulacyjne należy rozumieć jako wszystkie czynności, które muszą wykonać podmioty (adresaci regulacji)

w związku wykonywaniem projektowanych przepisów.

Przykładem takich obciążeń są m.in. obowiązki informacyjne (OI). OI polega na dostarczaniu lub przechowywaniu przez podmioty zobowiązane danych informacji. Identyfikowanie OI dokonywane jest w oparciu o przepisy ustawy. Dany przepis nakłada OI, jeżeli podmiot realizujący obowiązek musi wykonać szereg czynności administracyjnych. Przepis można uznać za OI w przypadku gdy jego wykonanie będzie związane z wykonaniem jednej lub więcej czynności składowych z listy poniżej:

- 1) przyswajanie wiedzy dotyczącej wykonywania konkretnego obowiązku informacyjnego (w tym bieżące śledzenie zmian w przepisach),
- 2) szkolenie pracowników w zakresie wykonywania OI,
- 3) pozyskiwanie odpowiednich informacji z posiadanych danych,
- 4) przetwarzanie posiadanych danych w celu wykonania OI,
- 5) generowanie nowych danych,
- 6) projektowanie materiałów informacyjnych,
- 7) wypełnianie kwestionariuszy,
- 8) odbywanie spotkań,
- 9) kontrola i sprawdzanie poprawności,
- 10) kopiowanie/sporządzanie dokumentacji,
- 11) przekazywanie wymaganej informacji do adresata,
- 12) archiwizacja informacji.

Proszę:

- w przypadku gdy projekt nie dotyczy zmiany obciążeń regulacyjnych, zaznaczyć pole „nie dotyczy”,
- w przypadku zmian w projekcie wpływających na obciążenia regulacyjne odpowiednio zaznaczyć ich zwiększenie lub zmniejszenie,
- wskazać, czy wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE,
- wskazać, czy dane obciążenia są przystosowane do ich ewentualnej elektronizacji (dotyczy sytuacji kiedy wprowadzane obciążenia wpływają na systemy teleinformatyczne podmiotów publicznych lub na podmioty prywatne – przedsiębiorcy, obywatele).

W komentarzu proszę o zwięzłe opisanie zakresu zmian dotyczących obciążeń regulacyjnych.

9. Wpływ na rynek pracy

Proszę opisać, czy i w jaki sposób projektowana regulacja może spowodować zmiany na rynku pracy w odniesieniu do zatrudnienia oraz innych wskaźników (np. czasu poszukiwania pracy, kwalifikacji pracowników).

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę dokonać analizy wpływu dla najważniejszych zmian.

10. Wpływ na pozostałe obszary

Proszę zaznaczyć pola - zakres oddziaływania projektu na obszary niewymienione w pkt 6, 7 i 9. Dla zaznaczonych obszarów proszę dokonać analizy wpływu.

W przypadku analizy wpływu na obszar „informatyzacja” proszę w szczególności rozważyć następujące kwestie:

- Czy projekt spełnia wymagania interoperacyjności (zdolność sieci do efektywnej współpracy w celu zapewnienia wzajemnego dostępu użytkowników do usług świadczonych w tych sieciach)?
- Czy projekt spełnia wymogi neutralności technologicznej, wielojęzyczności, elektronicznej komunikacji, wykorzystania danych z rejestrów publicznych, ochrony danych osobowych?

Jeżeli projekt będzie miał wpływ na inne niż wymienione w pkt 10 obszary proszę zaznaczyć „inne” oraz je wymienić. Proszę również omówić wpływ, jaki będzie miała projektowana regulacja na wymienione obszary.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę dokonać analizy wpływu dla najważniejszych zmian.

11. Planowane wykonanie przepisów aktu prawnego

Proszę opisać kiedy planuje się rozwiązanie problemu zidentyfikowanego w pkt 1 (wejście przepisów w życie nie zawsze rozwiązuje dany problem a jedynie daje podstawę do wdrożenia instrumentów do jego rozwiązania). Proszę przedstawić harmonogram wdrożenia działań wykonania aktu prawnego (np. gdy rozwiązywanym problemem jest zwiększona zachorowalność, to działaniami będą: ew. zatrudnienie dodatkowych pracowników, zakup majątku - urządzeń, przeprowadzenie szczepień, zakup szczepionek itp.)).

Jeżeli akt prawny ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę opisać planowane wykonanie dla najważniejszych zmian.

Jeżeli projektowana regulacja oddziałuje na przedsiębiorców (na prowadzenie działalności gospodarczej), zgodnie z *Uchwałą Rady Ministrów z dnia 18 lutego 2014 r. w sprawie zaleceń ujednoczenia terminów wejścia w życie niektórych aktów*

normatywnych, terminem wejścia w życie przepisów, po minimum 30-dniowym *vacatio legis*, powinien być 1 stycznia lub 1 czerwca. Jeżeli termin ten nie zostanie zachowany, proszę wskazać powód odstąpienia od wyznaczonych terminów.

12. W jaki sposób i kiedy nastąpi ewaluacja efektów projektu oraz jakie mierniki zostaną zastosowane?

Proszę opisać, kiedy i w jaki sposób będzie mierzone osiągnięcie efektu opisanego w pkt 2. Po jakim czasie nastąpi przegląd kosztów i korzyści projektowanych oddziaływań. Proszę również wskazać mierniki, które pozwolą określić, czy oczekiwane efekty zostały uzyskane.

W tym punkcie proszę też podać informację dotyczącą przygotowania oceny funkcjonowania ustawy (OSR ex-post), jeżeli w odniesieniu do projektu ustawy przewiduje się przedstawienie wyników ewaluacji w OSR ex-post.

Jeżeli projekt ma charakter przekrojowy i dotyczy wielu zagadnień (np. ustawa deregulująca zawody, ustawa o ułatwieniu wykonywania działalności gospodarczej) proszę opisać sposób przeprowadzania ewaluacji i mierniki dla najważniejszych zmian.

Jeśli specyfika danego projektu uniemożliwia zastosowanie mierników lub też niezasadna jest jego ewaluacja (z uwagi na zakres lub charakter projektu) proszę to opisać.

13. Załączniki (istotne dokumenty źródłowe, badania, analizy, itp.)

Proszę wymienić dodatkowe dokumenty, które stanowią załączniki do projektu i formularza. Załączanie dodatkowych dokumentów jest opcjonalne.